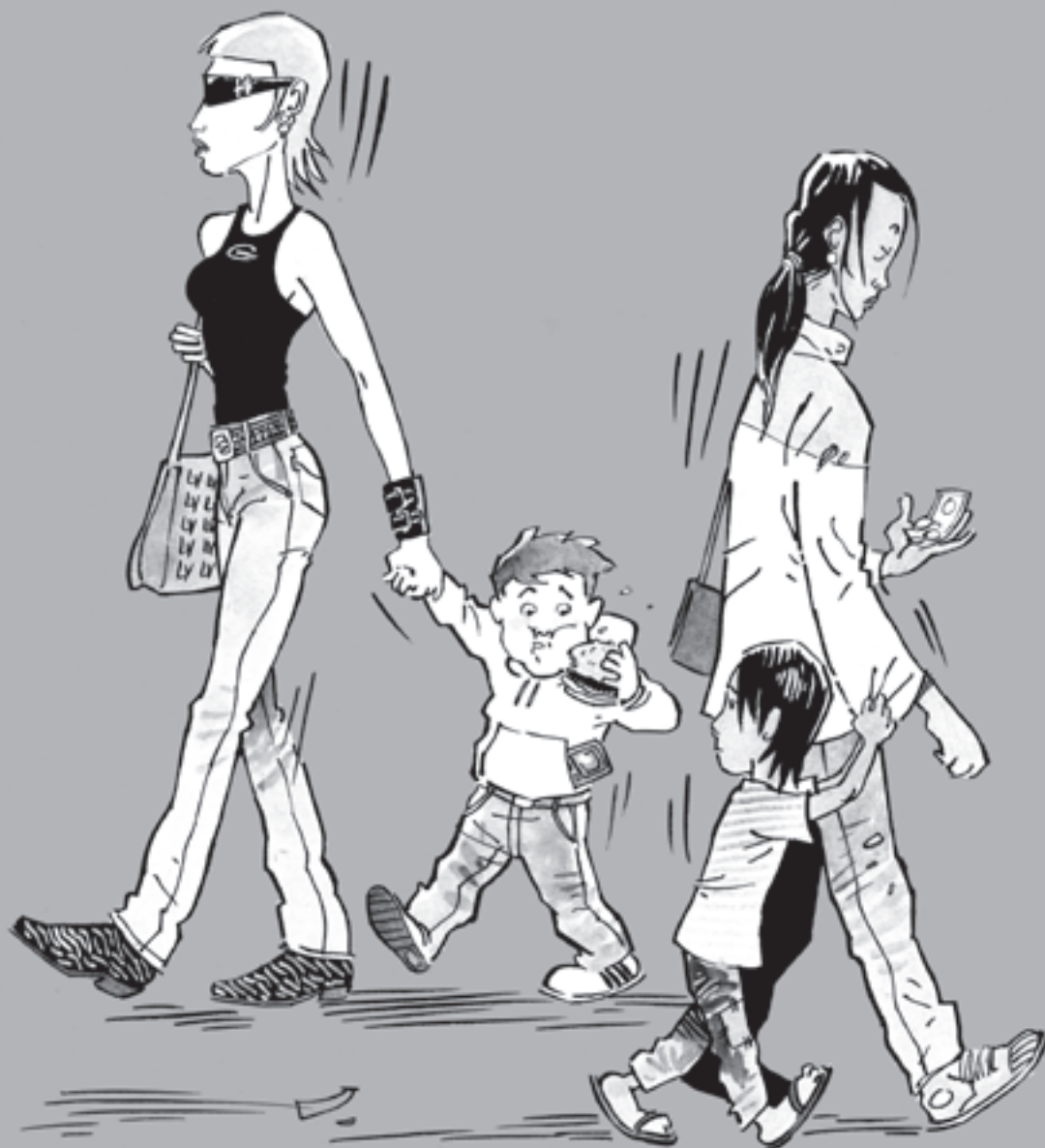


# RECHT OP VOEDSEL



EDUCATIEF PAKKET - 9 LESSEN - 3<sup>de</sup> GRAAD TSO/ASO



## **RECHT OP VOEDSEL 2005**

Het pakket 'Recht op voedsel. Educatief pakket' werd samengesteld door FIAN vzw in samenwerking met VORMEN vzw. Het werd samengesteld en uitgegeven met de steun van de Europese Commissie.

FIAN vzw  
Van Elewijckstraat 35, 1050 Brussel  
02/640 84 17  
[www.fian.be](http://www.fian.be)  
[info@fian.be](mailto:info@fian.be)

VORMEN vzw  
Lange Gasthuisstraat 29, 2000 Antwerpen  
03 293 82 15  
[www.vormen.org](http://www.vormen.org)  
[mensenrechteneducatie@vormen.org](mailto:mensenrechteneducatie@vormen.org)

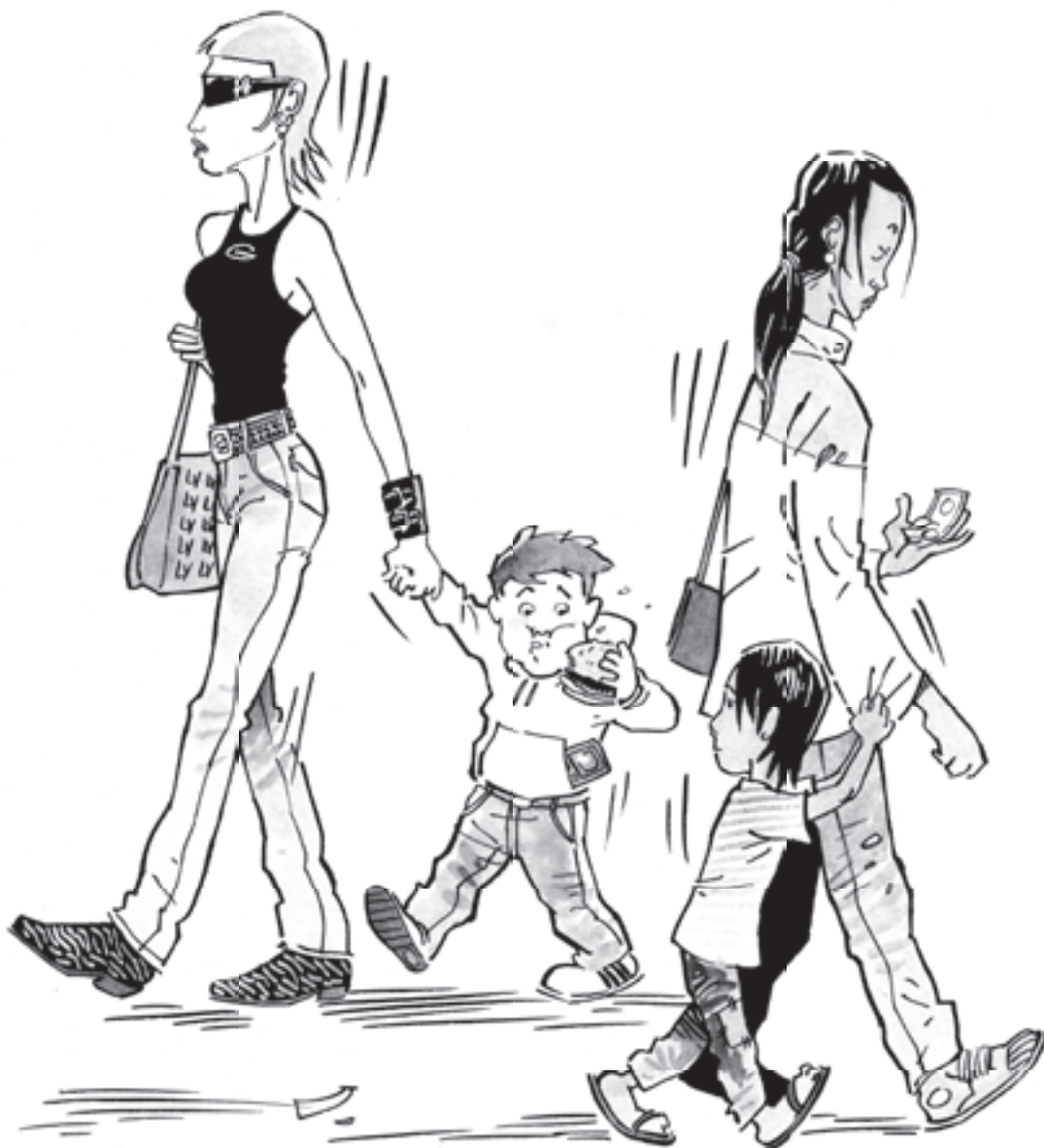
Auteurs: Jonas Vanreusel en Wim Taelman

ISBN: 90-77058-18-4  
D/2005/9259/1

# RECHT OP VOEDSEL



EDUCATIEF PAKKET - 9 LESSEN - 3<sup>de</sup> GRAAD TSO/ASO





# INLEIDING EN DOELSTELLINGEN

*Dit pakket behandelt het thema voedsel vanuit de mensenrechten, meer bepaald het recht om zich te voeden, zoals ingeschreven in het Internationaal Verdrag betreffende Economische, Sociale en Culturele Rechten. Aansluitend bij de vakoverschrijdende termen Burgerzin wordt dit thema uitgediept in verschillende werkvormen en casestudies. Het thema voeding wordt in een ruimer perspectief geplaatst (oa. milieueducatie, gezondheidseducatie, aardrijkskunde). De leerlingen worden aangezet tot reflectie over het eigen denken rond de wereldvoedselproblematiek en haar oorzaken, en krijgen mogelijkheden aangeboden tot concrete acties (projectwerking FIAN).*

## Doelstellingen en eindtermen

Aan de hand van deze lessenreeks wordt werk gemaakt van een brede reeks doelstellingen. De belangrijkste ervan staan hieronder. Waar relevant worden de vakoverschrijdende eindtermen 'Opvoeden tot burgerzin' (VOET BuZi afgekort) van de 3e graad van het secundair onderwijs vermeld. Bij elke afzonderlijke les worden de doelstellingen van de les afzonderlijk vermeld..

- De leerlingen worden zich bewust van de verschillen in kwaliteit en aard van maaltijden, in ons land en op wereldniveau.
- De leerlingen worden zich bewust van de ongelijke verhoudingen, op wereldvlak, inzake de beschikking over voedsel.
- De leerlingen leren de verschillende oorzaken van hongersnood kennen.
- De leerlingen kunnen de mondiale dimensie van voedsel met enkele voorbeelden illustreren, kunnen voorbeelden aangeven waar deze mondiale dimensie voordelen heeft en waar deze problemen en conflicten oplevert (VOET BuZi 14).
- De leerlingen krijgen inzicht in de samenstelling en voedingswaarde van het voedsel in verschillende landen.
- De leerlingen leren bestaande voedingspatronen op hun evenwicht en eventuele tekorten beoordelen.
- De leerlingen kunnen de belangrijkste gevolgen van ondervoeding en van voedingstekorten aangeven.
- De leerlingen krijgen inzicht in de herkomst van verschillen in voedingspatronen in verschillende landen.
- De leerlingen krijgen inzicht in de verhoudingen tussen voedselproductie en voedselconsumptie in Europa en in Afrika.
- De leerlingen kunnen de belangrijkste invloeden van een vrije wereldhandel op de plaatselijke voedselproductie in het Zuiden en op ons land aangeven.
- De leerlingen zien in wat men met het begrip voedselzekerheid bedoelt.
- De leerlingen kunnen oplossingen van een voedselprobleem analyseren.
- De leerlingen kunnen (aan de hand van de voedselproblematiek) aangeven dat er verschillende opvattingen zijn over welvaart en herverdeling van deze welvaart (VOET BuZi 16).
- De leerlingen kunnen een aantal mensenrechten opsommen.
- De leerlingen kunnen mensenrechten onder brengen onder één van de volgende categorieën: 'burgerlijke en politieke rechten', 'economische, sociale en culturele rechten', 'algemene bepalingen'.
- De leerlingen weten dat het recht op voedsel thuishoort onder de categorie 'economische, sociale en culturele rechten'.
- De leerlingen kunnen enkele verbanden aangeven tussen het recht op voedsel en andere mensenrechten.
- De leerlingen kunnen met voorbeelden aangeven dat mensenrechten soms in conflict zijn met elkaar of met bepaalde belangen.
- De leerlingen kunnen voor een aantal situaties die verband hebben met het recht op voedsel de grenzen aangeven van de betekenis van mensenrechten.
- De leerlingen kunnen voor een aantal situaties die verband hebben met het recht op voedsel aangeven waar de verantwoordelijke(i)d(en) liggen inzake het realiseren van de mensenrechten.
- De leerlingen kunnen informatie verzamelen over de maatschappelijke opdracht, het aanbod en de werking van maatschappelijke diensten en instellingen die zich situeren op het terrein van voedsel (analoog aan VOET BuZi 9).
- De leerlingen kunnen (aan de hand van de voedselproblematiek) aangeven dat er verschillende opvattingen zijn over welvaart en over de herverdeling van de welvaart.
- De leerlingen kunnen de rol van enkele internationale instellingen aangeven inzake de voedselvoorziening (cfr. VOET BuZi 13).
- De leerlingen hebben inzicht in kritische kanttekeningen die bij enkele van deze internationale instellingen geplaatst worden.
- De leerlingen denken na over hun eigen opinie en houding ten aanzien van een aantal handelswijzen of maatregelen die een impact zouden kunnen hebben op de voedselproblematiek.
- De leerlingen zijn gevoelig voor het belang van persoonlijke inzet voor de verbetering van het welzijn en de welvaart in de wereld (VOET BuZi 17).
- De leerlingen worden vertrouwd met een briefschrijfactie als actievorm voor het voeren van een actie voor mensenrechten, zoals voor het recht op voedsel.

## Doelgroep

De leerlingen van de derde graad TSO en ASO

## Duur

De hele lessenreeks vergt (minstens) 9 lessen. Voor verschillende van de lessen zijn keuzemogelijkheden voor de leerkracht voorzien.

## Materiaal

Het geheel van deze lessenreeks vergt buiten de leerlingenbundel weinig materiaal. Bij elke les afzonderlijk wordt het benodigde materiaal vermeld.



# LES 1

## INTRODUCTIE

### Inleiding

Voedsel maakt deel uit van ons leven van elke dag. Meestal staan we er niet bij stil. Toch zijn er enorme verschillen tussen de maaltijden die mensen nemen. Verschillen tussen de maaltijden in twee gezinnen van dezelfde gemeente of stad. Maar nog veel grotere verschillen tussen de maaltijden van een gemiddeld Belgisch gezin en een gezin in één of ander land in het Zuiden.

Dit confronteert ons met de ongelijkheid in de verhoudingen die er op wereldvlak zijn, en met het feit dat over voldoende geschikt voedsel beschikken geen vanzelfsprekendheid is voor alle bewoners van onze planeet.

Deze les wil een eerste introductie zijn op het thema. In de volgende lessen wordt dan op één en ander dieper ingegaan.

### Doelstellingen

- De leerlingen worden zich bewust van de verschillen in kwaliteit en aard van maaltijden, in ons land en op wereldniveau.
- De leerlingen worden zich bewust van de ongelijke verhoudingen, op wereldvlak, inzake de beschikking over voedsel.
- De leerlingen leren de verschillende oorzaken van honger kennen.

### Materiaal

Het materiaal in de bundel van de leerlingen

Afplaklint

100 letterkoekjes

100 muntstukken (b.v. Eurocent) of 1 stoel per leerling

### Opzet

In deze inleidende les wordt gestart met drie verschillende verhalen over maaltijden. Eén ervan speelt zich af in een gezin in Mexico, een ander in een gezin uit de lagere middenklasse hier, en een derde in een rijke familie. Deze verhalen geven aanleiding tot het stellen van enkele vragen, en tot een korte gedachteswisseling. Zij dienen ook om het thema duidelijk te maken.

De volgende stap behelst het 'stukken-van-de-taart' spel, dat op een ervaringsgerichte en aanschouwelijke wijze iets vertelt over de verdeling van voedselproductie en inkomsten op wereldvlak. De les wordt dan afgesloten met een korte brainstorming over de oorzaken van honger.

### Verloop

#### A. Hoe aan elke dis het eten weer anders is: drie verhalen

- Lees met de leerlingen de drie korte verhalen (zie ....) over een maaltijd. Eén in Mexico, één in een middenklasse gezin in Vlaanderen, en één in een rijke familie hier.

Bij het eerste verhaal kan je de leerlingen de volgende vragen stellen:

- Hoe zou je, op basis van dit verhaal over een doordeweekse maaltijd, dit gezin typeren? Wat trekt je er in aan? Wat stoot je af?
- Over welke inkomstenbronnen beschikt dit gezin (op basis van de tekst)?

Bij het tweede suggereren we de volgende vragen:

- Hoe zou je, op basis van dit verhaal over een doordeweekse maaltijd, dit gezin typeren? Wat trekt je er in aan? Wat stoot je af?
- Over welke inkomstenbronnen beschikt dit gezin (op basis van de tekst)?

En bij het derde:

- Waarin verschilt de manier waarop hier bepaald wordt wat er zal gegeten worden van wat wij in ons land gewoon zijn?
- Over welke inkomstenbronnen beschikt dit gezin (op basis van de tekst)? En vroeger?

Hierna stel je enkele vragen over het geheel.

- Welke grote verschillen zie je in de samenstelling en voedingswaarde tussen het voedsel in Europa (eerste twee verhalen) en dat in het Zuiden?
- Hoe groot zou het aandeel van het budget zijn dat elk van deze gezinnen besteedt aan hun voeding, in de totaaluitgaven van het gezin? Relatief klein? Relatief groot?
- Welke van de drie maaltijden trekt je het meest aan?

Cijfer van de les.

## 11400 kilojoule (kJ)

Is de hoeveelheid voedsel die voor iedere aardbewoner dagelijks beschikbaar is met wat er momenteel geproduceerd wordt. Voor een normaal leven heeft men gemiddeld ongeveer 8400 kJ nodig.

## B. 'Stukken van de taart'-spel

Verdeel een voldoende groot leeg vloeroppervlak onder in 6 gelijke delen, of teken met afplaklint 6 even grote cirkels op de vloer, waarin de namen staan van 6 continenten: Australië, Afrika, Azië, Europa, Noord-Amerika, Zuid-Amerika. Vraag aan de leerlingen zich te verdelen over deze continenten, in verhouding tot de bevolkingsaantallen ervan zoals zij die veronderstellen. Laat daarbij enige discussie onderling toe.

Corrigeer dan op basis van de volgende tabel:

|                      | %   | klasgrootte |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |   |
|----------------------|-----|-------------|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|---|
|                      |     | 30          | 28 | 26 | 24 | 22 | 20 | 18 | 16 | 14 | 12 | 10 | 8 |
| <b>Afrika</b>        | 11  | 3           | 3  | 3  | 3  | 2  | 2  | 2  | 2  | 2  | 1  | 1  | 1 |
| <b>Australië</b>     | 0,5 | 0           | 0  | 0  | 0  | 0  | 0  | 0  | 0  | 0  | 0  | 0  | 0 |
| <b>Azië</b>          | 59  | 18          | 17 | 15 | 14 | 13 | 12 | 11 | 9  | 8  | 7  | 6  | 5 |
| <b>Europa</b>        | 16  | 5           | 4  | 4  | 4  | 4  | 3  | 3  | 3  | 2  | 2  | 2  | 1 |
| <b>Noord-Amerika</b> | 8   | 2           | 2  | 2  | 2  | 2  | 2  | 1  | 1  | 1  | 1  | 1  | 1 |
| <b>Zuid-Amerika</b>  | 5,5 | 2           | 2  | 1  | 1  | 1  | 1  | 1  | 1  | 1  | 1  | 1  | 0 |

Kondig dan aan dat de totale voedselproductie op wereldschaal bij dit spel zal voorgesteld worden door 100 letterkoekjes, en dat je die gaat verdelen volgens de voedselproductie in elk continent. Geef dan aan de groepjes leerlingen, per continent, het aantal koekjes dat overeenkomt met hun voedselproductie, en vraag hen dit zo goed als mogelijk te verdelen (nog niets laten opeten!). Laat hen dan conclusies trekken over de verhouding van voedselproductie tot bevolkingsaantal: waar wordt verhoudingsgewijs het meest voedsel geproduceerd, en waar het minst? Zeg hen dan dat 3 koekjes per persoon overeenkomt met 'voldoende voedselproductie' (voor een klas van 30; voor 24-29: 4 koekjes; voor 19-23: 5 koekjes; voor 15-18: 6 koekjes; voor 13-14: 7 koekjes; voor 11-12: 8 koekjes; voor 10: 10 koekjes; voor 8-9: 11 à 12 koekjes). Welk continent heeft dan voldoende? Welk onvoldoende? Welk ongeveer voldoende?

Kondig dan aan dat de totale inkomsten op wereldschaal bij dit spel zullen voorgesteld worden door 100 muntstukken (eurocent b.v.), en dat je die gaat verdelen volgens de inkomsten in elk continent. Geef dan aan de groepjes leerlingen, per continent, het aantal muntstukken dat overeenkomt met hun inkomsten, en vraag hen dit zo goed als mogelijk te verdelen. Laat hen dan conclusies trekken over de verdeling van de inkomsten: waar is verhoudingsgewijs het inkomen grootst, waar het laagst?

Als alternatief kan ook met stoelen gewerkt worden om het inkomen voor te stellen. Elke leerling neemt zijn eigen stoel mee bij de verdeling over de continenten. Daarna moeten de stoelen herverdeeld worden aan de hand van de relatieve inkomstcijfers. Het werken met stoelen heeft visueel een sterke impact, daar sommige groepen leerlingen met velen zijn op enkele stoelen, en andere veel te veel stoelen hebben.

Zo worden de scheve wereldverhoudingen duidelijk: sommige continenten hebben meer 'koopkracht' dan andere. Vaak blijkt die voedselproductie de inkomensverdeling te volgen, maar soms wordt relatief minder voedsel geproduceerd dan dat er inkomen gegenereerd wordt (in regio's waar landbouw een klein aandeel in de economie heeft, zoals in Noord-Amerika en Australië). In andere continenten wordt er relatief minder verdiend dan dat er voedsel geproduceerd wordt. Bespreek wat hiervan de gevolgen zouden kunnen zijn: in Afrika zal bijvoorbeeld duurder voedsel (fruit, cacao, groenten...) uitgevoerd worden naar het 'rijkere' Europa, terwijl de eigen bevolking het niet kan kopen. Deze bespreking is de basis voor de brainstorming over de oorzaken van honger in het volgende lesdeel.

De cijfers betreffende de wereldvoedselsituatie en welvaartsverdeling worden op het bord geschreven. Deze cijfers, kunnen achteraf genoteerd worden in het werkboek. Eventueel kan de voorkeur gegeven worden aan de cijfers die de verhoudingen binnen de klassituatie weergeven.

|                      | %<br>BEVOLKING | %<br>VOEDSEL-<br>PRODUCTIE | %<br>INKOMEN |
|----------------------|----------------|----------------------------|--------------|
| <b>AFRIKA</b>        | 11             | 7                          | 2            |
| <b>AUSTRALIË</b>     | 0,5            | 1                          | 5            |
| <b>AZIË</b>          | 59             | 36                         | 14           |
| <b>EUROPA</b>        | 16             | 31                         | 30           |
| <b>NOORD-AMERIKA</b> | 8              | 16                         | 35           |
| <b>ZUID-AMERIKA</b>  | 5,5            | 9                          | 14           |

**Eventuele uitbreiding/verdieping**

De onderstaande figuur toont de verdeling van de wereldbevolking per land, en bevolkingsgroei. Welke landen zijn bepalend voor de evolutie van de voedselvoorziening in de wereld? Waar groeit de bevolking het snelst aan, en moet de voedselproductie dus het snelst groeien om honger te vermijden?

**C. Brainstorming**

☛ **Zeg aan de leerlingen iets in de aard van:**

“Nog nooit was voedsel zo overvloedig aanwezig. Hoe komt het dan dat 850 miljoen mensen, of 1 persoon op 7, honger lijden? En dat 1 kind op 3 onvoldoende gewicht heeft?”

☛ **Vraag dan aan de leerlingen mogelijke oorzaken van een gebrek aan voedsel op te sommen. Herinner hen eraan dat deze verschillend kunnen zijn van land tot land, en van streek tot streek.**

Oorzaken van gebrek aan voedsel  
(mogelijke antwoorden)

- natuurrampen: droogte, overstromingen, stormen,...
- oorlog of intern conflict
- de armoedeval (armoede Æ honger Æ zwakte Æ armoede Æ ...)
- tekort aan infrastructuur: irrigatie, wegen, voorraadschuren, ...
- onvruchtbare grond als gevolg van overbegrazing, ontbossing, uitputting door overgebruik,...

**Opdracht voor de volgende les:**

- ☛ Vraag de leerlingen om tegen volgende les de opdrachten van puntje a. en b. van les 2 voor te bereiden.

## Drie maaltijdverhalen:

### Aan tafel bij de familie Vermaldeghe

"Zal ik je ook wat soep inscheppen?", vraagt moeder aan haar jongste zoon Kenny, die als laatste het gezin aan het avondmaal kwam vervoegen.

"Welke soep is het vandaag?", vraagt Kenny.

"Witloefsoep met snippers bieslook", antwoordt moeder.

"Jammer, dat lust ik niet zo!", zegt Kenny.

Ondertussen hebben de andere gezinsleden van dit succesvolle ondernemersgezin hun soep reeds uit, en kan met het hoofdgerecht begonnen worden. Het is een gerecht van heilbot in mosterdsaus, met aardappelkroketten en zeer fijne groene sperziebonen, aan te vullen met een salade van rauwe groentjes, met als hoofdbestanddelen tomaat, komkommer en venkel.

De gezinsleden bedienen zich naar believen. Voor de meesten behoort dit tot hun favoriete gerechten. En geen van hen maakt enig bezwaar tegen het dessert van vanille-ijs met vers fruit en een toefje slagroom. Vader en moeder, en de 20-jarige dochter Anna, drinken er een glaasje droge witte wijn bij, de anderen mineraalwater, met een schijfje citroen opgefrist.

### De familie Peeters

"We kunnen eten, hier zijn de frieten!", zegt Bart, de 17-jarige zoon, die op vraag van moeder de frieten uit het frituurvet haalt, er zout over schudt en ze in een kom op tafel zet.

Zoals elke woensdag wordt dit gegeten met gebakken worst en appelmoes. De mayonaisepot wordt doorgegeven zodat iedereen naar believen kan scheppen.

"Laat nog een worst en wat appelmoes over voor pa, als die vanavond thuis komt van het vissen.

"Is die weer de ganse dag weg?" vraagt Bart?

"Ja, ge weet het, als het dan eens goed weer is, dan zit hij de ganse dag langs het kanaal."

"Is er geen cola meer?", vraagt Sylvie, de jongste zus.

"Die staat nog in de gang", zegt moeder, "ik ben deze voormiddag naar de winkel geweest en hij is nog niet in de ijskast geraakt."

Ieder schenkt zich een glas cola in uit de 2-literfles.

En vandaag, zoals elke woensdag, is er dessert: een kommetje chocoladepudding.

### De familie Mexicano

Moeder gaat in de deuropening staan om te kijken waar haar 18-jarige dochter Ana blijft, die met de bus van de stad komt omdat het Pasen is. De souvenirs die ze verkoopt om een stukje bij te verdienen voor het gezin, moeten dan even wachten.

"Dag moeder, kijk eens wat ik heb meegebracht: een varkenspoot. Niet het mooiste stuk, maar ik heb er niet veel voor betaald op de markt".

Moeder omhelst haar: "Fijn, kindje, dan hebben we toch wat vlees voor bij de taco's".

Even later is het eten klaar, en roept moeder Paco en José naar binnen, haar zonen van 13 en 15 jaar, die met de geit in de moestuin bezig zijn. Sinds enkele dagen wil die geen melk meer geven. "Kom nu maar eten, jullie zus heeft een varkenspoot meegebracht uit de stad. Dat eten we met taco's gevuld met aardappelen, bonensaus, courgettes en rijst. José, help je zus even met het bestek, in plaats van met je neus in de potten te zitten."

"Het water loopt me al in de mond", zegt Paco terwijl moeder een flinke portie opschept. Hij neemt er een flinke dosis chilisaus bij: "Kijk eens, ik eet even graag pikant als vader!"

"Zie jij maar dat je je tong niet verbrandt, stoere bink", grapt moeder.

Vader is zoals steeds de voorbije maanden de afwezige tijdens de familiale maaltijden. Omdat de toevoer van irrigatiewater naar hun lapje grond werd afgesloten en hij aan de weinige gewassen vorig jaar niets kon verdienen wegens de slechte prijzen, is hij noodgedwongen naar het buitenland vertrokken om werk te zoeken voor een beter loon.

"Vader zal hopelijk tegen Kerstmis terug mee aan tafel zitten", zegt moeder hoopvol. "Hij heeft vorige week gebeld dat hij misschien een beter betaalde baan kan krijgen ginder en dat hij meer geld kan opzij zetten om op te sturen".

"We zien wel, mama, tot dan proberen we de eindjes aan elkaar te knopen. Gelukkig hebben we niets tekort om goed te eten", zegt Ana, en ze schenkt ieder een glas mangosap van de mango's die net rijp zijn in de tuin.



# LES 2: WAT ETEN WE EN WAAR KOMT HET VANDAAN?

*Cijfer van de les.*

## 60%

Is het aandeel van de wereldwijd beschikbare landbouwgrond dat gebruikt wordt voor veeteelt en veevoer.  
Voor 1 kg vlees zijn tot 7kg granen of veevoer nodig

## Inleiding

We kunnen eenvoudig vaststellen dat het voedsel dat in ons land verbruikt wordt afkomstig is van andere landen van over de hele wereld, en dat ons voedingspatroon invloeden vertoont van voedingspatronen in tal van andere landen. Deze vaststelling is echter niet zomaar te veralgemenen naar andere landen toe, en er zijn ook heel wat kritische bedenkingen bij te plaatsen.

Voor deze verschillende voedingspatronen zijn soms duidelijk aanwijsbare oorzaken aan te geven. Tegelijk kan een bepaald voedingspatroon ook duidelijk negatieve effecten hebben op de gezondheid.

## Doelstellingen

- De leerlingen kunnen de mondiale dimensie van voedsel met enkele voorbeelden illustreren, kunnen voorbeelden aangeven waar deze mondiale dimensie voordelen heeft en waar deze problemen en conflicten oplevert (VOET BuZi 14).
- De leerlingen krijgen inzicht in de samenstelling en voedingswaarde van het voedsel in verschillende landen.
- De leerlingen leren bestaande voedingspatronen op hun evenwicht en eventuele tekorten beoordelen.
- De leerlingen kunnen de belangrijkste gevolgen van ondervoeding en van voedingstekorten aangeven.

## Materiaal

Geen (buiten de bundel voor leerlingen)

## Opzet

Tijdens deze les worden de leerlingen eerst geconfronteerd met de mondiale oorsprong van tal van voedingsmiddelen en gerechten die wij hier gebruiken. In een volgende stap gaan ze dan een vergelijking maken tussen voedingspatronen in een aantal landen. Ze gaan die voedingspatronen proberen beoordelen op hun evenwichtigheid, en op de herkomst van de ingrediënten ervan.

## Verloop

### A. Waar komt ons voedsel vandaan?

- Geef aan de leerlingen de opdracht in de supermarkt of een andere winkel van een aantal voedingsmiddelen de ingrediënten en hun herkomst na te kijken, en zoveel mogelijk gegevens hierover in de onderstaande tabel op te nemen. Opmerking: verse en 'fair trade' producten bieden vaak het voordeel dat hun oorsprong expliciet vermeld wordt. Ook reclamefolders voor voedingsproducten van sommige supermarktketens vermelden soms de herkomst.

#### **Eventuele uitbreiding:**

eventueel kunnen de leerlingen ook de prijs per kilo van elk voedingsproduct noteren. Op basis daarvan kunnen volgende punten besproken worden:

- is er een verband tussen prijs en herkomst? Zo ja, wat kan de verklaring zijn?
- Zie je verschillen in prijs en herkomst tussen primaire en verwerkte producten? Hoe zou het komen dat verwerkte producten zoveel duurder zijn dan de basisproducten?

- Op deze manier wordt duidelijk dat hoe meer een product verwerkt wordt, hoe moeilijker het wordt om de herkomst ervan te bepalen en hoe meer de kost ervan stijgt. De verwerkende industrie heeft een groot aandeel in de opbrengsten, en relatief weinig geld gaat naar boeren, (of op globaal vlak: naar landen waar vooral primaire landbouwproducten geëxporteerd worden).

| SOORT VOEDSEL | LAND VAN HERKOMST | INGREDIËNTEN<br>(BELANGRIJKSTE) | LAND VAN HERKOMST |
|---------------|-------------------|---------------------------------|-------------------|
|               |                   | -<br>-<br>-                     |                   |
|               |                   | -<br>-<br>-                     |                   |
|               |                   | -<br>-<br>-                     |                   |
|               |                   | -<br>-<br>-                     |                   |
|               |                   | -<br>-<br>-                     |                   |

☛ Vraag, eventueel na een klasdiscussie, aan de leerlingen met welke van onderstaande conclusies ze het (meest) eens zijn (laat één of meerdere antwoorden aankruisen):

- Wij eten bijna uitsluitend voedingsmiddelen die uit onze onmiddellijke omgeving afkomstig zijn.
- Wij eten heel wat voedingsmiddelen die niet uit onze onmiddellijke omgeving afkomstig zijn.
- Wij eten bijna uitsluitend voedingsmiddelen die niet uit onze onmiddellijke omgeving afkomstig zijn.
- Vaak worden we als consument in het ongewisse gelaten over de oorsprong van onze voedingsmiddelen.

### B. Welke soorten voedsel kunnen we gaan eten in onze omgeving (stad)?

We gaan in de mate van het mogelijke de oorsprong na van eetgelegenheden en bereide gerechten die kunnen gegeten worden in de buurt (v.b. chinees)

☛ Laat de leerlingen ter voorbereiding hiervan in de Gouden Gids of op internet (v.b. [www.resto.be](http://www.resto.be)) nakijken welke soorten restaurants met voeding uit een ander land er in hun omgeving zijn. Andere mogelijkheden om dit te laten opzoeken zijn: een lokale handelaargids, navragen bij vrienden en kennissen,...

Antwoord:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Wat vind ik van de verscheidenheid aan soorten voedsel die in ons land gegeten kunnen worden? Is de verscheidenheid groot? Zo ja, vind ik dat waardevol?

.....

.....

.....

.....

Wat vind ik van de bewering dat met al die vreemde invloeden op onze manieren om voedsel te bereiden de eigen Vlaamse kookkunst verloren gaat?

.....

.....

.....

.....

### C. Verschillende voedingspatronen in de wereld

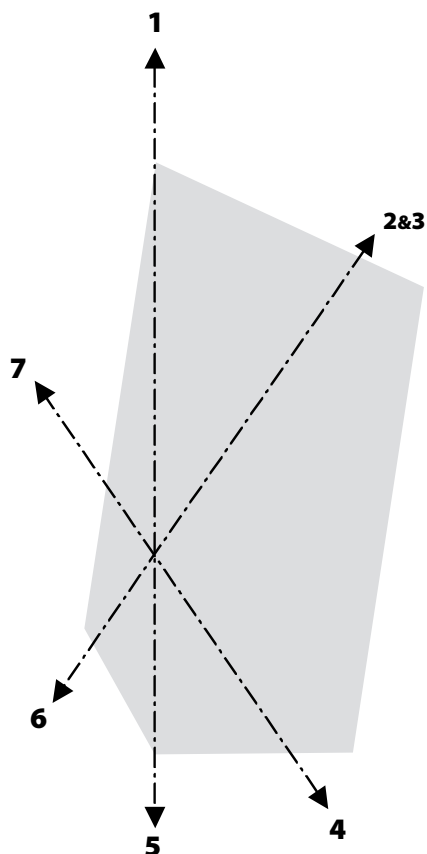
- Vraag aan de leerlingen om in groep elk één van de weekmenu's in enkele landen uit het Zuiden en uit België (zie tabel 1 in bijlage) te bestuderen. Laat hen de hoofdelementen van elke maaltijd analyseren aan de hand van de voedingsdriehoek (zie figuur 1 in bijlage): geef een nummer van 1 tot 7, naar gelang van de categorie in de driehoek.
- Vervolgens vraag je de leerlingen het aantal voedingselementen van elke categorie voor de hele week uit te zetten op een diagram met zes schalen, die als volgt ingedeeld zijn (zie figuur 2 in bijlage).

| Zet het aantal voedingselementen van elke categorie voor de hele week uit op een 'Voedselweb' met zes lijnen. |   |
|---|---|
| <b>1</b>  | graan- en zetmeel producten                           |
| <b>2&amp;3</b>  | groenten en fruit                                     |
| <b>4</b>  | zuivelproducten                                       |
| <b>5</b>  | vlees, eieren, bonen of een andere eiwitbron          |
| <b>6</b>  | vetten en oliën                                       |
| <b>7</b>  | niet noodzakelijk (zoetigheden, chocola, koffie, ...) |

Als er bijvoorbeeld negen keer graan- en zetmeelproducten in de maaltijden wordt geteld, krijgt de bovenste verticale schaal een kruisje op het negende puntje.

Elk van de kruisjes op de schalen wordt daarna verbonden, zodat een 'voedselweb' bekomen wordt, dat een kwalitatief beeld geeft van de voedselhoeveelheid en relatieve evenwichtigheid van een dieet. Het diagram dat elk van de groepen krijgt is voorzien van een 'modelscore': dit is een evenwichtig dieet volgens de voedseldriehoek, op basis van de gemiddeldes aan energiewaarde, proteïnen en vitamines die een mens nodig heeft (ongeveer 2 keer per dag granen, 2 keer per dag fruit of groenten, 1 à 2 keer per dag zuivel, 1 keer per dag een eiwitbron, enkele keren per week iets vet, en een enkele keer een zoetigheid of een ander voedingsproduct dat niet strikt noodzakelijk is voor zijn voedzaamheid).

Voedselweb



De leerlingen vergelijken hun resultaat met het modeldiagram en stellen verschillen vast, die zij aan de klas rapporteren.

➤ **Vervolgens worden enkele deelaspecten vergeleken en besproken aan de hand van de volgende vragen:**

- Welk dieet komt als het meest evenwichtige uit de studie?
- Welke categorie ontbreekt vooral in het Senegalese dieet? In het dieet van Bangladesh?
- Hoeveel maaltijden worden dagelijks gemiddeld gegeten in elk van de landen?
- Eiwitten zijn de smeerolie van onze lichaamsmotor: zij zorgen voor een goede opbouw en stofwisseling in ons lichaam. In welke landen komen de eiwitten vooral van vlees, vis of eieren? In welke landen komen ze eerder van peulvruchten, bonen en noten? In welk land zijn de eiwitbronnen het schaarsst?
- Vetten en oliën hebben we praktisch niet nodig, als ze voldoende aanwezig zijn in vlees, vis en noten. In welk land zien we een overmatige consumptie?
- Zou je op basis van de meest geproduceerde landbouwproducten in Bangladesh of Senegal (zie tabel in bijlage) een evenwichtig dieet kunnen samenstellen? Waarom zou het typische weekmenu dan toch onevenwichtig zijn?

*(Let wel. Het feit dat voedsel geproduceerd wordt in een land betekent nog niet dat het beschikbaar is voor de inwoners: vaak zijn ze te arm om het nodige voedsel voor een evenwichtig dieet te kopen. Veel voedsel wordt uitgevoerd naar kapitaalkrachtiger landen, terwijl de eigen bevolking tekort komt. Soms kunnen lokale conflicten of corruptie ook problemen veroorzaken in de lokale voedsel distributie naar de consumenten).*

#### D. Gevolgen van een onevenwichtig dieet

➤ *Besprek met de leerlingen onderstaande tabel, en tracht hen de ontbrekende woorden te laten invullen. Hierbij de ingevulde tabel.*

| Als het dieet een tekort vertoont aan.. | Betekent dit een tekort aan...                     | Met als gevolg...  |
|---|--|--|
| Graangewassen, aard-appelen, bananen... | Koolhydraten, zetmeel, suikers, die energie geven. | In de plaats daarvan worden <b>eiwitten</b> afgebroken om <b>energie</b> te leveren aan het lichaam. Deze kunnen daardoor hun vitale functie in de opbouw van lichaamseigen <b>eiwitten</b> niet meer vervullen. Dit noemt men 'eiwit-energie-ondervoeding'. Verzwakking en kwetsbaarheid voor ziekten zijn het gevolg.<br><i>N.B. Dit is de meest verspreide vorm van ondervoeding ter wereld, vooral bij hongersnoden.</i> |

|   |                     |  |
|---|---------------------|--|
| Donkergroene groenten (sla, spinazie, waterkers) en vlees | IJzer               | Bloed <u>armoede</u> , verminderde weerstand,...   |
| Oranje groenten en fruit (wortels, mango's...)            | Vitamine A          | Blindheid, vooral bij kinderen.  |
| Melk- en zuivelproducten                                  | Calcium, vitamine B | Zwak <u>beendergestel</u> , en verzwakking van zwangere moeders of moeders die borstvoeding geven. |

| Als het dieet een teveel heeft aan..         | Betekent dit een overdaad aan...                  | Met als gevolg....  |
|--|---|---|
| Vlees, boter, olie                           | Verzadigde vetzuren                               | Zwaarlijvigheid (obesitas), die leidt tot <u>hart-</u> en vaatproblemen, <u>diabetes, ...</u>   |
| Puree (aardappel, cassave/maniok, maïs, ...) | Zetmeel dat opzwelt door water aan zich te binden | Men heeft een voldaan gevoel terwijl er toch <u>niet genoeg</u> voedingselementen worden opgenomen. Kinderen hebben een kleine maag, zijn snel verzadigd en kunnen zelfs met twee of drie van deze puree-maaltijden per dag <u>ondervoed</u> geraken. |

☛ **Bespreek telkens of de leerlingen mogelijke directe oorzaken zien van onevenwichtig of onvoldoende dieet. Bv:**

- Gebrekkige informatie/educatie van kinderen, moeders...
- Moeders geven niet genoeg borstvoeding, moeten de ganse dag op het veld werken...
- Armoede of rijkdom.
- Vele boeren leven van 'zelfvoorziening' (ze hebben niet de middelen om veel voedsel te verkopen en leven dus van hun eigen productie, die vaak niet voldoende in hoeveelheid of variatie is om van te leven met een familie).
- Bepaalde voedingselementen zijn regionaal niet beschikbaar en worden niet goed verdeeld.
- Landbouwsystemen veranderen. Ter illustratie: vroeger werden in Aziatische landen vaak groenten-achtige algen en vis in de natte paddyrijstvelden gekweekt; met de verbeterde, veredelde rijstvariëteiten heeft men veel meststoffen en pesticiden nodig om een goede opbrengst te krijgen, en is deze 'bijvoeging' onmogelijk geworden. Vandaar de grote verspreiding van vitamine A-tekort in Azië.
- Invloed van reclame.

## Weekmenu's uit de wereld

| Senegal  | Mexico  | Bangladesh  | België   |
|--|---|---|--|
| <b>MAANDAG</b>   |   |   |  |
| <b>ontbijt</b><br>gerstpannenkoek<br><b>middagmaal</b><br>couscous met pindasaus<br><b>avondmaal</b><br>-  | <b>ontbijt</b><br>maïstortilla met chilisaus<br><b>middagmaal</b><br>rijst met bonen<br><b>avondmaal</b><br>glas melk   | <b>ontbijt</b><br>-<br><b>middagmaal</b><br>rijst met groenten<br><b>avondmaal</b><br>glas geitenmelk                                   | <b>ontbijt</b><br>rijstpops met chocomelk<br><b>middagmaal</b><br>varkensworst met spinaziestomp<br><b>avondmaal</b><br>boterhammen met kaas                     |
| <b>DINSDAG</b>   |   |   |  |
| <b>ontbijt</b><br>glas karnemelk<br><b>middagmaal</b><br>rijst met wat groenten<br><b>avondmaal</b><br>gefrituurde banaan                              | <b>ontbijt</b><br>koffie met brood<br><b>middagmaal</b><br>maïstortilla met eieren en kaas<br><b>avondmaal</b><br>maïstaart   | <b>ontbijt</b><br>tarwepanenkoek<br><b>middagmaal</b><br>rijst met bonen<br><b>avondmaal</b><br>-                                       | <b>ontbijt</b><br>koffie<br><b>middagmaal</b><br>smos ham & kaas; appel<br><b>avondmaal</b><br>chinees: varken met groenten en rijst                             |
| <b>WOENSDAG</b>  |   |   |  |
| <b>ontbijt</b><br>glas Nestlé cacaomelk<br><b>middagmaal</b><br>groentesoep met bonen<br><b>avondmaal</b><br>stokbrood met dadels                      | <b>ontbijt</b><br>eieren met bonen<br><b>middagmaal</b><br>tortilla met gefrituurde varkenshuid & groenten<br><b>avondmaal</b><br>brood met melk                      | <b>ontbijt</b><br>rijst<br><b>middagmaal</b><br>aardappel met chili<br><b>avondmaal</b><br>-  | <b>ontbijt</b><br>yoghurt en banaan<br><b>middagmaal</b><br>tomatensoep met brood en boter, stuk taart<br><b>avondmaal</b><br>pasta met olijfolie, spek en kaas  |
| <b>DONDERDAG</b>   |   |   |  |
| <b>ontbijt</b><br>ei<br><b>middagmaal</b><br>snack van gezouten groene mango<br><b>avondmaal</b><br>broodje kebab                                      | <b>ontbijt</b><br>tortilla met bonen<br><b>middagmaal</b><br>tortilla met kippenbillen en courgettes<br><b>avondmaal</b><br>-   | <b>ontbijt</b><br>-<br><b>middagmaal</b><br>soep met rijst & groenten<br><b>avondmaal</b><br>banaan met rijst                           | <b>ontbijt</b><br>croissants met koffie<br><b>middagmaal</b><br>waterzooi met kip, groenten & champignons<br><b>avondmaal</b><br>frietjes met frikadellen        |
| <b>VRIJDAG</b>   |   |   |  |
| <b>ontbijt</b><br>ananas<br><b>middagmaal</b><br>fonio (graansoort) met peulvruchten<br><b>avondmaal</b><br>tarwekoek met gepeperde saus               | <b>ontbijt</b><br>gefrituurde tortilla's in tomatensaus<br><b>middagmaal</b><br>rijst met avocado's en pikante chocoladesaus<br><b>avondmaal</b><br>fruitsla met room | <b>ontbijt</b><br>rijst<br><b>middagmaal</b><br>gefrituurde tofu in zoetzure saus<br><b>avondmaal</b><br>geitenmelk                     | <b>ontbijt</b><br>boterhammen met boter, choco; ananas<br><b>middagmaal</b><br>biefstuk met boontjes en aardappelen<br><b>avondmaal</b><br>pizza met zeevruchten |
| <b>ZATERDAG</b>  |   |   |  |
| <b>ontbijt</b><br>maïspap<br><b>middagmaal</b><br>rijst met gerookte vis<br><b>avondmaal</b><br>bonenbeignet   | <b>ontbijt</b><br>tarwepanenkoek met karamelsaus<br><b>middagmaal</b><br>chilipepers gevuld met kaas<br><b>avondmaal</b><br>hamburger                                 | <b>ontbijt</b><br>geitenmelk<br><b>middagmaal</b><br>kom rijst met linzen<br><b>avondmaal</b>   | <b>ontbijt</b><br>brood met hesp en paté<br><b>middagmaal</b><br>hamburger<br><b>avondmaal</b><br>aardbeien met slagroom   |
| <b>ZONDAG</b>  |   |   |  |
| <b>ontbijt</b><br>Frans brood en confituur<br><b>middagmaal</b><br>kop rijst met linzen<br><b>avondmaal</b><br>kippenvleugels (diepgevroren) met ajuin | <b>ontbijt</b><br>melk<br><b>middagmaal</b><br>tortilla's gevuld met aardappel en chilipepers<br><b>avondmaal</b><br>brood met koffie                                 | <b>ontbijt</b><br>tarwepanenkoek<br><b>middagmaal</b><br>pikant stoofpotje met paprika, aardappel en rundvlees<br><b>avondmaal</b><br>- | <b>ontbijt</b><br>broodjes met kaas en koffiekoeken<br><b>middagmaal</b><br>varkensribbetjes met salade en frietjes<br><b>avondmaal</b><br>stuk cake             |



## De voedingsdriehoek



### Water

Water of vocht is een onmisbaar deel van ons lichaam. Bijgevolg is water een essentieel bestanddeel in een gezonde voeding. Als je het vocht dat in vaste voedingsmiddelen zit aanvult met 1,5 liter drinken, wordt aan deze behoefte voldaan.



### Graanproducten en aardappelen

Graanproducten en aardappelen leveren zetmeel (koolhydraten), en plantaardige eiwitten, voedingsvezels, vitaminen en mineralen (volkoren of ongeschild). Zij vormen onze basisvoeding.

Enkele sneden brood, wat aardappelen, pasta of rijst geven ons de energie om de hele dag te functioneren.



### Groenten

Groenten leveren meervoudige koolhydraten, voedingsvezels, mineralen en vitaminen. Omdat niet alle groenten dezelfde vitaminen en mineralen bevatten, is afwisseling heel belangrijk.

Groenten eet je nooit genoeg.



### Fruit

Fruit levert dezelfde bestanddelen als groenten, maar in verschillende mate en soorten (sommige vitaminen komen bijvoorbeeld voor in fruitsoorten maar minder in groente, en omgekeerd). Daarom moeten we dagelijks zowel groenten als fruit eten.



### Melkproducten en calciumverrijkte sojaproducten

Melkproducten zijn een zeer belangrijke bron van calcium, eiwit en vitaminen van de B-groep. Calcium is een essentiële voedingsstof die bijdraagt tot de opbouw en het onderhoud van sterke botten. Elke dag een glas melk en een sneede kaas of afgeleide producten vormen een minimum om aan onze calciumbehoefte te voldoen.



### Vlees, vis, eieren en vervangproducten

Vlees, vis, eieren en vervangproducten zijn een bron van eiwitten, vitaminen en mineralen zoals ijzer. Die heeft ons lichaam nodig voor de groei, de opbouw en het herstel van ons lichaam. Vervangproducten van vlees, vis en eieren zijn onder andere sojaproducten, peulvruchten en noten. Om in een vegetarische voeding vlees volwaardig te vervangen is het nodig om verschillende plantaardige eiwitbronnen te combineren of ze samen met melkproducten of ei te gebruiken, opdat ze eenzelfde hoeveelheid voedingselementen verschaffen.



### Smeer- en bereidingsvet

Smeer- en bereidingsvet levert ons in de eerste plaats energie. Daarnaast zijn ze van belang voor hun aanbreng van essentiële vetzuren en vetoplosbare vitaminen (vitamine A & D). Onder smeer- en bereidingsvet verstaan we margarines, boter, en oliën. Een mespuntje smeervet op de boterham en één eetlepel bereidingsvet per persoon voor de warme maaltijd volstaan, omdat voedingsmiddelen uit de andere groepen (vlees, melkproducten, koekjes, ...) ons ook al heel wat vetten kunnen leveren.



### De restgroep

De top van de voedingsdriehoek bevat de restgroep, een afzonderlijk zwevend gedeelte, los van de andere groepen, in het wit. Daarin kunnen we alle voedingsmiddelen plaatsen die strikt genomen niet nodig zijn in een evenwichtige voeding. Zij leveren meestal enkel energie (vet en suiker). Hoewel de voedingsmiddelen uit de restgroep dus niet essentieel zijn, kunnen we ze toch niet wegdenken uit onze voedingscultuur en -gewoonten. Zoetigheden, snoepjes, suikerrijke dranken, alcoholische dranken, mayonaise, ... zijn in de restgroep terug te vinden.



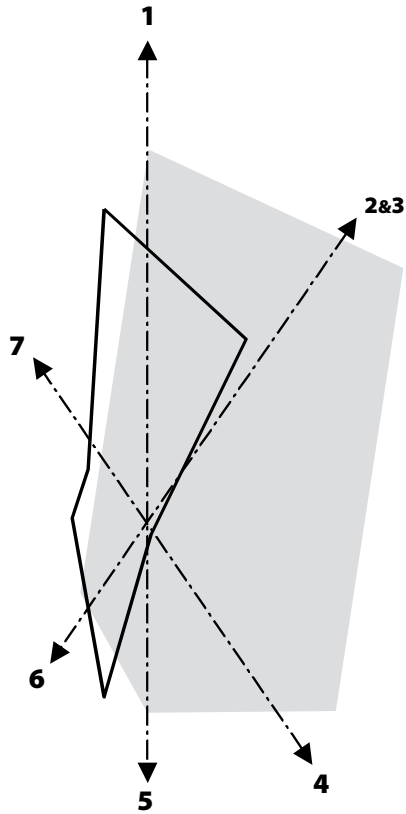
## Weekmenu's uit de wereld : invultabel

| Senegal          |    | Mexico     |     | Bangladesh |     | België     |       |
|------------------|----|------------|-----|------------|-----|------------|-------|
| <b>MAANDAG</b>   |    |            |     |            |     |            |       |
| ontbijt          | 1  | ontbijt    | 12  | ontbijt    | 1   | ontbijt    | 147   |
| middagmaal       | 15 | middagmaal | 15  | middagmaal | 12  | middagmaal | 125   |
| avondmaal        | 1  | avondmaal  | 4   | avondmaal  | 4   | avondmaal  | 147   |
| <b>DINSDAG</b>   |    |            |     |            |     |            |       |
| ontbijt          | 4  | ontbijt    | 17  | ontbijt    | 1   | ontbijt    | 7     |
| middagmaal       | 12 | middagmaal | 145 | middagmaal | 15  | middagmaal | 12452 |
| avondmaal        | 36 | avondmaal  | 1   | avondmaal  | 1   | avondmaal  | 125   |
| <b>WOENSDAG</b>  |    |            |     |            |     |            |       |
| ontbijt          | 4  | ontbijt    | 55  | ontbijt    | 1   | ontbijt    | 34    |
| middagmaal       | 25 | middagmaal | 125 | middagmaal | 12  | middagmaal | 1247  |
| avondmaal        | 13 | avondmaal  | 14  | avondmaal  | 1   | avondmaal  | 1457  |
| <b>DONDERDAG</b> |    |            |     |            |     |            |       |
| ontbijt          | 5  | ontbijt    | 15  | ontbijt    | 1   | ontbijt    | 17    |
| middagmaal       | 3  | middagmaal | 15  | middagmaal | 12  | middagmaal | 245   |
| avondmaal        | 15 | avondmaal  | 1   | avondmaal  | 15  | avondmaal  | 156   |
| <b>VRIJDAG</b>   |    |            |     |            |     |            |       |
| ontbijt          | 3  | ontbijt    | 126 | ontbijt    | 1   | ontbijt    | 1367  |
| middagmaal       | 15 | middagmaal | 127 | middagmaal | 256 | middagmaal | 125   |
| avondmaal        | 12 | avondmaal  | 4   | avondmaal  | 4   | avondmaal  | 1245  |
| <b>ZATERDAG</b>  |    |            |     |            |     |            |       |
| ontbijt          | 1  | ontbijt    | 17  | ontbijt    | 4   | ontbijt    | 15    |
| middagmaal       | 15 | middagmaal | 24  | middagmaal | 15  | middagmaal | 15    |
| avondmaal        | 56 | avondmaal  | 125 | avondmaal  | 1   | avondmaal  | 34    |
| <b>ZONDAG</b>    |    |            |     |            |     |            |       |
| ontbijt          | 1  | ontbijt    | 4   | ontbijt    | 1   | ontbijt    | 147   |
| middagmaal       | 15 | middagmaal | 112 | middagmaal | 125 | middagmaal | 1256  |
| avondmaal        | 25 | avondmaal  | 17  | avondmaal  | 1   | avondmaal  | 1457  |

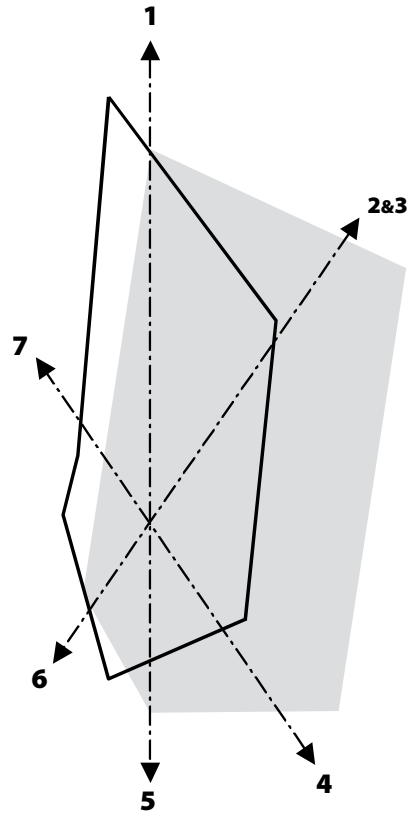


### Voedselweb per land

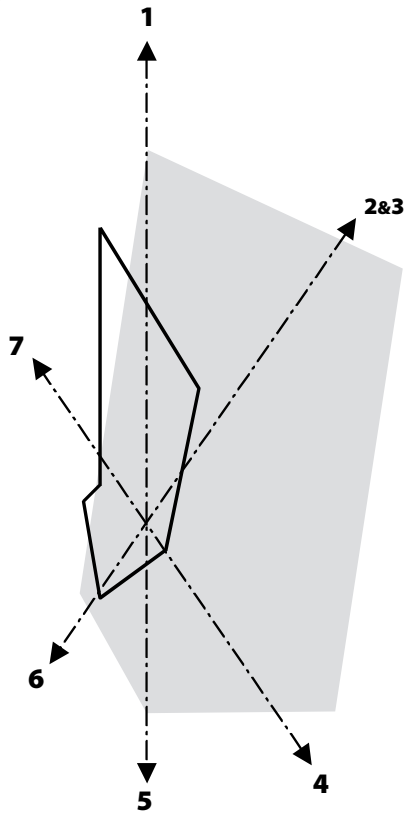
Senegal



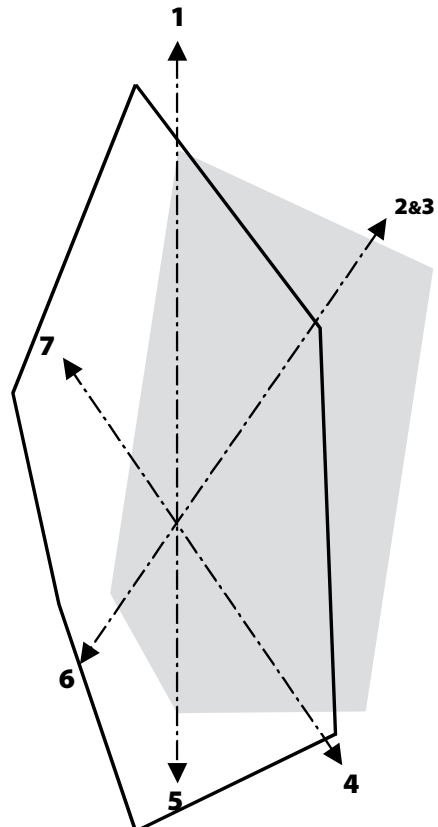
Mexico

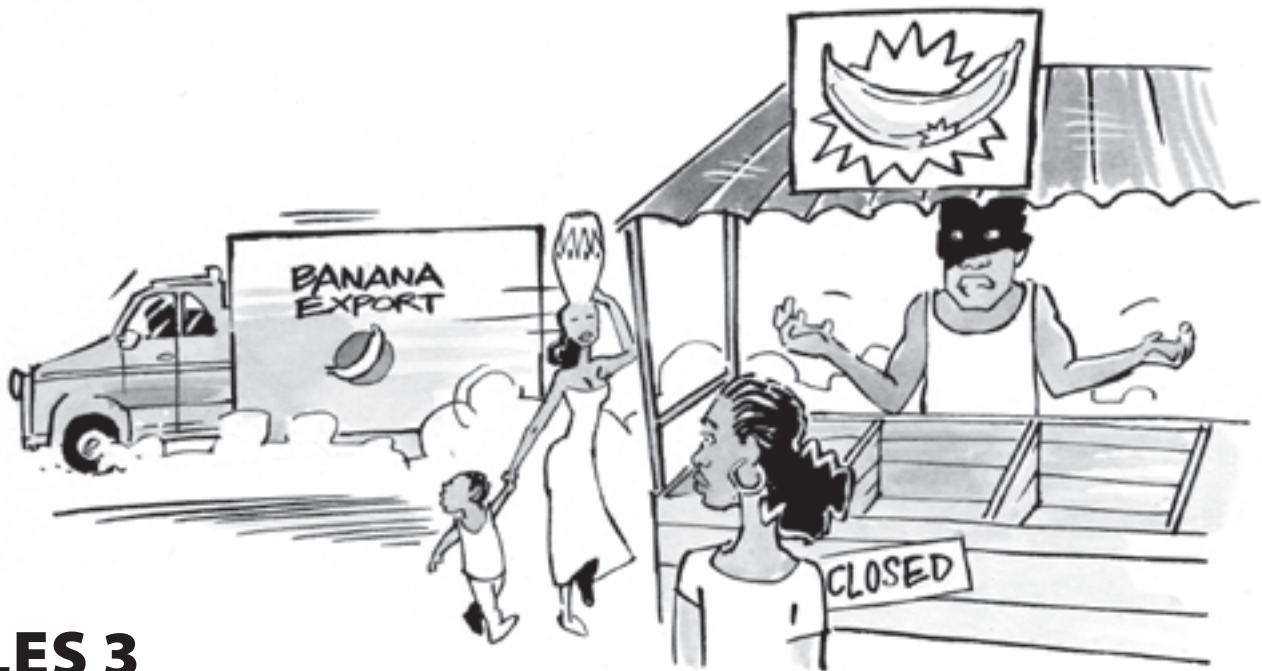


Bangladesh



België





## LES 3

# VOEDSELPRODUCTIE EN -CONSUMPTIE, -EXPORT EN -IMPORT: VAN LOKAAL TOT GLOBAAL

### Inleiding

Voedsel wordt op grote schaal verhandeld. In deze handel zijn een aantal duidelijke tendensen te onderscheiden: wie voert wat uit, en naar welke landen? Handel in voedsel is niet zonder gevolgen op de productie en consumptie van voedsel: een vraagstuk waarop we ook in deze les willen ingaan. Terwijl handel in theorie voor een gevarieerder dieet kan zorgen voor iedereen door uitwisseling van voedsel, kan handel in de praktijk in het voordeel van de meest kapitaalkrachtige uitvallen. Daarom staan we stil bij een essentiële maar nog onbereikte kwestie: het realiseren van voedselzekerheid voor ieder menselijk wezen.

### Doelstellingen

- De leerlingen krijgen inzicht in de herkomst van verschillen in voedingspatronen in verschillende landen.
- De leerlingen krijgen inzicht in de verhoudingen tussen voedselproductie en voedselconsumptie in Europa en in Afrika.
- De leerlingen kunnen de belangrijkste invloeden van een vrije wereldhandel op de plaatselijke voedselproductie in het Zuiden en op ons land aangeven.
- De leerlingen zien in wat men met het begrip voedselzekerheid bedoelt.

### Materiaal

Het materiaal uit de leerlingenbundel

### Opzet

Tijdens deze les wordt het verband gelegd tussen voedingspatroon, plaatselijke voedselproductie en import/export van voedsel. De mogelijke effecten van een vrije wereldhandel op de landbouw worden onderzocht. Ten slotte wordt er stilgestaan bij het begrip voedselzekerheid.

### Verloop

#### A. Wat zijn de oorzaken van verschillen in dieet in de wereld?

Verschillen in dieet hebben te maken met

- verschillen in voedingsproducten die in elk land geproduceerd worden;
- met verschillen in armoede/rijkdom;
- met import/export van voedsel.



- De leerlingen verkennen deze factoren door informatie in verschillende productietabellen op te zoeken en deze te vergelijken met de 'typische' menu's per land van de vorige les.  
Eventueel krijgen ze de opdracht om culinaire en landbouwkundige informatie per land op te zoeken ter voorbereiding (kookboeken, internetsites, reisverslagen, toeristische brochures...).

### Waar komen de ingrediënten in de weekmenu's vandaan?

Elke groep leerlingen bespreekt de vragen voor één land; daarna worden de conclusies samen besproken. Bij deze opdracht worden gebruikt:

- De tabel met per land de meest geproduceerde voedingsproducten.
- De tabel met productie- en consumptiecijfers in Europa en Afrika. Die cijfers geven een idee van wat een gemiddelde inwoner op een jaar verorbert, en hoeveel er per inwoner geproduceerd wordt (gemiddelden voor de laatste jaren). Het verschil tussen productie en consumptie geeft het tekort of overschot van elk voedingsproduct.

## Senegal

*Senegal is een West-Afrikaans land met heel wat landbouwmogelijkheden: een vruchtbare rivierdelta voor rijst, fruit en groenten, en een drogere streek met veel (nomaden)veeteelt, granen en pinda's. Senegal verdient dan ook heel wat aan zijn landbouwuitvoer.*

Welke ingrediënten uit het Senegalees menu komen duidelijk uit het land zelf?

⇒ *Gerst, karnemelk, pinda's, couscous, fonio, rijst, banaan, ananas, mango, dadels, ei, bonen, rijst, vis, kip.*

Waarom worden er veel graan- en zetmeelproducten gegeten die wij hier niet goed kennen?

⇒ *Senegal heeft ander klimatologische omstandigheden dan Europa, en andere culturele voedingsgewoonten.*

Welke gerechten vind je vreemd in een Afrikaanse context?

⇒ *Tarwekoek, Frans brood, kebab, Nestlé cacaomelk.*

Waarom zouden fruit en groente vrij schaars zijn in het dieet, hoewel er wel veel fruit en groenten geproduceerd worden? Wat gebeurt er met het overschot? (kijk naar de productie- en consumptiecijfers in Europa en Afrika)

⇒ *De hoofdoorzaak is de geringe koopkracht van de Senegalese bevolking. Veel fruit en groente is voor export naar rijkere landen bestemd. Andere factoren: verdelingsmoeilijkheden (fruit en groente bederven snel en de transportinfrastructuur is niet goed ontwikkeld), eigen kweek van fruit en groenten (in eigen tuinen) wordt niet meegerekend in de statistieken.*

Wat is de belangrijkste eiwitbron? Hoe zou dat komen? Waarom wordt er maar weinig meer vlees gegeten dan er geproduceerd wordt?

⇒ *Noten, peulvruchten (linzen, bonen,...). Deze gewassen zijn goed aangepast aan het warme, overwegend droge klimaat en goedkoper te produceren dan vlees, dus beter toegankelijk voor de meerderheid van de bevolking dan vleesproducten. Er is ook geen koopkracht om de geringe vleesproductie aan te vullen met import van vleesproducten.*

## Bangladesh

*Bangladesh is één van de armste landen in Azië met een hele dichte bevolkingsgraad. Landbouw is de belangrijkste activiteit van de bevolking. Zij die geen stukje grond hebben, gaan meestal werken in de textiel fabrieken.*

Er wordt vlees en vis geproduceerd, maar er wordt weinig vlees en vis gegeten in het weekmenu. Hoe komt dit?

⇒ *Bangladesh heeft een grote veestapel en rijke visgronden, maar de meeste mensen zijn te arm om deze producten in hun dieet op te nemen.*

Er worden ook vaak maaltijden overgeslagen, waardoor de dagelijkse energiewaarde die wordt ingenomen niet voldoende is. Wat kunnen ook hier de mogelijke oorzaken zijn?

⇒ *Mensen zijn te arm (lonen in textiel fabrieken zijn heel laag) of kunnen zelf niet genoeg voedsel produceren om aan hun voedselbehoefte te voldoen (te weinig grond, water, ...). Bangladesh wordt ook regelmatig getroffen door overstromingen, een regelmatige tegenslag die verhindert dat mensen uit de armoede geraken.*

Wat is duidelijk het basisbestanddeel van de meeste maaltijden? Is er een verband met de ligging van Bangladesh?

⇒ *Rijst: het basisgraan van de meeste Aziaten. Rijst gedijt goed in de vochtige laaggelegen gebieden van Bangladesh.*

## Mexico

*Het Mexicaanse dieet is nog sterk beïnvloed door de indianencultuur: de 'milpa' is een traditionele akker waar maïs (de oorspronkelijke graansoort van Mexico), bonen en courgettes samen gezaaid worden. De bonen (een slingerplant) gebruiken de maïsstengel als steun en geven stikstof af aan de bodem, waardoor die vruchtbaar wordt. De courgettes dekken met hun grote bladeren de grond af, waardoor onkruid weinig kans krijgt. Deze gewassen vormen de basis ingrediënten van een evenwichtig dieet: maïs voor de energie, bonen voor de proteïnen, en courgettes voor vitamines (samen met chilipepers en tomaten die apart gekweekt worden).*

Welke voedingsbestanddelen lijken in het moderne Mexico toch elders vandaan te komen?

⇒ *Brood: erfenis van de kolonistors. Hamburger: invloed van het buurland Verenigde Staten van Amerika.*

In België is vaak het vlees de basis van de maaltijd, met groenten en aardappelen als aanvulling. Wat is de basis van een maaltijd in Mexico? Waarom zou er minder vlees worden gegeten? Zijn het de beste stukken? Waarom zijn er toch voldoende eiwitten in het menu?

⇒ *Maïstortilla's, aangevuld met rijst, een saus, groenten of vlees. Mexico is deels bergachtig, deels tropisch, deels droog, dus niet zo geschikt voor veeteelt. Hoewel Mexico globaal genomen niet meer zo arm is, zijn er grote verschillen in welvaart tussen de verschillende lagen van de bevolking. Voor veel mensen is zijn alleen de minst goede stukken betaalbaar. De bonen vormen een aanvulling op de eiwitten.*



**België**

Van welke voedingsmiddelen hebben we een tekort en een overschot in Europa, volgens de consumptie- en productietabel? Kan je dit in verband brengen met de cijfers voor Afrika?

- ⇒ *Tekort: fruit, groenten, veevoeder (eiwitrijk krachtvoer in de vorm van soja, maniok, vismeel...).*  
*Overschot: granen, melk, zuivel, vlees, suiker.*
- ⇒ *Afrika heeft een overschot aan groenten en fruit, en kan dus naar Europa uitvoeren. Granen zijn er duidelijk te kort en worden ingevoerd, o.a. uit Europa waar er overschot is. Voor de andere voedingsmiddelen is er een licht tekort, maar ontbreekt de koopkracht om meer in te voeren.*

Welke producten worden het meest geproduceerd in België, naast vlees, melk, suikerbieten en maïs (voor veevoer)? (Negen van de twintig meest geproduceerde voedingsproducten behoort tot deze voedingscategorie). Wat zou er met die producten gebeuren?

- ⇒ *Groenten en fruit: appels, champignons, tomaten, peren, aardbeien, wortels, spinazie, boontjes en sla. Er wordt veel van uitgevoerd, vooral naar andere landen van Europa, omdat de eigen consumptie niet zo hoog is (zie Belgisch weekmenu).*

Hoe zou het komen dat onze dierlijke productie hoger is dan onze vleesconsumptie, hoewel we volgens het voedselweb toch te veel dierlijke producten eten (kijk naar de hoeveelheid geproduceerde en geconsumeerde granen en veevoeder!)?

- ⇒ *Onze veeteelt is gebaseerd op een intensief systeem waarbij dieren, in plaats van met gras en lokale granen en zaden, met ingevoerd veevoeder worden gevoederd. Dit brengt een overproductie met zich mee in verhouding tot de consumptie.*

Kunnen alle hoofdingrediënten uit het Belgisch menu het hele jaar door geproduceerd worden in België?

- ⇒ *Nee. In de koudere periode kunnen alleen bepaalde gewassen zoals graan, cichorei en kolen gekweekt of gezaaid worden. Dierlijke producten kunnen het hele jaar door geproduceerd worden. Als we ook tomaten en andere zomergewassen in de winter willen eten, zijn er enkele oplossingen (die echter veel energie verslinden) : serreteelt, invoer uit Zuid-Europa of nog zuidelijker, koelboxen voor lange bewaring.*

Vul aan de hand van de beschikbare gegevens waar mogelijk de volgende tabel in, en bespreek. (optioneel)

|                   | Lokaal geproduceerd en gegeten | Uit dezelfde regio afkomstig | Van ver ingevoerd of overgenomen | Onduidelijk |
|-------------------|--------------------------------|------------------------------|----------------------------------|-------------|
| <b>SENEGAL</b>    | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
| <b>MEXICO</b>     | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
| <b>BANGLADESH</b> | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |
|                   | .....                          | .....                        | .....                            | .....       |



|               |  |  |  |  |
|---------------|--|--|--|--|
| <b>BELGIË</b> |  |  |  |  |
|               |  |  |  |  |
|               |  |  |  |  |
|               |  |  |  |  |
|               |  |  |  |  |
|               |  |  |  |  |

**verwerking: Ben je het eens/oneens met volgende conclusies?**

- Het voedsel in het Zuiden is over het algemeen weinig gevarieerd en bijgevolg is het dieet van de mensen niet echt evenwichtig.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Het voedsel in het Noorden is overvloedig aanwezig en gevarieerd, maar wordt niet zo evenwichtig geconsumeerd.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- In het Zuiden eet men vooral wat er lokaal geproduceerd wordt, tenzij er tekorten zijn. Zo ja, hoe zou dit komen? (denk aan het stoelenspel!)  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Een belangrijk deel van het voedsel in het Noorden wordt ingevoerd uit andere landen of andere werelddelen.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Soms komt er cultuurvreemd voedsel op de lokale markt, waardoor voedselgewoontes, en uiteindelijk ook landbouwmethodes, veranderen.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Een land of regio hoeft niet noodzakelijk via zijn landbouwproductie in al zijn eigen voedselbehoeften te voorzien. Door handel te drijven kan een land zich specialiseren, en dat voedsel verbouwen waar het klimaat en bodem het best geschikt voor zijn, of zich toeleggen op andere economische sectoren, zoals constructie, industriële of hoogtechnologische ontwikkeling.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.

**B. Welke effecten kan vrije wereldhandel hebben op de plaatselijke landbouwproductie in een land?**

☛ **Bekijk met de leerlingen de tekst 'Krantenkoppen Brazilië'. Analyseer de krantenkoppen dan aan de hand van deze vragen:**

Kan je 2 belangrijke landbouwproducten in de handel tussen Brazilië en Europa vinden in deze krantenkoppen?

☞ *soja (naar Europa) en melk (naar Brazilië)*

Welke effecten heeft deze handel in Brazilië?

- ☞
- *Aanwezigheid van Europese melkbedrijven in Brazilië, die deels importeren uit Europa;*
  - *lagere prijzen voor Braziliaanse boeren;*
  - *enkel grotere melkboeren dicht bij de stad kunnen melk leveren en verdienen er genoeg aan; grote specialisatie van de landbouwproductie in soja voor de uitvoer;*
  - *negatieve sociale en ecologische gevolgen van de uitbreiding van de sojaproductie .)*

En wat zijn de gevolgen in Europa (denk ook aan de consumptie- en productietabel)?

- ☞
- *Ingevoerde soja wordt gebruikt in veevoer.*
  - *Grote hoeveelheden veevoer voeden een grote veestapel.*
  - *Daardoor zijn er overschotten van dierlijke producten, zoals melk, die niet geconsumeerd kunnen worden in Europa.*
  - *Overschotten moeten uitgevoerd worden (maar benadelen vaak producenten in andere landen).*

Waarom wordt er steeds minder melk geproduceerd door kleine boeren in Brazilië?

- ☞
- *Boeren worden afhankelijk van grote bedrijven voor hun melkverdeling.*
  - *.ie bedrijven vinden het te duur om melk op te halen van boeren die ver wonen van de melkerij en niet veel melk produceren.*
  - *Deze bedrijven hebben goedkope gesubsidieerde melk uit o.a. Europa als alternatief, wat de prijzen voor de lokale boeren naar beneden brengt.*
  - *Als het bedrijf moeilijkheden heeft, of een melkerij sluit, hebben de boeren moeilijkheden om melk ergens anders te verkopen.*

Waarom zou sojaproductie zo goedkoop zijn in Brazilië en dus zulke snelle uitbreiding kennen?

- ☞
- *Brazilië is een groot land, met veel (goedkope) grond, zeker als men resterende bossen kapt.*
  - *Brazilië heeft een gunstig, warm klimaat.*
  - *Veel kleine boeren verdienen te weinig en zijn bereid hun grond te verkopen aan rijke sojaboeren en op de plantages te werken of naar de stad te trekken.*
  - *De overheid geeft subsidies aan de soja-industrie (o.a. voor transport naar havens) .*

Waarom zou melk uit Europa zo goedkoop uitgevoerd worden?

- ☞ *Door middel van subsidies aan melkboeren en bedrijven, kan de melk verkocht worden voor minder geld dan de productie ervan gekost heeft (ook wel dumping genoemd).*



Ben je het eens/oneens met de volgende conclusies?

- a. De EU is op het vlak van voedselproductie zo goed als zelfvoorzienend.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- b. Het is voordelig voor landen in het Noorden en Zuiden om zich te specialiseren in bepaalde voedselproducten, in plaats van een beetje van alles te produceren  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- c. Een deel van het voedsel dat in het Zuiden geproduceerd wordt is bestemd voor de export. Dit kan een oorzaak zijn van hongersnood in een land.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- d. Hoewel een relatief klein deel van de voedselproductie van Europa wordt geëxporteerd, heeft deze beperkte wereldhandel van overschotten toch grote gevolgen voor het Zuiden.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- e. EU voedsel dat aan dumpingprijzen naar het Zuiden wordt uitgevoerd, treft vooral kleine boeren, die voor de lokale voedselbehoeften produceren.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.

### c. What's in a name? Het begrip voedselzekerheid

Met voedselzekerheid(\*) wordt bedoeld dat iedereen de middelen moet hebben om altijd over voldoende voedsel te beschikken om een normaal leven te kunnen leiden. Algemeen kan dat doel worden bereikt door mechanismen in het leven te roepen die inkomsten genereren of door de landbouwproductie te verbeteren. Voedselzekerheid moet zowel op nationaal vlak als in de gezinnen worden nagestreefd, en beide niveaus zijn niet noodzakelijk met elkaar verbonden. Belangrijk is de toegang tot levensmiddelen, zowel de materiële beschikbaarheid ervan als de financiële of economische hindernissen.

(\*) naar een tekst op de website van de Belgische Technische Coöperatie ([www.btcctb.org](http://www.btcctb.org))

Over voldoende voedsel kunnen beschikken kan op verschillende manieren:

- a) doordat er voldoende natuurlijke rijkdommen beschikbaar zijn waarmee men zich kan voeden
- b) doordat de duurzame mogelijkheid bestaat om zich te voeden van het land dat men bewerkt;
- a) doordat men op de een of andere manier een inkomen heeft waarmee ze zich dan voedsel kan aanschaffen: door te werken, of door een ander inkomen te hebben;
- d) door, wanneer men geen voldoende inkomen heeft, vanwege de samenleving of de staat hulp te ontvangen.

- ☛ Mogelijke vragen om na te denken over deze manieren om toegang tot voedsel en zekerheid over voedsel te krijgen.

Geef voorbeelden van de natuurlijke rijkdommen waarvan sprake is voor de volgende bevolkingsgroepen:

- vissers: ⇒ **visgronden**
- inheemse volkeren: ⇒ **bossen, rivieren,...**
- nomadenvolkeren: ⇒ **grasweiden voor de kudde**
- eskimo's: ⇒ **broedplaatsen van pooldieren**

Meer dan de helft van de 850 miljoen hongerigen zijn boeren die te weinig goede grond hebben om van te leven. Wat zijn naast grond andere dingen die nodig zijn voor een voldoende voedselproductie? Beeld je in dat je zelf je voedsel zou moeten verbouwen.

- ⇒ **Zaad, irrigatiewater, geld of krediet voor landbouwwerktuigen of trekdieren, kennis over landbouwmethodes (dus eventueel technische bijstand), voorraadschuren,...**

Deze manieren om aan voedsel te geraken zijn niet de enige voorwaarden om voedselzekerheid te bekomen. Voedselzekerheid vergt ook dat voedsel:

- effectief verwerkt, verdeeld en beschikbaar gemaakt wordt om aangekocht te kunnen worden.
- adequaat is: niet enkel in voldoende hoeveelheid, maar ook gevarieerd, veilig en aangepast aan de cultuur van de consument.
- ter beschikking is op een manier die niet indruist tegen de menselijke waardigheid (denk bijvoorbeeld aan voedselhulp of voedselvoorziening van gevangenen).

In de meeste van deze voorwaarden heeft de overheid een belangrijke rol te spelen.

Cijfer van de les.

**60 miljoen**

Is het aantal mensen dat jaarlijks het slachtoffer wordt van hongersnood door natuurrampen (droogte, overstromingen, plagen, ..). De overige 790 miljoen zijn voedselonzeker omdat ze niet genoeg toegang hebben tot voedsel.

# LES 3 (versie II)

## VOEDSELPRODUCTIE EN -CONSUMPTIE, -EXPORT EN -IMPORT: VAN LOKAAL TOT GLOBAAL

### Inleiding

Voedsel wordt op grote schaal verhandeld. Onze consumptiepatronen zijn het einde van de complexe keten van het internationale voedingssysteem. Dat systeem heeft vele mogelijke invloeden op de productie en consumptie van voedsel, waarvan we er in deze les enkele willen aantonen. Terwijl handel in theorie voor een gevarieerder dieet kan zorgen voor iedereen door uitwisseling van voedsel, kan handel in de praktijk in het voordeel van de meest kapitaalkrachtige uitvallen, en de levensomstandigheden van zwakkeren negatief beïnvloeden. Daarom staan we stil bij een essentiële maar nog onbereikte kwestie: het realiseren van voedselzekerheid voor ieder menselijk wezen.

### Doelstellingen

- De leerlingen krijgen inzicht in de herkomst van verschillen in voedingspatronen in verschillende landen.
- De leerlingen krijgen inzicht in de verhoudingen tussen voedselproductie en voedselconsumptie in Europa en in Afrika.
- De leerlingen kunnen de belangrijkste invloeden van een vrije wereldhandel op de plaatselijke voedselproductie in het Zuiden en op ons land aangeven.
- De leerlingen zien in wat men met het begrip voedselzekerheid bedoelt.

### Materiaal

Het materiaal uit de leerlingenbundel

### Opzet

Deze les vormt een alternatief voor les 3, gebaseerd op een meer intuïtieve aanpak, minder opzoekwerk en minder cijfermatige analyse. Deze alternatieve opzet vertrekt vanuit een doordeweekse maaltijd om het verband te leggen met de wereldwijde productie van en handel in voedsel, met andere voedingspatronen en met import/export van voedsel. Ook deze les wordt afgerond door een lesonderdeel rond het begrip voedselzekerheid.

### Verloop

Oefening A. "De spaghettisau" vervangt volgende oefeningen uit de eerste versie van les 3:

- Wat zijn de oorzaken van verschillen in dieet in de wereld?
- Welke effecten kan vrije wereldhandel hebben op de plaatselijke landbouwproductie in een land?

☛ De vragen eens/oneens ter verwerking kunnen overgenomen worden uit de eerste versie van les 3.

### a. De spaghettisau: zoek onze plaats in het wereldvoedselsysteem

Aan de hand van een vegetarische spaghettisau, gaan we na wat er bij komt kijken om die te maken. De leerlingen krijgen de volgende kader-tjes tekst in een willekeurige volgorde, en moeten de verbanden trachten te vinden. De kadertjes kunnen gekopieerd, uitgeknipt en op een blad of op het bord geplakt worden om de verbanden zichtbaar te maken. Eventueel kunnen alle vermede plaatsen op een wereldkaart aangegeven worden, om de complexiteit van het wereldvoedselsysteem geografisch duidelijk te maken.

Ons verhaal begint in een Belgisch restaurant, waar we een bord spaghetti met vegetarische bolognaise bestellen.

*Een blik in de keuken vertelt ons dat de broccoli en courgettes in de vegetarische saus vers van de supermarkt komen. De tomaten komen uit blik, want het is winter en dan zijn inländse tomaten te duur voor de restauranthouder.*

*Aangekomen bij de supermarktketen, blijkt die sommige fijne groenten in te voeren uit Kenia. Door de modernisering en export in de Keniaanse landbouw komen buitenlandse deviezen binnen om de Keniaanse schulden te kunnen afbetalen.*

*Vooraleer het vliegtuig opgeladen te worden in Nairobi, worden de groenten aangevoerd van enkele grote tuinbouwbedrijven in het noordwesten van het land. De tuinbouwbedrijven werden opgericht in de jaren negentig, op grond die gemeenschappelijk gebruikt werd als graasland door enkele herdersgemeenschappen.*

*Door een irrigatieproject gefinancierd door de Wereldbank, kon de droge grond van de semi-nomaden in gebruik worden genomen voor tuinbouwexport. Vanuit hun hoofdzetel in Washington moedigt de Wereldbank verschillende landen in het Zuiden aan om zich op tuinbouwexport toe te leggen. Kenia heeft zich ook lid gemaakt van de WTO, de Wereldhandelsorganisatie in Genève, waardoor landbouwproducten gemakkelijker internationaal verhandeld kunnen worden.*

Een deel van de herders die de grond gebruikten werkt nu voor een schamel loon van 1,50 dollar per dag op het tuinbouwbedrijf, zoals 600.000 andere landgenoten in de tuinbouwsector. Dat is een redelijk inkomen naar Keniaanse normen, maar niet genoeg om zelf de groenten te kunnen kopen van de bedrijven waar ze werken. Ook zijn de milieunormen heel laag, waardoor de arbeiders vaak in contact komen met de pesticiden die uit vliegtuigen worden gespreid.

Waar komen de pesticiden vandaan? Dat leidt ons naar Duitsland. In het hoofdkwartier van Bayer in Leverkusen worden landbouwpesticiden geproduceerd, waarvan sommigen uitsluitend voor de export omdat ze niet meer in Europa mogen gebruikt worden wegens de giftigheid ervan.

Drie jaar geleden is men begonnen met het gigantische chemische stort naast de Bayer-fabriek aan de oevers van de Rijn op te ruimen. Die beslissing kwam er omdat naburige inwoners te veel gezondheidsproblemen ondervonden. Een operatie van 100 miljoen euro, waarvan één vierde door de belastingbetaler wordt bekostigd.

De Keniaanse handel brengt ons naar de grote haven van Kenia, Mombasa. Daar gonst het van de bedrijvigheid, want Kenia voert niet alleen veel tuinbouwproducten uit (zo'n 60.000 ton); steeds meer basisvoedselproducten worden nu ook ingevoerd: er wordt zelfs netto meer voedsel ingevoerd dan uitgevoerd.

De invoer van landbouwproducten gaat ten koste van zo'n 10 miljoen kleine boeren, bijna de helft van de Keniaanse bevolking, die niet het kapitaal hebben of het krediet krijgen om over te schakelen naar de tuinbouwteelt. Zij kunnen niet op tegen de maïs en de rijst die goedkoop worden ingevoerd voor de lokale markten, en die hun eigen traditionele gewassen vervangen.

De prijzen voor de uitgevoerde tuinbouwproducten dalen de laatste jaren. Dat leidt ons naar de internationale tuinbouwveilingen in Nederland. Dat is een soort beurs waar handelsprijzen worden bepaald. Doordat steeds meer landen in het Zuiden onder druk van de Wereldbank dezelfde producten uitvoeren, is er meer concurrentie en dalen de prijzen. In de zomermaanden sluit Europa ook gedeeltelijk zijn grenzen om de eigen (duurdere) productie te bevordeelen.

Het groentenplantgoed wordt echter steeds duurder. Verbeterde variëteiten die resistent zijn tegen nieuwe ziekten worden ingevoerd van het Zwitserse agrobiedrijf Syngenta dat verbeterde rassen ontwikkelt en er een patent opneemt. Daardoor moet elke kweker een speciale zaai-belasting aan Syngenta betalen.

Het blik tomaten brengt ons in Bulgarije. Daar heeft zich een grote Duitse tuinbouwer gevestigd die profijt zoekt in de goedkope grond en de vele zon. Een Franse conservenfabriek profiteert van de lage lonen om de tomaten goedkoop te pureren.

In Italië wordt de Bulgaarse tomatenpuree gekruid en in bokalen uitgevoerd, met het etiket 'Italiaanse tomatensaus'.

In de keuken wast een hulpje van Algerijnse afkomst jouw bord af. Hij werkte vroeger in een voedingsbedrijf, totdat het zijn deuren sloot om naar Oost-Europa te verhuizen, waar de productiekosten lager zijn. Het loon voor zijn halftijdse job is, net als voor de Keniaanse arbeiders, onvoldoende om in het restaurant te gaan eten waar hij werkt.

#### verwerking: Ben je het eens/oneens met volgende conclusies?

- Het voedsel in het Zuiden is over het algemeen weinig gevarieerd en bijgevolg is het dieet van de mensen niet echt evenwichtig.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Het voedsel in het Noorden is overvloedig aanwezig en gevarieerd, maar wordt niet zo evenwichtig geconsumeerd.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- In het Zuiden eet men vooral wat er lokaal geproduceerd wordt, tenzij er grote tekorten zijn. Zo ja, hoe zou dit komen? (denk aan het stoelenspel!)  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Een belangrijk deel van het voedsel in het Noorden wordt ingevoerd uit andere landen of andere werelddelen.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Soms komt er cultuurvreemd voedsel op de lokale markt, waardoor voedselgewoontes, en uiteindelijk ook landbouwmethodes, veranderen.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Een land of regio hoeft niet noodzakelijk via zijn landbouwproductie in al zijn eigen voedselbehoeften te voorzien. Door handel te drijven kan een land zich specialiseren, en dat voedsel verbouwen waar het klimaat en bodem het best geschikt voor zijn, of zich toeleggen op andere economische sectoren, zoals constructie, industriële of hoogtechnologische ontwikkeling.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- De EU is op het vlak van voedselproductie zo goed als zelfvoorzienend.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Het is voordelig voor landen in het Noorden en Zuiden om zich te specialiseren in bepaalde voedselproducten, in plaats van een beetje van alles te produceren  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Een deel van het voedsel dat in het Zuiden geproduceerd wordt is bestemd voor de export. Dit kan een oorzaak zijn van honger in een land.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.
- Voedsel dat aan dumpingprijzen naar het Zuiden wordt uitgevoerd, treft vooral kleine boeren, die voor de lokale voedselbehoeften produceren.  
Ik ben het hiermee  eens  oneens.



## TABELLEN TE GEBRUIKEN BIJ DE OEFENINGEN

### Top-voedingsproducten geproduceerd per land

| SENEGAL                         | MEXICO                | BANGLADESH     | BELGIË        |
|---------------------------------|-----------------------|----------------|---------------|
| Pindanoten                      | Rundsvlees            | Rijst          | Varkensvlees  |
| Rundsvlees                      | Kippevlees            | Rundsvlees     | Verse koemelk |
| Kippenvlees                     | Ossevlees             | Aardappelen    | Rundsvlees    |
| Millet (afrikaanse gierst)      | Maïs                  | Geitemelk      | Kippevlees    |
| Watermeloen                     | Eieren                | Paprikas       | Aardappelen   |
| Rijst                           | Varkensvlees          | Geitevlees     | Graan         |
| Eieren                          | Vis                   | Tarwe          | Suikerbieten  |
| Geitevlees                      | Suikerriet            | Jute           | Eieren        |
| Schapenvlees                    | Droge bonen           | Verse koemelk  | Chicorei      |
| Verse koemelk                   | Sinaasappelen         | Verse groenten | Appels        |
| Sorghum (afrikaanse graansoort) | Chilipepers           | Eieren         | Champignons   |
| Katoenvezels                    | Citroenen en limoenen | Kippevlees     | Maïs          |
| Uien                            | Tarwe                 | Suikerriet     | Tomaten       |
| Mangos                          | Avocados              | Bananen        | Peren         |
| Suikerriet                      | Tomaten               | Thee           | Aardbeien     |
| Varkensvlees                    | Mangos                | Kruiden        | Wortels       |
| Maïs                            | Bananen               | Vis            | Haver         |
| Paprika                         | Koffie                | Linzen         | Spinazie      |
| Vis                             | Ajuinen en sjalotten  | Tabak          | Boontjes      |
| Verse groenten                  | Aardappelen           | Tropisch fruit | Sla           |

Bron: Eurostat en FAO

### Voedselproductie- en consumptie voor enkele voedingsmiddelen in Europa en Afrika

|                              | Hoeveelheid<br>in Europa geproduceerd<br>(kg/inw/jaar) | Hoeveelheid<br>in Europa geconsumeerd<br>(kg/inw/jaar) |
|------------------------------|--|--|
| <b>Granen</b>                | <b>660</b>   | 600  |
| <b>Melk &amp; melkpoeder</b> | <b>140</b>   | 130  |
| <b>Zuivel (boter, kaas)</b>  | <b>30</b>  | 25   |
| <b>Varkensvlees</b>          | <b>60</b>  | <b>55</b>  |
| <b>Rundsvlees</b>            | <b>28</b>  | <b>25</b>  |
| <b>Kippenvlees</b>           | <b>30</b>  | <b>25</b>  |
| <b>Suiker</b>                | 60   | 55   |
| <b>Fruit</b>                 | 90   | <b>110</b>   |
| <b>Groenten</b>              | 110  | <b>120</b>   |
| <b>Veevoeder</b>             | 410  | <b>580</b>   |

Bron: Eurostat en FAO

|                      | Hoeveelheid<br>in Afrika geproduceerd<br>(kg/inw/jaar) | Hoeveelheid<br>in Afrika geconsumeerd<br>(kg/inw/jaar) |
|----------------------|--|--|
| Granen               | 105  | 145  |
| Melk & melkproducten | 40   | 42   |
| Vlees (alle soorten) | 13   | 14   |
| Fruit                | 65   | 50   |
| Groenten             | 55   | 50   |
| Oliën en vetten      | 7  | 8  |

Bron: Eurostat en FAO

## Krantenkoppen Brazilië

Onderstaande krantenkoppen zijn dan wel verzonnen, de situaties en feiten echter die ze vermelden niet: dergelijke teksten hadden wel degelijk in kranten kunnen prijken, of gelijkaardige teksten zijn er over de situaties verschenen.

### **“Parmalat kan melk die het afneemt van Braziliaanse melkboeren niet betalen door financiële fraudecrisis van het moederbedrijf in Italië**

*Coöperatief die melk opkoopt, verwerkt en doorverkoopt aan Parmalat, moet twee maanden op geld wachten”*

### **“Parmalat Brazilië sloot reeds enkele van de 20 verwerkings- en distributiecentra sinds 2000**

*Melkgigant probeert kosten te drukken na 20 jaar van enorme uitbreiding. Duizenden boeren en fabrieksarbeiders dreigen inkomen te verliezen.”*

### **“Braziliaanse boerenprotesten richten zich tegen Parmalat, dat te weinig betaalt voor hun melk**

*Bedrijf betaalt drie keer minder voor melk aan de boeren dan in Europa, maar de prijzen voor melk in de supermarkt zijn vergelijkbaar.”*

### **“Grote distributiebedrijven schrappen de laatste jaren 75.000 boeren als melkleverancier.**

*Europese gesubsidieerde melk invoeren is goedkoper dan het ophalen bij de kleine boeren: in drie jaar steeg de import van melk uit Europa met een viervoud. Acht op de tien van de 1,2 miljoen boerderijen met melkkoeien heeft moeite om het hoofd boven water te houden.”*

### **“Melkproductie dreigt te verdwijnen van kleine Braziliaanse familiebedrijven**

*Melk zorgt voor vaste inkomensbron, maar Parmalat en Nestlé, die tweederde van de melk opkopen, kopen hun melk liefst bij grote boeren die dicht bij de stad gevestigd zijn.”*

### **“Braziliaanse sojaplantages breiden jaarlijks met bijna 2 miljoen ha uit, of anderhalf keer de oppervlakte van Vlaanderen**

*Een nieuwe weg om de aanplant van soja en de afvoer ervan naar de havens te bevorderen, bedreigt nieuwe stukken Amazonewoud, kleine boeren en inheemse reservaten.”*

### **“Brazilië exporteert helft van zijn soja naar Europa**

*Meer dan 10 miljoen ton soja wordt jaarlijks tolvrij ingevoerd en verwerkt tot veevoeder voor Europese dieren”*

### **“Braziliaanse regering opent voedselmarkten verder voor buitenlandse handel.**

*Het land voert nu rijst, bonen en melk in, terwijl het tien jaar geleden zelf nog genoeg produceerde om zijn bevolking te voeden. De regering beweert dat soja- en andere exporten, die de plaats van de basisgewassen hebben ingenomen, winstgeverder zijn om de Braziliaanse schulden en sociale programma's te kunnen betalen.”*

# LES 4

## HOE HET VOEDSELPROBLEEM OPLOSSEN?

### Inleiding

De problemen schetsen inzake voedselvoorziening en voedseltekort is een eerste stap, die echter vraagt naar het ontwikkelen van inzichten in mogelijke oplossingen. Daarbij zijn verschillende benaderingen mogelijk die enerzijds verschillende soorten houdingen reflecteren, maar anderzijds ook het gevolg kunnen zijn van de concrete aspecten van een situatie.

### Doelstellingen

- De leerlingen kunnen oplossingen van een voedselprobleem analyseren.
- De leerlingen kunnen (aan de hand van de voedselproblematiek) aangeven dat er verschillende opvattingen zijn over welvaart en herverdeling van deze welvaart (VOET BuZi 16).

### Materiaal

Geen (buiten het leerlingenwerkboek)

### Opzet

Er wordt aangesloten op de brainstorming die op het eind van de eerste les werd gedaan en de oefening rond de oorzaken van een onevenwichtig dieet in les 2 (op microvlak).

- ⇒ *Alle oorzaken van honger die reeds werden aangehaald worden in enkele categorieën ondergebracht en aangevuld om een min of meer compleet overzicht te krijgen.*

Dan geeft de leraar een inleiding op een viertal mogelijke benaderingen en houdingen t.a.v. probleemsituaties zoals voedselproblematiek. In kleine groepjes, of klassikaal, worden dan een aantal concrete situaties aangegeven, en verschillende mogelijke oplossingen ervoor worden geschetst. Aan de hand van de geschetste 4 benaderingsmogelijkheden worden deze oplossingen dan geanalyseerd en worden de voor- en nadelen van elk besproken.

### Verloop

#### A. Voortbouwen op brainstorming

Honger is meestal geen toevallig feit maar staat in verband met een complex geheel van sociale problemen:

- ongelijke economische, politieke en sociale machtsstructuren op globaal en lokaal niveau met vele armen tot gevolg;
- ontwikkelingsmodellen en consumptiewijzen;
- geweld en oorlog;
- sociale onrechtvaardigheden op basis van ras, geslacht of leeftijd.

- ☛ Deze categorieën kunnen op het bord geschreven worden als gegeven, en de oorzaken die reeds naar voren kwamen uit de brainstorming van de eerste les en de oefeningen van de tweede les worden ondergebracht onder één of meerdere van deze categorieën. Om duiding te geven, kan het onderstaande overzicht van oorzaken geraadpleegd worden. Bespreek onder welke categorie de vermelde oorzaken vallen die nog niet aan bod kwamen in de klas.

#### **Niet-structurele oorzaken: tegenvallende oogsten door natuurrampen**

Deze oorzaken zijn tijdelijk en het aantal hongerigen dat erdoor veroorzaakt wordt vormt een minderheid.

#### **Armoede en gebrek aan politieke invloed**

Armoede door een gebrek aan economische ontwikkeling, maar vooral door ongelijke verdeling van inkomen en politieke structuren die ongelijkheid in de hand werken, bijvoorbeeld:

- dictatoriale regimes,
- een gebrek aan democratisch onderwijs,
- politieke onwil om hongerbestrijdingsprogramma's te lanceren en inkomens beter te verdelen (door rechtvaardiger belastingsregimes),
- een slecht functionerend gerecht dat onrecht niet oplost,
- een gebrek aan ondersteuning voor kleine landbouwers.

#### **Ontwikkeling en consumptie: we zijn te gulzig tegenover de aarde en onze medemensen**

In sommige regio's komt de aarde onder druk te staan en geraakt ze uitgeput, bijvoorbeeld:

- irrigatiewater,
- goede grond,
- bossen,
- visserijgronden.



Zwakkere bevolkingsgroepen worden de dupe van de schaarser wordende bestaansmiddelen, omdat zij er geen aanspraak op kunnen maken. De rijkste 20% van de wereldbevolking, die vooral in geïndustrialiseerde landen leeft, consumeert 80% van alle producten. In het Zuiden worden heel veel grond en hulpmiddelen bestemd voor de export of voor industriële goederen, in plaats van voor de lokale bevolking, bijvoorbeeld:

- stuwdammen,
- katoen-, bloemen- of tabakspantages,
- mijnen.

### **Geweld en oorlog**

Een vijftiental regio's zijn sinds decennia het toneel van menselijk leed door geweld en burgeroorlogen: Afghanistan, Sri Lanka, Rwanda, Somalië, de Balkan, ... In bijna alle gevallen was dit negatief voor de voedselconsumptie in deze regio's, omdat productie en distributie bemoeilijkt wordt, voedsel gebruikt wordt als oorlogswapen, voorraden worden geplunderd of uit wanhoop geconsumeerd, kinderen niet normaal kunnen opgroeien... Door deze onstabiliteit in de wereld blijven militaire budgetten in veel landen heel hoog. Dat betekent minder middelen die aangewend kunnen worden voor sociale ontwikkelingsdoelstellingen.

### **Gediscrimineerde en zwakkere groepen worden benadeeld en kunnen niet voor hun rechten opkomen, bijvoorbeeld:**

- Culturele minderheden: zwarten en inheemsen in het Amerikaanse continent, Koerden in het Midden-oosten, Tamils in Sri Lanka, niet-islam-bevolking in Soedan, Palestijnen in Israël,...worden op grote schaal gediscrimineerd. Dit betekent dat hun toegang tot voedsel en middelen om voedsel te bekomen (grond, water, habitat, inkomen...) vaak opzettelijk belemmerd wordt. Ook bij ons wordt er vaak niet echt omgekeken naar groepen zoals Roma zigeuners.
- Vrouwen: dragen en zogen kinderen, en zijn verantwoordelijk voor het merendeel van de voedselproductie voor het gezin in het Zuiden. Daarom is een voldoende dieet voor hen bijzonder belangrijk, maar ze zijn vaker dan mannen het slachtoffer van armoede, gebrek aan scholing, geweld, gedwongen migratie,... Vaak moeten ze voor de kinderen zorgen én buitenhuis werken voor een aanvullend werk, dat meestal minder goed betaald wordt dan bij mannen.
- Kinderen: de effecten van honger in de jeugdperiode zijn levenslang zichtbaar. 13 miljoen kinderen sterven jaarlijks aan factoren in verband met ondervoeding. Vele ontwikkelingsprogramma's zijn speciaal op hen gericht, maar vooruitgang is voorlopig ongelijkmatig.
- Ouderlingen: zij zijn overal ter wereld een groeiende groep, terwijl ze minder en minder kunnen terugvallen op de familie. Hoewel ze meestal te zwak zijn om zelf een inkomen te verdienen, zijn ondersteuningsprogramma's van de overheid in de meeste landen praktisch onbestaande.

## **B. Situaties en keuzemogelijkheden**

Als het gaat over houdingen die de samenleving kan aannemen t.a.v. het voedselprobleem en andere armoedeproblemen die zich ergens stellen, kunnen de verschillende houdingen grofweg in 4 categorieën worden onderverdeeld:

- een darwinistische houding: deze gaat er van uit dat men van buitenaf beter niet ingrijpt in de situatie;
  - een caritatieve benadering (uit medelijden): dit betekent dat wie het goed heeft uit vrije wil een deel afstaat aan wie het minder goed heeft (vb. pure voedselhulp);
  - een rechtvaardigheidsbenadering: dit betekent dat men wetten, systemen en/of structuren instelt die ervoor zorgen dat een rechtvaardige verdeling tot stand komt (vb. eerlijke wereldhandel, sociale zekerheid op nationaal vlak,...);
  - een 'empowerment'-benadering: dit betekent dat men de benadeelde groep ondersteunt om meer invloed te krijgen op hun situatie
- In de praktijk komen uiteraard ook combinaties en mengvormen voor.

Bespreek met de leerlingen de volgende situaties en keuzemogelijkheden. Voor elke situatie worden enkele bijkomende vragen gesteld. Je kan dit klassikaal doen, of in kleine groepjes, en dan de antwoorden samenbrengen.

### **Situatie 1 (4e wereld)**

In het gezin Marginaal uit Verarmoedegem heeft de moeder tijdens de eerste veertien dagen van de maand zich aan een dure kapper en nieuwe kleren te buiten gegaan, zodat er van het maandelijkse OCMW-geld nog slechts 50 EURO overblijft voor de laatste 2 weken. Te weinig om voldoende eten te kopen voor man en twee schoolgaande kinderen. ⇒

#### **Oplossing a**

Geen enkele instantie of persoon komt hier tussen. De vrouw zal zo wel leren beter de uitgaven te beheersen.

#### **Oplossing b**

Een buurvrouw geeft aan de moeder wat geld, om voor de rest van de maand eten te kunnen kopen.

#### **Oplossing c**

Het OCMW geeft aan de vrouw een minimum aan sober voedsel, net genoeg om de overbrugging te kunnen maken naar de volgende OCMW-uitkering.

#### **Oplossing d**

De vrouw wordt begeleid bij het zoeken van werk zodat zij een ruimer inkomen kan verwerven.

#### **Oplossing e**

De vrouw wordt gestimuleerd om aan te sluiten bij een plaatselijke vierde wereld zelforganisatie.



**Vragen:**

- a. Kan je nog andere oplossingen bedenken? Welke?  
 b. Onder welke benadering (darwinistisch, caritatief, rechtvaardigheids-, empowerment) breng je de oplossingen thuis:

a. .... b. .... c. ....  
 d. .... e. ....

c. Geef kort mogelijke voor- en nadelen van de verschillende oplossingen aan:

| OPLOSSING | VOORDELEN  | NADELEN   |
|-----------|--|---|
| <b>a</b>  | ⇒ <i>De eigen verantwoordelijkheid van de vrouw staat hier centraal. Ze zal minder snel geneigd zijn de oplossing van buitenaf te verwachten.</i>                            | ⇒ <i>Deze houding kan er voor zorgen dat er zeer scherpe problemen ontstaan, waar hier ook de kinderen slachtoffer van worden.</i>  |
| <b>b</b>  | ⇒ <i>Dergelijke spontane solidariteit kan veel kleine problemen oplossen.</i>  | ⇒ <i>De vrouw wordt minder geconfronteerd met haar eigen verantwoordelijkheid.</i>  |
| <b>c</b>  | ⇒ <i>Door voedsel te geven wordt voorkomen dat het geld gebruikt wordt voor andere doeleinden.</i>   | ⇒ <i>Hier gebeurt niets aan de oorzaak van de problemen.</i>  |
| <b>d</b>  | ⇒ <i>Hier wordt aan een structurele oplossing gewerkt: een ruimer inkomen.</i>   | ⇒ <i>Mogelijk is enkel begeleiding bij het zoeken van werk niet voldoende, en blijven andere oorzaken doorwerken. De vrouw 'ondergaat' begeleiding en blijft in zekere mate passief t.a.v. haar eigen situatie.</i> |
| <b>e</b>  | ⇒ <i>De vrouw kan zo werk maken van alle aspecten van haar situatie (haar uitgavenpatroon, haar inkomen) en kan samen met anderen opkomen voor haar rechten en belangen.</i> | ⇒ <i>Dit is geen 'kant en klaar' oplossing.</i>   |

d. Voor welke oplossing (a, b, c, d, e; of een eigen oplossing) kies je?

**Situatie 2 (ruraal Zuiden)**

Van de ene dag op de andere staat de familie Pobreza uit Brazilië op straat: de suikerrietplantage waar ze als arbeiders werkten en een schamel loon verdienden, werd gesloten door de grootgrondbezitter, omdat ze niet meer rendabel was. Ontslagvergoedingen krijgen ze niet, en ze moeten kost was kost te eten vinden voor de familie.

**Oplossing a**

De landarbeiders spreken met de grootgrondbezitters een prijs af voor de grond en gaan een lening aan om eigenaar te worden van de grond op afbetaling. Zij die het hardst en het meest efficiënt werken, kunnen met hun opbrengsten de grond afbetalen, inclus de interesten, en worden na twintig jaar eigenaar van de grond. Boeren die dat niet doen of die arbeidsongeschikt worden moeten de grond teruggeven aan de landeigenaar, en moeten op een andere manier zien te overleven.

**Oplossing b**

De overheid deelt voedselbonnen uit aan families van landarbeiders die werkloos worden door veranderingen op het platteland. Per kind krijgt de familie een extra portie voedselbonnen. De regering voorziet voedsel door goedkoop voedsel aan te kopen op de wereldmarkt, of via internationale voedselhulpprogramma's.

**Oplossing c**

De overheid onteigent, mits betaling van een kleine vergoeding, landeigenaars die hun grond langer dan vijf jaar laten braak laten liggen. Zoiets is immers onaanvaardbaar wanneer tegelijkertijd boerenfamilies zonder grond honger lijden. De boeren worden eigenaar van de grond als ze deelnemen aan een bijscholingscampagne om de grond in productie te brengen en ook andere gewassen (dan suikerriet) te leren telen. Ze krijgen steun in de vorm van microkredieten om werktuigen en meststof te kopen, en de overheid legt wegen aan zodat ze hun oogst beter naar de markt kunnen brengen.

**Oplossing d**

Idem als oplossing c, maar in dit geval worden de landeigenaars door de staat verplicht hun eigendom, mits een vergoeding voor het gebruik ervan, ter beschikking te stellen van de boeren. Wanneer de landeigenaar sterft gaat de grond over in handen van de staat en krijgen de erfgenamen een vergoeding ervoor.

**Vragen:**

- a. Kan je nog andere oplossingen bedenken? Welke?  
 b. Onder welke benadering (darwinistisch, caritatief, rechtvaardigheids-, empowerment) breng je de oplossingen thuis:

a. .... b. .... c. ....  
 d. .... e. ....



c. Geef kort mogelijke voor- en nadelen van de verschillende oplossingen aan:

| OPLOSSING | VOORDELEN   | NADELEN  |
|-----------|---|--|
| <b>a</b>  | ⇒ De eigen verantwoordelijkheid van de landarbeiders staat hier centraal. Ze zullen minder snel geneigd zijn de oplossing van buitenaf te verwachten.   | ⇒ De zwakkeren worden niet beschermd.  |
| <b>b</b>  | ⇒ Het overleven van de getroffen families wordt zo verzekerd.   | ⇒ Hier wordt niet gewerkt aan een echte oplossing: een inkomen voor de getroffen families. De voedselhulp kan ook een negatieve invloed hebben op de lokale voedselproductie.  |
| <b>c</b>  | ⇒ Hier wordt werk gemaakt van een oplossing die ook nog inspeelt op de verschillende problemen die zich daarbij stellen. Deze maatregel zal ook helpen voorkomen dat gronden braak liggen   | ⇒ Landeigenaars worden onder druk gezet onrendabele plantages in stand te houden. Het is niet duidelijk dat ze bij onteigening billijk vergoed worden. Het ondernemerschap als landeigenaar wordt ontmoedigd. Het eigendomsrecht wordt uitgehold. Als een duidelijk wettelijk kader ontbreekt, bestaat de kans op politieke willekeur. |
| <b>d</b>  | ⇒ Ook hier wordt werk gemaakt van een oplossing die inspeelt op de verschillende problemen die zich daarbij stellen. Deze maatregel zal ook helpen voorkomen dat gronden braak liggen. De impact op het eigendomsrecht is hier kleiner. | ⇒ Id. als c.   |

d. Voor welke oplossing (a, b, c, d, of een eigen oplossing) kies je?

### Situatie 3 (stedelijk Zuiden)

De familie Garbetsj is moeten verhuizen van het Indiase platteland naar de stad om te overleven. Voor iemand zonder formele opleiding is daar echter geen werk, blijkt. Hun schamele woonst proberen ze bewoonbaar te maken met afvalbouw materiaal dat ze op straat vinden. Wat nog bruikbaar is van het afval dat ze doorzoeken, sorteren en verkopen ze. Wat nog eetbaar is, eten ze op. Zo proberen ze de eindjes aan elkaar te knopen. Het is echter regentijd nu, het huis blijft lekken en het voedsel dat ze vinden is vaak bedorven. Tot overmaat van ramp wordt het jongste dochtertje ziek van de vochtigheid en het slechte eten.

#### Oplossing a

Niemand komt tussen in hun lot. Ze moeten maar proberen te sparen voor een bakfiets, zodat ze meer afval kunnen ophalen, of ander werk zoeken, en wachten tot de regen ophoudt.

#### Oplossing b

De stad neemt de vader en de zoon van de familie in dienst om het afval op te halen voor de stad. Zo blijft de stad properder, en heeft de familie een inkomen. Daardoor moeten ze niet meer in het afval zoeken voor een betere woonst en voldoende eten, en kunnen ze verzorging betalen voor het dochtertje.

#### Oplossing c

De overheid herverdeelt een stuk staatsgrond in de buurt van de stad, waarop boeren kunnen werken en voedsel produceren. De familie Garbetsj komt in aanmerking voor een stuk grond dat groot genoeg is om hun eigen eten te produceren, en wat te verkopen op de markt. Op die manier kunnen ze een fatsoenlijk huis bouwen en hebben ze altijd genoeg te eten.

#### Oplossing d

De bewoners van de krottenwijken organiseren zich, en worden daarbij ondersteund door mensen van een basisgroep. Ze helpen elkaar zoveel ze kunnen, maar nemen ook contact op met de plaatselijke autoriteiten om hun problemen aan te kaarten en aan te dringen op een degelijke oplossing die hen toelaat in hun eigen levensonderhoud te voorzien.

#### Oplossing e

Door een tip van een vriend kan de familie éénmaal per dag terecht voor een kop soep met rijst in een warme refter. De refter wordt in stand gehouden door een liefdadigheidsinstelling die geld krijgt van overheid en rijke weldoeners. Het dochtertje wordt enkele dagen verzorgd in een tehuis opgericht door Moeder Theresa, tot ze weer beter is.

#### Vragen:

a. Kan je nog andere oplossingen bedenken? Welke?

b. Onder welke benadering (darwinistisch, caritatief, rechtvaardigheids-, empowerment) breng je de oplossingen thuis:

a. .... b. .... c. ....  
d. .... e. ....



c. Geef kort mogelijke voor- en nadelen van de verschillende oplossingen aan:

| OPLOSSING | VOORDELEN   | NADELEN   |
|-----------|---|---|
| <b>a</b>  | ⇒ De eigen verantwoordelijkheid staat hier centraal. De familie zal minder snel geneigd zijn de oplossing van buitenaf te verwachten. | ⇒ Deze houding kan er voor zorgen dat er zeer scherpe problemen ontstaan, waar hier ook de kinderen slachtoffer van worden.                           |
| <b>b</b>  | ⇒ Deze maatregel lost het probleem voor deze familie op.  | ⇒ Deze oplossing helpt slechts één familie. Misschien zijn er nog veel andere dergelijke families.  |
| <b>c</b>  | ⇒ Deze maatregel lost het probleem voor deze familie en voor andere families op.  | ⇒ De oplossing vereist dat een dergelijk stuk grond beschikbaar is, en dat het beschikbaar stellen ervan geen andere onoverkomelijke problemen stelt. |
| <b>d</b>  | ⇒ De familie werkt samen met andere families aan een oplossing voor het probleem, en zetten samen de overheid onder druk.             | ⇒ Dit is geen 'kant en klaar' oplossing.  |
| <b>e</b>  | ⇒ De oplossing garandeert het overleven van de familie.   | ⇒ De familie wordt afhankelijk van de liefdadigheid. Het probleem blijft bestaan.   |

d. Voor welke oplossing (a, b, c, d, e; of een eigen oplossing) kies je?

### Situatie 4 (vluchteling)

Er dreigen weer conflicten in een Centraal-afrikaans land: lokale machthebbers, bedrijven en regeringen willen allemaal de controle over nieuw ontdekte mijnen in de streek. De familie Fuganza kiest het zekere voor het onzekere en vlucht weg van het kruidvat, weg van hun lapje grond. Al gauw zijn hun voedselvoorraden op, en ze hebben nog altijd geen plaats gevonden waar ze veilig zijn.

#### Oplossing a

Een internationale hulporganisatie zet een vluchtelingenkamp op net over de grens. Ze verspreiden het bericht in de streek dat mensen daar veilig zijn en te eten krijgen. De familie Fuganza trekt naar het kamp, waar ze eten krijgen dat per vliegtuig wordt aangevoerd en slapen in een tent, tot de veiligheid terugkeert.

#### Oplossing b

De regering probeert de situatie te bekoelen door kampen op te zetten in samenwerking met hulporganisaties, waar de mensen die vluchten voor geweld terecht kunnen. Ze kopen voedsel voor de vluchtelingen in bij de lokale inwoners die zich nog veilig genoeg voelen om hun grond te blijven bewerken, zodat zij voldoende inkomen hebben en niet in de verleiding komen om mee te doen met het geweld gepleegd door de lokale machthebbers.

#### Oplossing c

Niemand komt hen te hulp. Uiteindelijk gaan vader Fuganza en zijn twee zoontjes werken in een illegale mijn in de streek, in de hoop diamantjes te vinden en zo te kunnen overleven, niettegenstaande de zware arbeidsomstandigheden en het vele geweld in de buurt van de mijn.

#### Oplossing d

De familie Fuganza kan zich installeren op een stuk staatsgrond waar nog maar weinig boeren zich gevestigd hebben, met toestemming van de overheid. Zo kunnen zij voortboeren in een regio die veiliger en stabiel is. Dit help voedseltekorten door de conflictsituatie voorkomen.

#### Vragen:

a. Kan je nog andere oplossingen bedenken? Welke?

b. Onder welke benadering (darwinistisch, caritatief, rechtvaardigheids-, empowerment) breng je de oplossingen thuis:

a. .... b. .... c. ....

d. .... e. ....

c. Geef kort mogelijke voor- en nadelen van de verschillende oplossingen aan:

| OPLOSSING | VOORDELEN  | NADELEN  |
|-----------|--|--|
| <b>a</b>  | ⇒ <i>Het is een tijdelijke oplossing voor deze familie.</i>  | ⇒ <i>De oorzaak van het vluchtelingenprobleem (het conflict) wordt niet aangepakt. De aanvoer van voedsel per vliegtuig kan de lokale voedselproductie verstoren. De familie is afhankelijk van hulp.</i>                      |
| <b>b</b>  | ⇒ <i>Het is een tijdelijke oplossing voor deze familie. Tegelijk kan ze een bijdrage leveren in het voorkomen van verder escaleren van het conflict.</i> | ⇒ <i>De oorzaak van het vluchtelingenprobleem (het conflict) wordt niet volledig aangepakt. De familie is afhankelijk van hulp.</i>  |
| <b>c</b>  | ⇒ <i>Deze oplossing bevordert het eigen initiatief van deze familie.</i>   | ⇒ <i>Gezien de situatie waarin ze zich bevindt (geen andere oplossing beschikbaar) gaat deze familie mogelijk onverantwoorde risico's nemen. De oorzaak van het vluchtelingenprobleem (het conflict) wordt niet aangepakt.</i> |
| <b>d</b>  | ⇒ <i>Het is een blijvende oplossing, waarbij de familie niet afhankelijk wordt van hulp.</i>   | ⇒ <i>De oorzaak van het vluchtelingenprobleem (het conflict) wordt niet aangepakt.</i>   |

d. Voor welke oplossing (a, b, c, d, of een eigen oplossing) kies je?



## LES 5: VOEDSEL, EEN MENSENRECHT?

### Inleiding

Het recht op voedsel is één van de mensenrechten zoals die zijn vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948). De meeste van deze mensenrechten zijn dan later (1960) opgenomen in ofwel het Internationaal Verdrag voor Burgerlijke en Politieke Rechten, ofwel het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.

Mensenrechten kunnen niet los van elkaar gezien worden. De internationale gemeenschap beschouwt ze trouwens als één geheel, en als onderling met elkaar verbonden. Sommige mensenrechten zijn als absoluut vastgelegd, waarmee we bedoelen dat men niet aanvaardt dat ze om welke reden dan ook zouden geschonden worden. In andere gevallen zijn mensenrechten met elkaar in conflict. Het verwezenlijken van een bepaald recht voor de een kan soms moeilijk verenigd worden met het verwezenlijken van hetzelfde recht voor een ander (b.v. in geval van veel te weinig voedsel voor de vele hongerenden in een vluchtelingenkamp). Of het verwezenlijken van het ene recht is soms moeilijk te combineren met het verwezenlijken van het andere recht (een praktisch voorbeeld: de Chinese overheid is kampioen in het bevorderen van economische ontwikkeling waardoor armoede en honger sterk dalen, maar het ondemocratische beleid gaat ten koste van de vrijheid van meningsuiting, vereniging en andere politieke rechten).

### Doelstellingen

- De leerlingen kunnen een aantal mensenrechten opsommen.
- De leerlingen kunnen mensenrechten onder brengen onder één van de volgende categorieën: 'burgerlijke en politieke rechten', 'economische, sociale en culturele rechten', 'algemene bepalingen'.
- De leerlingen weten dat het recht op voedsel thuishoort onder de categorie 'economische, sociale en culturele rechten'.
- De leerlingen kunnen enkele verbanden aangeven tussen het recht op voedsel en andere mensenrechten.
- De leerlingen kunnen met voorbeelden aangeven dat mensenrechten soms in conflict zijn met elkaar of met bepaalde belangen.

### Materiaal

Geen

### Opzet

In een eerste activiteit worden de mensenrechten uit een lijst ondergebracht in één van de aangegeven categorieën. Daarna worden verbanden tussen het recht op voedsel en een aantal andere rechten gezocht. Ten slotte wordt aan de hand van voorbeelden het gegeven geïllustreerd dat rechten in conflict kunnen zijn met elkaar.

### Verloop

#### A. Verschillende categorieën mensenrechten

- Vraag aan de leerlingen om de mensenrechten uit de 'Lijst met mensenrechten' (zie verder) onder te brengen onder één van de volgende categorieën: a) burgerlijke en politieke rechten; b) economische, sociale en culturele rechten; c) algemene bepalingen. Overloop met hen de antwoorden, en verbeter waar nodig. (In sommige gevallen zijn er plausibele argumenten te geven voor een antwoord dat niet klopt met de manier waarop de rechten door de VN in één van de verdragen (zie inleiding) zijn ondergebracht.)

Stel hen dan de vraag:

Onder welke categorie hoort het recht op voedsel thuis? .....

## B. Andere mensenrechten die een invloed hebben op het recht op voedsel, of omgekeerd

Vraag aan de leerlingen om kort een mogelijk verband aan te geven tussen de hieronder vermelde rechten en het recht op voedsel. Inspiratie hiertoe kan eventueel gevonden worden in de 'Krantekoppen' (zie verder).

Welk(e) verband(en) kan je leggen tussen het recht op voedsel en

1. het recht op leven:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**voedsel is nodig om te leven**
2. het recht vrij te zijn van foltering:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**ook wie ijvert voor het recht op voedsel mag niet gefolterd worden**
3. het recht op een eerlijk proces:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**alle betrokkenen in een rechtszaak (b.v. rond de bezetting van landbouwgronden) hebben recht op een eerlijk proces**
4. het recht op een effectief herstel na een schending:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**het recht op een effectief herstel na een schending: wie gedwongen moet verhuizen omwille van de aanleg van een stuwdam b.v. moet daarvoor behoorlijk gecompenseerd worden**
5. de vrijheid van meningsuiting:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**het moet eenieder toegestaan zijn kritische bedenkingen te uiten over b.v. de landbouwpolitiek van zijn land**
6. de vrijheid van vergadering en vereniging:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**de vrijheid van vergadering en vereniging: het moet mogelijk zijn een vakbond op te richten voor landarbeiders, of een vereniging van grondeigenaars, zonder daarvoor op de een of andere manier gestraft of bedreigd te worden**
7. het recht op een sociale orde die de mensenrechten werkelijkheid maakt:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**indien de internationale gemeenschap er b.v. zou in slagen een wereldwijd systeem van herverdeling van de welvaart tot stand te brengen tussen de landen, dan zou er minder honger zijn**
8. de verantwoordelijkheden en plichten van het individu:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**door (in een streek die last heeft van droogte) het eigen waterverbruik te beperken kan men ertoe bijdragen dat er meer water beschikbaar is voor de plaatselijke boeren**
9. het recht op onderwijs:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**kinderen die geen onderwijs kunnen volgen, hebben minder kans om een inkomen en dus voedsel te verwerven wanneer ze groter zijn. Kinderen in gezinnen die niet genoeg te eten hebben, zijn vaak te zwak om les te volgen of moeten mee werken om hun boterham te verdienen.**
10. het recht op gezondheidszorg:  
⇒ mogelijk antwoord:  
**honger maakt mensen vatbaar voor allerlei ziekten, waardoor het gezondheidssysteem onder druk komt te staan en niet langer alle mensen kunnen verzorgd worden.**

*Cijfer van de les.*  
**Meer dan 150 landen**

Hebben het Internationale VN Verdrag voor Economische, Sociale en Culturele Rechten geratificeerd (goedgekeurd).

## C. Mensenrechten in conflict met elkaar

Geef minstens één voorbeeld van een krantenkop uit de reeks 'Krantekoppen'

- waarbij het recht op eigendom van de ene(n) haaks staat op het recht op voedsel van andere(n):

⇒ **a. Groep vrouwen eist eigendom van ongebruikt stuk grond op.**

- waarbij het recht op politieke participatie van de ene haaks staat op het recht op voedsel van andere(n):

⇒ **c. Bij de verkiezingen stemt X voor een partij die de ontwikkelingssamenwerking van zijn land gewoon wil afschaffen.**

- waarbij het recht op voedsel van de ene haaks staat op het recht op voedsel van andere(n):

⇒ **k. Landbouwers van dorp X vangen het regenwater van de tropische regenbuien op zodat stroomafwaarts er minder irrigatiewater voor landbouw beschikbaar is.**

## D. Mensenrechten in conflict met andere belangen

Geef minstens één voorbeeld van een krantenkop uit de reeks 'Krantenkoppen'

- waarbij het recht op voedsel van de ene(n) haaks staat op de economische belangen van de andere(n):

☞ *1. Vervuilende goudmijn vergiftigt rivierwater waar inheemsen verderop van drinken.*

☛ (Vraag hierbij: kunnen economische belangen ook een gunstige invloed hebben op de mensenrechten? Zo ja, geef een voorbeeld.)

Economische ontwikkeling kan op termijn bijdragen tot het realiseren van economische en sociale mensenrechten, onder meer door het ontstaan van arbeidsplaatsen en een inkomen voor de werkenden en hun gezinnen.

Soms riskeert deze lange termijn ontwikkeling ten koste te gaan van de korte termijn (b.v. aanleg van een stuwdam ontnemt de plaatselijke boeren hun landbouwgrond), en moeten dus afwegingen gemaakt worden of compensaties voorzien. De internationale gemeenschap aanvaardt echter niet dat burgerlijke en politieke rechten zoals de vrijheid van meningsuiting om dergelijke redenen worden opgeschort. Dikwijls is het ook mogelijk de economie te ontwikkelen op een manier die rekening houdt met de korte termijn belangen en rechten van de betrokken bevolking.

- waarbij het recht op voedsel van de ene(n) haaks staat op de bescherming van de natuur:

☞ *1. Afrikaanse parkwachters pakken lokale bevolking op die op wilde dieren jaagt omdat hun visgronden uitgeput geraken.*

☛ (Vraag hierbij: kan de bescherming van de natuur ook een gunstige invloed hebben op de mensenrechten? Zo ja, geef een voorbeeld.)

Het beschermen van het tropisch regenwoud is volgens veel deskundigen belangrijk om het klimaat op aarde niet te verstoren. Verstoring van dit klimaat zou dan droogtes op de ene plaats en te overvloedige neerslag op de andere plaats kunnen veroorzaken, en zo de gezondheid en het produceren van voedsel in het gedrang brengen.

## Lijst met mensenrechten

(dit is een niet-officiële samenvatting, in 27 titels, van de rechten uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Internationaal Verdrag voor Burgerlijke en Politieke Rechten, het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens en het Europees Sociaal Handvest)

|  | burgerlijke en politieke rechten | economische, sociale en culturele rechten | algemene bepalingen |
|--|----------------------------------|---|---------------------|
| 1. recht op leven  | X                                |   |                     |
| 2. vrij zijn van foltering   | X                                |   |                     |
| 3. vrij zijn van slavernij   | X                                |   |                     |
| 4. recht op vrijheid en veiligheid                                     | X                                |   |                     |
| 5. recht op een eerlijk proces   | X                                |   |                     |
| 6. recht op een effectief herstel na een schending                     | X                                |   |                     |
| 7. vrij zijn van discriminatie; recht op gelijkheid                    | X                                |   |                     |
| 8. recht om als persoon erkend te worden; recht op een nationaliteit   | X                                |   |                     |
| 9. recht op privacy en op een gezinsleven                              | X                                |   |                     |
| 10. recht om te huwen  | X                                |   |                     |
| 11. recht om eigendom te bezitten                                      |                                  | X   |                     |
| 12. recht om zich te verplaatsen                                       |                                  | X   |                     |
| 13. recht op asiel   | X                                |   |                     |
| 14. vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst                       | X                                |   |                     |
| 15. vrijheid van meningsuiting   | X                                |   |                     |
| 16. vrijheid van vergadering en vereniging                             | X                                |   |                     |
| 17. recht op voedsel, drinken en huisvesting                           |                                  | X   |                     |
| 18. recht op gezondheidszorg   |                                  | X   |                     |
| 19. recht op onderwijs   |                                  | X   |                     |
| 20. recht op tewerkstelling  |                                  | X   |                     |
| 21. recht op rust en vrije tijd  |                                  | X   |                     |
| 22. recht op sociale bescherming                                       |                                  | X   |                     |
| 23. recht op politieke participatie                                    | X                                |   |                     |
| 24. recht om deel te nemen aan het culturele leven                     |                                  | X   |                     |
| 25. verbod om mensenrechten te vernietigen                             |                                  |   | X                   |
| 26. recht op een sociale orde die de mensenrechten werkelijkheid maakt |                                  |   | X                   |
| 27. verantwoordelijkheden en plichten van het individu                 |                                  |   | X                   |



**'Krantenkoppen'**

(Al zijn deze krantenkoppen verzonnen, ze zijn helemaal niet denkbeeldig).

- a. *Groep vrouwen eist eigendom van ongebruikt stuk grond op.*
- b. *Weduwen en echtgenotes van boeren die tegen hun landeigenaars in opstand kwamen eisen dat de overheid de boeren en hun families beschermt tegen mishandeling en intimidatie door doodseskaders.*
- c. *Bij de verkiezingen stemt X voor een partij die de ontwikkelingssamenwerking van zijn land gewoon wil afschaffen.*
- d. *Families uit dorpen die moeten verdwijnen voor de bouw van twee megadammen, doen hun beklag omdat de woonst die ze toegewezen kregen niet voorzien is van water, elektriciteit en toegangswegen.*
- e. *In Soedan stierven tienduizenden de hongerdood door burgeroorlogconflicten.*
- f. *Boeren die verdacht worden van gewelddaden tijdens een demonstratie tegen de landbouwpolitiek van hun regering krijgen een schijnproces.*
- g. *Omwille van de herhaalde doodsbreigingen ontvlucht boerenleider X zijn land.*
- h. *Zoals in de VN in 1974 door de rijke landen werd beloofd, besteedt land X 0,7% van zijn BNP aan ontwikkelingssamenwerking.*
- i. *Europa lost de overbevissing in de Noordzee op door akkoorden te sluiten met Afrikaanse landen zodat de vissersvloten daar voor de kust vis kunnen vangen.*
- j. *Afrikaanse parkwachters pakken lokale bevolking op die op wilde dieren jaagt omdat hun visgronden uitgeput geraken.*
- k. *Landbouwers van dorp X vangen het regenwater van de tropische regenbuien op zodat stroomafwaarts er minder irrigatiewater voor landbouw beschikbaar is.*
- l. *Vervuilende goudmijn vergiftigt rivierwater waar inheemsen verderop van drinken.*
- m. *Vrouwen protesteren tegen ontwikkelingsproject dat alleen landbouwkrediet aan mannen geeft, terwijl zij instaan voor de voedselvoorziening van het gezin.*
- n. *Overbegrazing doet op termijn woestijnen ontstaan.*
- o. *Arbeiders die een vakbond wilden oprichten om hun rechten te verdedigen, worden zonder ontslagvergoeding op straat gezet.*
- q. *Arbeiders worden gedwongen tot harde handenarbeid in staatsprojecten om voedselhulp te ontvangen.*
- r. *Ziekenhuis moet patiënten weigeren wegens de toestroom van de mensen in de streek die het slachtoffer werden van honger en kwetsbaar worden voor infectieziekten.*
- s. *Inheemsen verliezen lokale landbouw- en voedingsgewoonten door de massale komst van buitenlandse toeristen en bedrijven op hun eiland.*
- t. *Hongerige sloppenwijkbewoners plunderen winkels in het centrum van de stad; auto's vliegen in brand, etalages gaan aan diggelen en er vallen meerdere gewonden.*
- u. *Overheid schrappt voedselsteun voor asielzoekers die op de goedkeuring van hun aanvraag wachten.*

# LES 6:

## VOEDSEL, EEN MENSENRECHT? - DEEL 2

### Inleiding

Het klinkt eenvoudig: voedsel is een mensenrecht. Wil dit nu zeggen dat wereldwijd iedereen het recht heeft op gratis voedsel naar zijn/haar keuze? Neen! Wat betekent dit recht dan wel en wat niet? In deze les tasten we de grenzen af van wat het internationaal recht vandaag de dag hierover zegt. En we bekijken ook de grenzen van andere situaties waar mensenrechten een rol (kunnen) spelen in relatie met het recht op voedsel.

Een vraag die hiermee onmiddellijk verband houdt is: wie is verantwoordelijk voor het realiseren van deze mensenrechten. Ook hier is het antwoord complexer dan het op het eerste gezicht wel lijkt.

### Doelstellingen

- De leerlingen kunnen voor een aantal situaties die verband hebben met het recht op voedsel de grenzen aangeven van de betekenis van mensenrechten.
- De leerlingen kunnen voor een aantal situaties die verband hebben met het recht op voedsel aangeven waar de verantwoordelijke(i)d(en) liggen inzake het realiseren van de mensenrechten.

### Materiaal

Voor alle leerlingen: een kaartje met (in het groot) de letter A, eentje met B, eentje met C.

### Opzet

Het eerste deel van deze les bestaat uit een aantal meerkeuzevragen, niet bedoeld om reeds aanwezige kennis te testen, maar als prikkel om na te denken over wat men verwacht het juiste antwoord te zijn en dat dan met interesse te beluisteren en door de leerkracht te horen toelichten. In het tweede deel, trachten leerlingen na te gaan of bepaalde probleemsituaties al of niet kunnen beschouwd worden als een schending van de mensenrechten.

### Verloop

#### A. Meerkeuzevragen

- ☛ Maak om te beginnen aan de leerlingen duidelijk dat het niet de bedoeling is met de meerkeuzevragen hun kennis te testen, maar dat ze een manier zijn om er meer over te weten te komen. Geef de leerlingen elk een kaartje met A, eentje met B, en eentje met C (lieft in verschillende kleuren). Zeg hen dat ze op het afgesproken teken, na de vraag, hun antwoord(en) allemaal tegelijkertijd omhoogsteken. Eventueel kunnen meerdere antwoorden correct zijn. Na elke vraag geef je het juiste antwoord, en het commentaar dat erbij hoort.

#### Het recht op water betekent dat

- Regeringen daadwerkelijk ertoe verplicht zijn al hun inwoners te voorzien van proper en gezond drinkwater.
- Regeringen geen categorieën mensen op grond van hun geloof, etnische afkomst, huidskleur,... mogen discrimineren in de voorziening van water.
- Regeringen geen stappen achteruit mogen zetten in de mate waarin ze hun inwoners van drinkwater voorzien.

⇒ *Antwoord en commentaar:*

**B en C zijn correct, tenminste volgens een interpretatie door een VN Comité (het VN Comité voor Economische en Sociale Rechten). A is fout: het realiseren van het recht op water is iets waar regeringen moeten naar streven, maar dit recht kan niet zomaar door de burgers worden afgedwongen.**

#### Economische and sociale rechten...

- Zijn geen echte mensenrechten.
- De onmiddellijke vervulling van deze rechten voor iedereen wordt niet van elke staat verwacht.
- Elke Europeaan kan deze rechten afdwingen.

⇒ *Antwoord en commentaar:*

**B is correct. Officieel zijn economische en sociale rechten volwaardige mensenrechten, maar het is waar dat de verplichting om ze te realiseren heel wat zwakker is dan voor veel van de burgerlijke en politieke rechten. Het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten verwacht van staten dat ze stappen zetten naar het verwezenlijken ervan. Er is ook geen Europees mechanisme dat de mogelijkheid voorziet dat een individu een klacht indient (al kunnen, ten gevolge van een facultatief protocol, onder bepaalde voorwaarden organisaties dat wel).**

#### In verband met het naleven en realiseren, in hun land, van economische en sociale rechten...

- Moeten alle staten om de 5 jaar een verslag indienen bij het Comité voor Economische, Sociale en Culturele rechten.
- Riskeren staten een sanctie vanwege de Verenigde Naties als zij ze niet naleven of realiseren.
- Kan de VN dwingende maatregelen opleggen aan een staat.



⇒ *Antwoord en commentaar:*

*Enkel A is correct. Voor het niet realiseren van deze rechten heeft de VN geen sancties voorzien, noch kunnen dwingende maatregelen worden opgelegd.*

**De Wereldbank steunt vaak mijnbouwprojecten of adviseert de overheid om de mijnwetgeving te versoepelen zodat het land aantrekkelijker wordt voor investeringen van mijnbedrijven. Daarbij...**

- Zijn de eerbiediging van mensenrechten en het realiseren van mensenrechten geïntegreerd in alle interne regels en procedures, zodat de projecten geen schadelijke gevolgen teweeg brengen, zoals watervervuiling in de omliggende dorpen.
- Is de Wereldbank niet juridisch gebonden door de VN mensenrechtenverdragen om negatieve gevolgen van het mijnproject of de versoepelde wetgeving voor de mensenrechten te vermijden
- Wordt de impact van de projecten of de wetgeving op de mensenrechten steeds getoetst aan de mensenrechten vooraleer goedkeuring te geven.

⇒ *Antwoord en commentaar:*

*Enkel B is correct. Internationale instellingen zoals de Wereldbank en het IMF, die financiële steun geven aan ontwikkelingslanden voor projecten of leningen, hebben zich buiten het VN-mensenrechtensysteem gehouden. De enige manier om hen te controleren is via de ministers van de landen die in de beslissingsorganen van deze instellingen zetelen, maar die controle is weinig transparant. De Wereldbank heeft wel interne regels om de impact van projecten te beheersen, maar deze verwijzen niet naar de VN mensenrechtenverdragen, ze staan er los van.*

**Wanneer het Internationaal Monetair Fonds leningen verstrekt aan een land,**

- wordt eerst nagegaan of de terugbetaling van die leningen de sociale voorzieningen van de overheid om de mensenrechten te garanderen, niet in het gedrang brengt
- wordt eerst gekeken of het land in aanmerking komt voor kwijtschelding van bestaande schulden, zodat de financiële last voor het land niet te groot wordt
- is het IMF niet gebonden aan de VN mensenrechtenverdragen en legt ze overheden besparingsmaatregelen op om de leningen op termijn te kunnen terugbetalen.

⇒ *Antwoord en commentaar:*

*Enkel C is correct. De macro-economische stabiliteit van een land is het belangrijkste criterium voor het IMF. Dat betekent dat de betalingen en de inkomsten van een land ongeveer in evenwicht zijn, dat de munt stabiel is, enzoverder. Als er daartoe minder geld mag uitgegeven worden aan sociale voorzieningen, worden die uitgaven geschrapt. Hoewel het IMF nu samen met de Wereldbank ook als doelstelling heeft om de armoede te bestrijden met de leningen die ze geeft, en een programma voor schuldenverlichting heeft opgestart, blijft de kritiek dat dit niet gebeurt binnen een mensenrechtenkader. Er wordt dus niet nagegaan of de maatregelen de mensenrechten respecteren en bevorderen.*

**In verband met de toegang tot water...**

- Zijn regeringen verplicht ervoor te zorgen dat plattelandsfamilies over voldoende water kunnen beschikken om op hun stukje grond voedsel voor eigen gebruik te verbouwen.
- Mogen regeringen niet bepaalde categorieën van hun inwoners op basis van b.v. hun etnische afkomst of taal discrimineren in hun toegang tot drinkwater.
- Is het aan regeringen verboden om de waterdistributie in handen te geven van private ondernemers.

⇒ *Antwoord en commentaar:*

*Enkel B is correct. Wat A betreft: dit is voor regeringen geen verplichting. Het privatiseren van de waterdistributie is niet verboden door de mensenrechtenverdragen; wel is het zo dat eventuele privatisering de regeringen niet ontheft van hun verplichtingen onder de mensenrechtenverdragen. In principe moeten de regeringen er dus voor zorgen dat hun burgers over drinkwater kunnen beschikken, of, als het landbouwers betreft, toegang moeten krijgen tot de productiemiddelen om voedsel te verbouwen, zodat zij in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Ze kunnen ook garanties eisen van private ondernemers om bepaalde minimumleveringen te doen, en prijsplafonds voorzien voor de levering van water.*

**Bij acties tegen landloze boeren die landbouwgrond bezetten...**

- mag een eigenaar privé-milities inhuren om boeren van hun grond te verdrijven,; deze laatste mogen daarbij geweld gebruiken.
- mag enkel de staat indien nodig geweld gebruiken om de boeren te verdrijven van de gronden die ze niet bezitten noch in gebruik of huur hebben gekregen.
- mogen noch privé-milities noch de staat geweld gebruiken om de boeren te verdrijven van de gronden die ze niet bezitten of in gebruik of huur hebben gekregen.

⇒ *Antwoord en commentaar:*

*B is correct: Wanneer de boeren geen aanspraak kunnen maken op de grond (doordat de grond eerder door de overheid of volgens de wet is aangewezen om herverdeeld te worden), moeten zij het recht op eigendom van de grondbezitter respecteren, en mogen zij dus van de bezette gronden verdreven worden. De staat mag echter enkel geweld gebruiken indien in de gegeven omstandigheden er geen geldig alternatief is hiervoor en indien het gebruikte geweld in verhouding staat tot het te bereiken doel.*



## B. Inbreuken op het recht op voedsel: daders, slachtoffers, en manieren waarop dit gebeurt

Overheden zijn verantwoordelijk om de mensenrechten na te leven tegenover de burgers op hun territorium. Een mensenrecht zoals het recht op voedsel betekent echter niet dat zomaar iedereen kan eisen dat hij onder eender welke omstandigheden voedsel moet krijgen van de overheid. Niet iedereen die honger heeft, is een slachtoffer van een schending van het recht op voedsel. We kunnen pas van een schending spreken wanneer de overheid duidelijk in de fout gaat om de toegang van de burgers tot voedsel te verzekeren.

- a) Een overheid heeft vooreerst de verplichting om de **toegang tot voedsel** van een individu te **respecteren**. Dit noemen we een passieve verplichting: een overheid mag geen wegen blokkeren om burgers uit te hongeren, of boeren van hun land verdrijven zonder vergoeding, en zo verder.
  - b) Een overheid moet daarenboven ook de **toegang tot voedsel vergemakkelijken** en bevorderen (dit is een actieve, positieve verplichting, waar middelen voor moeten worden vrijgemaakt). Voorbeelden van de vervulling van die plicht zijn: het wettelijk verplicht stellen en controleren van een minimumloon dat voldoende is voor de basisbehoeften van een familie, het herverdelen van grond aan boeren zonder grond, het voorzien van warme maaltijden voor mensen die te oud zijn om te werken en niet opgevangen kunnen worden door familie, enz.
- ☛ Vraag aan de leerlingen om de volgende gevallen te bekijken. Ze analyseren elke keer of het een inbreuk is, en indien het antwoord positief is, wie het slachtoffer is en wie de verantwoordelijke, en op welke manier het recht op voedsel wordt geschonden.

1. Een aantal traditionele dorpen in India worden door boswachters uit hun leefgebied gezet omdat de lokale overheid van de bosgebieden waar ze leven een toeristisch natuurreservaat wil maken. De mensen waren tot dan afhankelijk van de jacht, de pluk van vruchten en noten en de teelt van traditionele graan gewassen. Hoewel hun landbouwactiviteiten beperkt zijn, worden ze als storend beschouwd om de toekomstige toeristische activiteiten te promoten. Het departement voor natuur- en bosbeheer roept de hulp van politiekrachten in om de mensen te dwingen te vertrekken en in de stad met hun schamele vergoeding een huis of een opleiding te zoeken.
2. Een aantal hongerstakers willen met hun actie klagen dat ze na drie jaar wachten nog geen asielen hebben gekregen in België. Na drie weken zijn ze er erg aan toe. De minister van Binnenlandse zaken zegt dat hij niet wil tussenkomen om de stakers asielen te verlenen, of om ze van voedsel te voorzien. Dit zou de democratisch vastgestelde asielenprocedures ondermijnen, stelt hij.
3. Onlangs verscheen een kritisch rapport die de Europese humanitaire steun aan vluchtelingenkampen in Bosnië en Afrika vergeleek. In Bosnië bleken de mensen individuele maaltijden te krijgen, met vaak een dessert zoals vruchtentaart er bovenop, terwijl in Afrika, wegens de beperkte middelen, de mensen het moesten stellen met een minimale bediening van pap en harde pannenkoeken, waar ze dan nog lang voor in de rij moesten staan.
4. De overheid van Sri Lanka geeft toestemmingen aan industriële buitenlandse vissersschepen om in de territoriale wateren te vissen. Ruim één miljoen lokale vissers ziet de visbestanden zo krimpen dat ze er geen inkomen meer mee kunnen verdienen. Omdat de grote schepen de vis onmiddellijk invriezen en verpakken voor export, een duur proces, dreigt de lokale bevolking de bron van goedkope eiwit die de visvangst hen verschaft, te verliezen.
5. Op de bananenplantages van Ecuador werken de arbeiders vaak zonder contract en verdienen ze minder dan het minimumloon. Ze hebben vaak niet genoeg geld om eten te kopen omdat ze schulden hebben bij de plantagebaas. De plantage-eigenaar heeft de arbeidsinspectie omgekocht om geen controles op de plantage uit te voeren.
6. De Colombiaanse overheid sproeit herbiciden met vliegtuigen op cocaplantages om de illegale cocateelt te bestrijden. Omliggende dorpen zien hun voedselgewassen verwoest doordat de gifstoffen afdrijven door de wind. De overheid voorziet geen maatregelen om de mislukte oogst te compenseren met geld of voedsel.

*Cijfer van de les.*

### 100 miljoen hectaren

Is de totale oppervlakte grond die niet in gebruik is in Brazilië, terwijl 4,5 miljoen Braziliaanse families op grond wachten om voldoende voedsel te kunnen kweken.

Voor elk van de gevallen kan de volgende tabel ingevuld worden:

|                                | Inbreuk op het recht op voedsel? Waarom/ waarom niet?   | Slachtoffer?  | Wie is verantwoordelijk en waarom?  | Hoe wordt de toegang tot voedsel belemmerd?   |
|--------------------------------|---|---|---|---|
| <b>1. INDIA</b>                | ⇒ <i>Ja: de middelen om aan voedsel te geraken worden ontnomen zonder voldoende compensatie</i>   | ⇒ <i>Inheemse gemeenschappen</i>                                  | ⇒ <i>De overheid die de mensenrechtenakkoorden heeft ondertekend. Het lokale bosbeheer-departement en de politie.</i> | ⇒ <i>De bossen, de rivieren en de grond om voedsel te verbouwen in het natuurreserveaat worden afgesloten. Anderzijds verschaft de toeristische industrie ook een inkomen aan mensen en kan daardoor ook bijdragen tot het realiseren van het recht op voedsel.</i>   |
| <b>2. BELGIË</b>               | ⇒ <i>Neen: de vluchtelingen kiezen er zelf voor om in hongerstaking te gaan. De overheid moet wel in overweging nemen om de asielprocedure te versnellen.</i>   |   |   |   |
| <b>3. EUROPESE VOEDSELHULP</b> | ⇒ <i>Neen, tenzij zou bewezen worden dat de verschillen in voedsel-bevoorrading gebaseerd zijn op subjectieve discriminatie tussen Bosniërs en Afrikanen. Het lijkt echter aannemelijk om op voorhand verschillende normen vast te stellen: door de verschillen in levensstandaard betekent een waardige voedselverdeling iets anders voor een Bosniër dan voor een Afrikaan.</i> |   |   |   |
| <b>4. SRI LANKA</b>            | ⇒ <i>Ja: een bron van voedsel en eiwitten wordt bedreigd.</i>   | ⇒ <i>De lokale vissers en de bevolking die vis van hen koopt.</i> | ⇒ <i>De overheid neemt de lokale voedselzekerheid niet in acht bij het verstrekken van visserij-vergunningen.</i>     | ⇒ <i>Inkomen voor de lokale vissers valt weg. Goedkope eiwitbron voor lokale bevolking valt weg. Aan de andere kant ontstaat inkomen voor andere mensen (bemanning, visindustrie) waarmee deze voedsel kunnen aankopen. Het gaat dan wel om een minderheid, en de afweging zal eerder negatief uitvallen.</i> |

|                    | Inbreuk op het recht op voedsel? Waarom/ waarom niet?                 | Slachtoffer?  | Wie is verantwoordelijk en waarom?  | Hoe wordt de toegang tot voedsel belemmerd?   |
|--------------------|---|---|---|---|
| <b>5. ECUADOR</b>  | ⇒ <i>Ja: het inkomen laten niet toe om voedselzekerheid te hebben</i> | ⇒ <i>Arbeiders op de bananen-plantage</i>                                   | ⇒ <i>De overheid onderneemt niets om het respect voor het wettelijke minimuminkomen te controleren.</i> | ⇒ <i>Inkomen van arbeiders is onvoldoende om uit de armoede te geraken.</i>                 |
| <b>6. COLOMBIA</b> | ⇒ <i>Ja: de voedselproductie wordt vernietigd</i>                     | ⇒ <i>Lokale boeren die geen cocateelt hebben maar wel getroffen worden.</i> | ⇒ <i>De overheid geeft geen compensatie voor de vernietiging van de oogst door haar eigen acties.</i>   | ⇒ <i>Oogst voor eigen voedselvoorziening en inkomen wordt vernietigd zonder compensatie</i> |

- Opdracht voor de leerlingen:  
geef eventueel aan de leerlingen een opdracht mee inzake volgende les, 'b. Diensten en instellingen in België'.



## LES 7: HET RECHT OP VOEDSEL IN DE PRAKTIJK: IN VLAANDEREN/BELGIË, IN DE VS EN IN BRAZILIË

### Inleiding

Het recht op voedsel in de praktijk omzetten gebeurt in verschillende landen in verschillende mate en op verschillende manieren. Hierbij kan een land gebruik maken van instrumenten op wetgevend vlak: de grondwet en gewone wetten. Daarnaast kan een hele reeks andere maatregelen genomen worden. Zo kan er een systeem van sociale zekerheid ingesteld worden, kunnen overheidsinstellingen uitgebouwd worden voor het voorkomen en/of remediëren van armoede, kunnen privé-initiatieven aangemoedigd en ondersteund worden, enz.

### Doelstellingen

- De leerlingen kunnen informatie verzamelen over de maatschappelijke opdracht, het aanbod en de werking van maatschappelijke diensten en instellingen die zich situeren op het terrein van voedsel (analoog aan VOET BuZi 9)
- De leerlingen kunnen (aan de hand van de voedselproblematiek) aangeven dat er verschillende opvattingen zijn over welvaart en over de herverdeling van de welvaart.

### Materiaal

Geen (eventueel: enkele reeksen folders en/of uitgeprinte webpagina's in verband met deel b. over 'Diensten en instellingen in België).

### Opzet

Voor elk van de vermelde landen wordt informatie aangeboden, waarbij dan vragen gesteld worden. Je kan een keuze maken welke onderdelen je effectief zal behandelen. Voor het deel over diensten en instellingen in België kan vooraf aan de leerlingen een opdracht gegeven worden om hierover informatie te verzamelen.



## Verloop

### A. De Belgische grondwet

Bespreek met de leerlingen het volgend fragment uit de Belgische grondwet:

#### Art. 23 Ieder heeft het recht een menswaardig leven te leiden.

“Daartoe waarborgen de wet, het decreet of de in artikel 134 bedoelde regel, rekening houdend met de overeenkomstige plichten, de economische, sociale en culturele rechten, waarvan ze de voorwaarden voor de uitoefening bepalen.

Die rechten omvatten inzonderheid :

- 1° het recht op arbeid en op de vrije keuze van beroepsarbeid in het raam van een algemeen werkgelegenheidsbeleid dat onder meer gericht is op het waarborgen van een zo hoog en stabiel mogelijk werkgelegenheidspeil, het recht op billijke arbeidsvoorwaarden en een billijke beloning, alsmede het recht op informatie, overleg en collectief onderhandelen;
- 2° het recht op sociale zekerheid, bescherming van de gezondheid en sociale, geneeskundige en juridische bijstand;
- 3° het recht op een behoorlijke huisvesting;
- 4° het recht op de bescherming van een gezond leefmilieu;
- 5° het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing.”

- ☛ Bekijk met de leerlingen wat dit volgens hen betekent inzake het recht op voedsel.  
Mogelijke vragen:
  - Wordt het recht op voedsel door deze tekst uit de grondwet rechtstreeks gerealiseerd?
  - Welke hierboven genoemde rechten hebben een onbetwistbare invloed op het realiseren van het recht op voedsel?

### B. Diensten en instellingen in België

- ☛ Laat eventueel vooraf door de leerlingen de nodige informatie op het internet opzoeken, of bij de vermelde diensten opvragen. Als alternatief hiervoor kan je hen zelf kopieën van folders en/of uitgeprinte webpagina's (zoek b.v. op 'opdracht OCMW', 'opdracht voedselbank',...) bezorgen. Aan de hand van deze informatie vraag je de leerlingen, onder jouw begeleiding, de tabel aan te vullen met de opdrachten van enkele maatschappelijke diensten, en met de diensten die zij verlenen in verband met het recht op voedsel.

| Dienst                  | Opdracht   | Activiteiten ivm voedsel   |
|-------------------------|--|--|
| <b>OCMW</b>             | ⇒ <i>Eénieder in staat te stellen een menswaardig leven te leiden. (naar <a href="http://www.sint-laureins.be">www.sint-laureins.be</a>)</i>   | ⇒ <i>Thuisbezorging van maaltijden voor bejaarden en andere personen.</i><br>⇒ <i>Tussenkost in natura aan voeding voor minder begoeden.</i> |
| <b>VOEDSELBANKEN</b>    | ⇒ <i>Lokale initiatieven ondersteunen die de minder begoeden in onze samenleving willen ondersteunen met levensmiddelen en begeleiding in het oplossen van de probleemsituatie. (uit <a href="http://www.voedselbank.nl">www.voedselbank.nl</a>)</i>   | ⇒ <i>Voedsel (dikwijls afkomstig van overschotten die o.m. door grote distributieketens worden afgestaan) bedelen aan minder begoeden.</i>   |
| <b>DIENST THUISZORG</b> | ⇒ <i>Elke zieke of bejaarde, met voorrang van hulpbehoevenden, in staat stellen zo lang mogelijk onafhankelijk thuis te blijven indien deze dat wenselijk acht, en dit door zijn/haar zelfredzaamheid te bevorderen: door preventie, en door ondersteuning en mantelzorg (naar <a href="http://www.ocmwbeersel.be">www.ocmwbeersel.be</a>)</i> | ⇒ <i>In sommige gevallen: thuisbezorging van maaltijden (zie hoger).</i>   |
| <b>KIND EN GEZIN</b>    | ⇒ <i>Voor elk kind, waar en hoe het ook geboren is of opgroeit, zoveel mogelijk kansen creëren, en dit in samenwerking met een aantal partners. (uit <a href="http://www.kindengezin.be">www.kindengezin.be</a>)</i>   | ⇒ <i>Advies over de voeding van baby's, peuters en kleuters.</i>   |



☛ Leg aan de leerlingen de volgende vragen voor:

- **Het OCMW legt verplichtingen op aan sommige cliënten waaraan het op de een of andere manier hulp verstrekt. Sommige OCMW's verplichten zo bepaalde mensen die van een leefloon genieten om een arbeidsopleiding te volgen. In andere gevallen worden personen waaraan financiële steun wordt gegeven verplicht om schriftelijk en nauwkeurig alle uitgaven bij te houden, en ze periodiek te bespreken met een maatschappelijk werk(st)er. Wat vind je van deze voorwaarden?**

*"Pas op met het grootscheeps opzetten daarvan. Het lijkt sympathiek maar belemmert al snel het zicht op echte oplossingen, namelijk het wegnemen van oorzaken van niet kunnen rondkomen. Ik pleit dus voor het naast mensen gaan staan en met hen zoeken naar oplossingen die zelfredzaamheid en zelfrespect weer mogelijk maken."* (Gerda Verburg, Nederland, CDA, lid 2e Kamer).

- **Wat vind je van de voorgaande uitspraak over voedselbanken**
- **Buiten deze instellingen en diensten is er in ons land ook nog de sociale zekerheid die niet in geringe mate het recht op voedsel garandeert. Welke van de volgende voorzieningen maakt deel uit van ons stelsel van sociale zekerheid: brandverzekering, werkloosheidsvergoeding, verplichte ziekteverzekering, familiale verzekering, pensioen, leefloon, kinderbijslag (meer info, zie: <http://www.sociale-zekerheid.be>).**
- **Op welke manier draagt de sociale zekerheid bij tot het verwezenlijken van het recht op voedsel?**

### SAMENVATTING

In ons land wordt het recht op voedsel verwezenlijkt door

- de sociale zekerheid;
- een aantal overheidsinstellingen zoals het OCMW;
- een aantal privé-initiatieven zoals de voedselbanken.

## C. Brazilië: het programma 'Zero Honger'.

Ook landen die met veel meer honger worden geconfronteerd dan België proberen oplossingen te zoeken door het recht op voedsel beter te garanderen. De Braziliaanse overheid heeft een ambitieus programma gelanceerd om de 40 miljoen Brazilianen die regelmatig honger kennen effectiever te ondersteunen: het programma 'Zero Honger'. Een programma tegen de honger, in een land dat rijk is aan grondstoffen en dat een sterke economische ontwikkeling kent, maar waar enorme sociale ongelijkheid heerst.

☛ Bespreek met de leerlingen, aan de hand van onderstaande vragen, de bijgevoegde vertaalde webpagina van het programma "Zero Honger" van 2005, die de verschillende acties in het programma opsomt.

The screenshot shows the 'FOME ZERO' website with the following content:

- Steun aan de familiale landbouw van kleine boeren**
  - Programa Nacional de Fortalecimento da Agricultura Familiar (PRONAF)
  - Programa Nacional de Alimentação Escolar (PNAE)
  - Programa Nacional de Segurança Alimentar e Nutricional (PNSAN)
  - Programa Nacional de Saneamento Básico (PNSB)
  - Programa Nacional de Assistência Social (PNAS)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
- Acties tegen sociale uitsluiting**
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
- Toegang tot voedsel**
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
- Onderwijs over voedingsleer**
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)
  - Programa Nacional de Combate à fome e à insegurança alimentar (PNCFA)

## Vragen:

|   | Darwinistisch | Caritatief | Rechtvaardigheid | Empowerment |
|---|---------------|------------|------------------|-------------|
| Financiële noodsteun aan landbouwers      |               |            | X                | X           |
| Aankoop voedselproducten                  |               | X          |                  |             |
| Landbouwprojecten voor ex-landloze boeren |               |            |                  | X           |
| Landhervorming                            |               |            | X                | X           |
| Schoolmaaltijden                          |               | X          | X                |             |
| Constructie waterreservoirs               |               |            |                  | X           |
| Steun aan stadstuinen                     |               |            |                  | X           |
| Steun gemeenschappen Amazone              |               |            |                  | X           |
| Familiale basismand                       |               |            | X                | X           |
| Inkomens gemeenschappen                   |               |            |                  | X           |
| Kansarme jongeren                         |               |            |                  | X           |
| Coöperatieven                             |               |            |                  | X           |
| Keuken Brasil                             |               |            | X                | X           |
| Gegevens voeding                          |               |            | X                |             |

- Welke bevolkingsgroepen krijgen speciale aandacht om hun recht op voedsel en toegang tot voedsel te garanderen?

⇒ *Mogelijk antwoord:*

**Landbouwers in droge streken, inheemse dorpen, arme stedelingen, landloze boeren, kleine melkboeren, kansarme jongeren, arme leerlingen.**

## D. Verenigde Staten: honger in een land van overvloed

### Honger in de Verenigde Staten

Hoewel de Verenigde Staten het rijkste land ter wereld is kent het van alle geïndustrialiseerde landen het hoogste percentage armoede. Volgens het Amerikaanse Centraal Bureau voor de Statistiek leven meer dan 31 miljoen mensen in de Verenigde Staten in armoede. Zij hebben niet steeds de middelen om aan voldoende voedsel te komen voor een gezond, actief leven. 37 procent is minderjarig en 52 procent is kleurling. Eén op vier bejaarde Amerikanen is ondervoed.

Tegelijkertijd wordt volgens het Amerikaanse Ministerie van Landbouw jaarlijks bijna 45 miljard kilo voedsel weggegooid door winkeliers, restaurants en boeren. Volgens de Begrotingscommissie van het Amerikaanse Congres is de kloof tussen rijk en arm de afgelopen twee decennia meer dan verdubbeld. De kloof is zo breed dat de rijkste 1 procent van de Amerikanen in 2000 meer geld kon spenderen dan de armste 40 procent.

Vorig jaar liet Shelter, een private hulporganisatie voor hongerige en dakloze Amerikanen, een noodkreet uitgaan. 'Terwijl het verzoek om voedsel stijgt dalen de donaties aan de voedselbanken. Nu de economie terugloopt zijn steeds meer Amerikanen hongerig en dakloos. In New York verstrekken nu meer dan 2700 gaarkeukens en opvanghuizen zestig miljoen maaltijden aan hongerige mannen, vrouwen en kinderen.

Mensen die nog een dak boven hun hoofd hebben maar niet rondkomen kunnen beroep doen op voedselbonnen van de overheid waarmee je in alle winkels voedsel kunt kopen. Er zijn ook schoolmaaltijden en voedingsprogramma's voor bejaarden en zuigelingen.. Toch maakt bijna de helft van de mensen die in aanmerking komen voor voedselbonnen er door onwetendheid of schaamte geen gebruik van.

Ondertussen spendeert de Verenigde Staten, waar de helft van de kiesgerechtigden niet langer meer stemt, ruim 400 miljard dollar aan militaire uitgaven en worden belastingverlagingen doorgevoerd voor de rijken, waardoor er nog meer bezuinigd wordt op publieke uitgaven, met voorop de sociale voorzieningen..

Naar een artikel van Stan van Houcke in de 'De Humanist' van november 2003, en het boek 'Freedom from Want' (2005) van George Kent, verschenen bij Georgetown University Press.

Analyseer de tekst 'Honger in de Verenigde Staten' aan de hand van onderstaande vragen.

• Laat nu de leerlingen, aan de hand van de tekst, en door de vergelijking te maken met België, de volgende vragen beantwoorden:

• Wat kunnen de oorzaken zijn van het feit dat honger meer voorkomt in de Verenigde Staten dan in ons land?

⇒ Mogelijk antwoord:

**a) Er is geen uitgebreid stelsel van sociale zekerheid zoals in ons land.**

**b) Mensen zijn meer op zichzelf aangewezen om voor hun voedsel te zorgen, wat zorgt voor problemen bij dalende inkomens en stijgende werkloosheid als de economie terugloopt.**

**c) Overheidsprogramma's ter bestrijding van honger en armoede worden ingekrompen.**

**d) Privé-steun aan voedselbanken en andere privé-initiatieven loopt terug.**

**e) Mensen weten niet onder welke voorwaarden ze recht hebben op overheidsprogramma's omdat de overheid niet investeert in voorlichting.**

**f) Het is vernederend voor mensen die in armoede zijn terecht gekomen, om in de supermarkten voedselbonnen te gebruiken, en dus verkiezen ze af en toe honger te lijden of geen voldoende kwalitatief voedsel te kopen**

• Welke sectoren van de bevolking worden er verhoudingsgewijs meer getroffen door honger?

⇒ Mogelijk antwoord:

**Minderjarigen en kleurlingen.**

• Noem enkele regeringsmaatregelen die de steun aan de armen en hun recht op voedsel in gevaar brengen.

⇒ Mogelijk antwoord:

**a) Verhoging van de militaire uitgaven.**

**b) Belastingsvermindering voor rijkere, dus minder inkomsten voor programma's voor armen.**



## LES 8: INTERNATIONALE INSTELLINGEN EN ORGANISATIES, EN HET RECHT OP VOEDSEL

### Inleiding

Het zijn in de eerste plaats de staten die een verantwoordelijkheid hebben inzake het recht op voedsel: zij hebben de mensenrechtenverdragen ondertekend. Daarom moeten zij het recht op voedsel omzetten in wettelijke maatregelen en in instellingen en programma's op nationaal niveau. In de geglobaliseerde wereld waarin we vandaag leven, zijn er vaak acties tegen hongersnoden nodig die de landen overstijgen, en kunnen externe invloeden ook problemen veroorzaken op nationaal vlak. Daarom gaan we na welke internationale instellingen rechtstreeks of onrechtstreeks invloed hebben op de voedselvoorziening en het recht op voedsel in de wereld. Want elke persoon op deze planeet heeft uiteindelijk recht op voedsel, onafhankelijk van het land waar hij woont.

## Doelstellingen

- De leerlingen kunnen de rol van enkele internationale instellingen aangeven inzake de voedselvoorziening (cfr. VOET BuZi 13).
- De leerlingen hebben inzicht in kritische kanttekeningen die bij enkele van deze internationale instellingen geplaatst worden.

## Materiaal

Geen

## Opzet

Overloop met je leerlingen voor de hieronder vermelde instellingen wat hun missie is, en de feiten en cijfers die worden vermeld. Dat kan je doen door dit zelf uiteen te zetten, door hen de teksten hierover te laten lezen. Eventueel kan je hen hierover opzoekwerk laten doen. Bespreek dan telkens klassikaal één of meer van de bijgevoegde vragen.

Je kan ervoor kiezen om niet deze hele reeks instellingen te bespreken, maar je te beperken (voorbeeld: de FAO, het WFP, de WTO, de UNC-TAD).

## Verloop

### A. De 'Food and Agriculture Organization' (FAO): missie en praktijk

#### Missie van de FAO

"Als VN organisatie voor voedsel en landbouw leidt de FAO internationale inspanningen om honger te bestrijden. In haar werking bestrijkt de FAO ontwikkelingslanden én ontwikkelde landen, en functioneert als forum waar alle naties, als gelijken, kunnen onderhandelen over akkoorden en over beleidskwesties kunnen discussiëren. Daarnaast is de FAO ook een bron van kennis en informatie. Het helpt ontwikkelingslanden en landen in overgang hun landbouw, bosbouw en visserij te verbeteren en te moderniseren, en een goede voeding voor iedereen te verzekeren. Sinds haar stichting in 1945 besteedde de FAO speciale aandacht aan de ontwikkeling van landelijke gebieden, waar 70 percent van de arme en hongerige mensen van de hele wereld leven. De activiteiten van de FAO bestrijken in hoofdzaak 4 gebieden:

- a) informatie binnen bereik brengen;
- b) expertise in beleid ter beschikking stellen;
- c) een ontmoetings- en overlegplaats voor naties scheppen;
- d) kennis op het terrein in de praktijk brengen."

(bron. website van de FAO)

#### Mandaat van de FAO:

- a. de niveaus van voeding verhogen;
- b. de landbouwproductiviteit verbeteren;
- c. de levens van de landelijke bevolking verbeteren;
- d. bijdragen tot de groei van de wereldeconomie.

#### Vragen:

Hieronder vind je enkele recente acties en projecten van de FAO. Kies er enkele uit waarvoor de leerlingen aangeven onder welk van de activiteiten en mandaten van de FAO ze vallen. Dragen ze bij tot het realiseren van het recht op voedsel en hoe?

|   | Activiteit | Mandaat | Bijdrage recht op voedsel?   |
|---|------------|---------|--|
| (a) De FAO leidt lokale tinsmeden op om 14.000 kleine graansilo's te bouwen voor de Afghaanse boeren.   | ⇒ d        | ⇒ a c   | ⇒ Ja. Boeren kunnen graan langer bewaren zodat minder graan verloren gaat en ze een hoger inkomen hebben. De plaatselijke voedselvoorziening wordt verbeterd.                              |
| (b) De FAO ijvert voor het kweken van vis in rijstvelden om de voedselproductie en -consumptie in Aziatische landen te verhogen.  | ⇒ a        | ⇒ a b c | ⇒ Ja. Het zorgt voor meer divers dieet voor mensen die voornamelijk rijst eten, en het is aangepast aan lokale omstandigheden en geeft mogelijkheden voor hoger inkomen voor de rijstboer. |
| (c) FAO Honger Rapport toont aan overheden dat de voortdurende honger elk jaar miljoenen mensenlevens en miljarden aan economische verliezen kost, en roept op tot actie om honger effectiever te bestrijden. | ⇒ b c      | ⇒ a d   | ⇒ Ja. Overheden worden aangespoord om hun verplichtingen na te komen om honger te bestrijden (wat in mensen-rechtenakkoorden beschreven staat)   |
| (d) FAO stelt methode op punt om zonder ploegen en door middel van bodembedekking gewassen te telen in Afrika, zodat de boeren met minder arbeid en kosten kunnen boeren.                                     | ⇒ d        | ⇒ b c   | ⇒ Ja. Boeren hebben minder kosten en kunnen eventueel meer produceren met de beschikbare arbeid, dus hun oogst en inkomen is beter verzekerd.  |



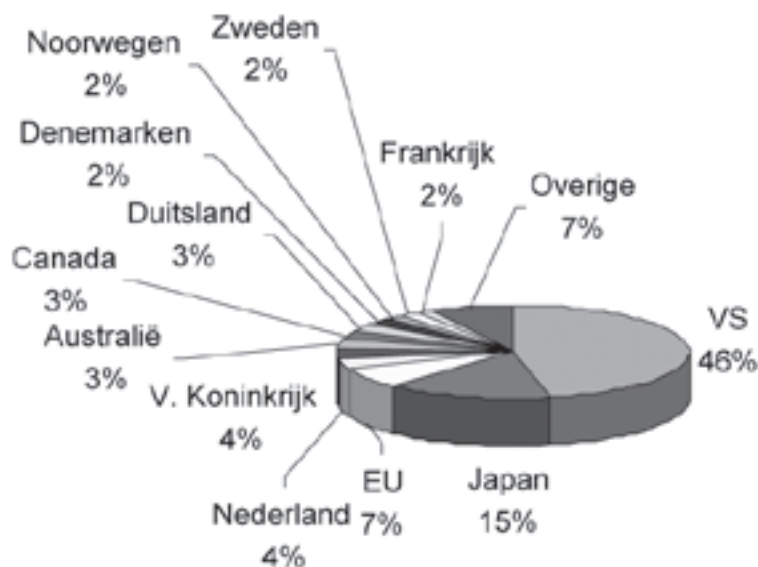
|  |       |       |  |
|--|-------|-------|--|
| (e) De FAO onderzoekt voor welke grootschalige plantages de bodem in het Noordoosten van land X het best geschikt is, om zo de export van het land te bevorderen                                       | ⇒ b   | ⇒ b   | ⇒ <i>Neen. De verhoging van de productie voor export draag niet direct bij aan de voedselzekerheid van de lokale bevolking. Het is onduidelijk of de effecten van het project op de lokale boeren worden in acht genomen.</i>                    |
| (f) FAO verschaft technische expertise aan landen die biologische landbouw willen promoten om gezonder voedsel te produceren met minder belasting voor de natuur.                                      | ⇒ b d | ⇒ a   | ⇒ <i>Ja. De promotie van deze vorm van landbouw kan betere prijs garanderen aan boeren en zorgt ervoor dat duurzame productie in de toekomst niet aangetast wordt. Ook toekomstige generaties hebben recht op voedsel!</i>                       |
| (g) FAO levert vissersmateriaal, bouwkits en microkredieten om vissers getroffen door de tsunami-ramp een boot op eigen maat te laten bouwen en zo terug een inkomen te hebben.                        | ⇒ d   | ⇒ a c | ⇒ <i>Ja. De vissers krijgen zelf de mogelijkheden om op hun eigen manier hun vissersactiviteiten terug op te starten. Betere aanpak dan bv. afgedankte boten op te sturen.</i>   |
| (h) FAO levert zaad, werktuigen en training aan 100.000 Oegandese vluchtelingen om hen minder afhankelijk te maken van voedselhulp.  | ⇒ d   | ⇒ a c | ⇒ <i>Ja. Vluchtelingen krijgen meer mogelijkheden om zelf hun voedselzekerheid te garanderen.</i>  |
| (i) FAO steunt Afrikaanse vrouwen om insecten te oogsten, te kweken en te verhandelen: insecten zijn voedzaam, zijn een goede inkomensbron en helpen in de biologische bestrijding van landbouwplagen. | ⇒ a d | ⇒ a c | ⇒ <i>Ja: Versterking van lokale voedingsgewoontes, beter inkomen voor zwakkere en soms gediscrimineerde groep van vrouwen (die doorgaans belangrijke rol spelen bij voedselvoorziening van hun gezin), en ondersteuning van lokale landbouw.</i> |

**B. Het VN Wereldvoedselprogramma (WFP: World Food Programme)**

Het Wereldvoedselprogramma (WFP) is een VN instelling die voedsel verdeelt om er ontwikkelingsprojecten voor lange termijn, vluchtelingen en ontheemden mee te ondersteunen, en als noodhulp in situaties van natuurrampen of van rampen die door de mens zelf werden veroorzaakt.

Doordat heden ten dage noodsituaties en aanslepende vluchtelingensituaties toenemend beslag leggen op de WFP programma's en middelen, vertegenwoordigen ontwikkelingsprojecten minder van 20% van de WFP programma's en slechts 7% van de jaarlijkse uitgaven. Het WFP hangt voor zijn werking volledig af van giften van overheden, in natura of in geld.

*Welke landen droegen bij aan de 3,5 miljoen ton voedselhulp verdeeld door de WFP in 2000?*



*Waar en aan wie werd er in 2000 door WFP voedselhulp verstrekt?*



|   | Hulperoperaties bij<br>noodsituaties | Hulperoperaties voor<br>wederopbouw | Ontwikkelings- en<br>landenprogramma's |
|---|--------------------------------------|-------------------------------------|--|
| Aantal landen waar operaties en projecten van WFP werden uitgevoerd | <b>70</b>                            |                                     | <b>52</b>                              |
| Aantal arme mensen die werden geholpen                              | <b>61 miljoen</b>                    | <b>16 miljoen</b>                   | <b>16 miljoen</b>                      |

**De bestrijding van honger door voedselhulp is niet zonder kritiek. Vaak spelen belangen van de donors een rol in hoe voedselhulp wordt verstrekt.**

- In 2003 werd het WFP, en meer bepaald US Aid, door de regering van Zambia bekritiseerd omdat zij de VS ervan beschuldigden de voedselhulp te gebruiken om hun overschotten aan genetisch gemodificeerde organismen (GGO's, in dit geval vooral maïs) over de hele wereld te introduceren, zodat de EU, waar de markt voor GGO's erg beperkt is, ervan kan overtuigd worden ze te aanvaarden.
- Zo is er ook de bezorgdheid dat de VS de tsunami-ramp van 2004 (de aardbeving in de Indische Oceaan) gebruikte om genetisch gemodificeerd voedsel te dumpen als voedsel voor de getroffen bevolking, meer bepaald in Somalië, zoals dat ook in 2002 in Zuidelijk Afrika gebeurde. Zoals in 2002 is er ook nu voldoende niet-gemodificeerd voedsel beschikbaar voor plaatselijke verkoop en verdeling aan de hongerslijden.

naar <http://en.wikipedia.org>

**Vragen:**

- Wat is het belangrijkste verschil tussen de werkingen van de FAO en het WFP?
- Vind je dat in het kader van voedselhulp voedsel met GGO's mag verdeeld worden?
- Wat kunnen de voordelen zijn van het geven van geld in plaats van voedsel?

### C. Het IMF

Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) werd in 1944 samen met de Wereldbank opgericht in Bretton Woods in de Verenigde Staten. Als één van deze zogeheten Bretton Woods-instellingen streeft het IMF naar bevordering van internationale samenwerking op monetair gebied en het mogelijk maken van een evenwichtige groei van de internationale handel. ([www.minfin.nl](http://www.minfin.nl))

**De doelen van het IMF zijn :**

- Bevorderen van internationale monetaire samenwerking.
- Vergemakkelijken van expansie en evenwichtige groei van de internationale handel.
- Tijdelijk beschikbaar maken van haar algemene bronnen voor leden die in betalingsproblemen verkeren.
- Verkorten van de duur en verminderen van de omvang van onevenwichtigheden in de betalingsbalansen van leden.

**De kernactiviteiten van het IMF zijn:**

- Het toezicht houden op het macro-economisch en wisselkoersbeleid van de lidstaten door dit beleid te onderzoeken en te beoordelen.
- Het verlenen van financiële assistentie aan haar lidstaten.
- Het verlenen van technische assistentie aan haar lidstaten.

De belangrijkste kritiek op het IMF is dat het IMF in de hand werkt dat de lidstaten met economische en financiële problemen hun voedselprogramma's en andere programma's voor de armste mensen in hun bevolking inkrimpen.

**Vragen:**

- Vind je dat een internationale instelling zoals het IMF zich mag inlaten met het economisch en financieel beleid van een lidstaat? Waarom wel/niet?
- Wat vind je van de stelling dat een internationale instelling zoals het IMF het realiseren van de mensenrechten moet integreren in haar doelstellingen en programma's?

**Oefening: zet de volgende feiten over het IMF op orde**

- Deze oefening kan als alternatief of aanvulling op de bovenstaande tekst met vragen gebruikt worden. De bedoeling is om de stukken tekst in de juiste chronologische en logische volgorde te laten plaatsen door de leerlingen.

In de jaren zeventig verviervoudigden de olieproducerende landen de olieprijs. Zo stroomde enorm veel geld binnen dat op bankrekeningen werd gezet.

Banken betalen intresten voor geld op bankrekeningen en moeten geld lenen aan een hogere interest om dit te kunnen doen. Ontwikkelingslanden hadden geld nodig omdat hun exportopbrengsten niet voldoende waren om hun importen te betalen, dus leenden ze van de banken.

Door de banken werd zelden nagegaan waar het geld voor gebruikt ging worden en of de landen in staat waren om het terug te betalen.

Een deel van het geleende geld werd gebruikt voor ontwikkelingsprojecten die mislukten door onvoldoende advies vanwege de financierders. Sommige regeringen of dictators misbruikten het geld voor persoonlijke verrijking of om wapens te kopen.

Wanneer het geld werd geïnvesteerd in gezondheids- en onderwijsinfrastructuur, bracht dit geen korte-termijn opbrengsten met zich mee.

Na verloop van tijd veranderden regeringen, en werden dictators omver geworpen.



In het westen verhoogden in de jaren tachtig de interestvoeten drastisch, terwijl de prijzen van primaire exportproducten daalden, zonder dat de ontwikkelingslanden hier een invloed op hadden.

De gewone mensen, die meestal weinig baat hadden gehad van de leningen, waren nu het slachtoffer van de hoge interesten die landen moesten terugbetalen voor hun leningen.

Al snel werd duidelijk dat verschillende landen de leningen niet konden terugbetalen. Banken dreigden failliet te gaan, en deze landen werden als onbetrouwbaar bestempeld en konden nergens meer nieuwe leningen aangaan.

Het IMF werd erbij betrokken. Zij adviseerden manieren waarop de landen hun schulden zouden kunnen blijven betalen.

De banken en regeringen zouden nieuwe leningen toestaan om de interesten terug te kunnen betalen, op voorwaarde dat de landen radicale maatregelen zouden nemen om meer inkomsten te genereren en hun uitgaven te beperken: dit werd "structurele aanpassing" genoemd.

Inkomsten moesten vooral gegenereerd worden door land om te schakelen naar exportlandbouw. Met de opbrengsten van de primaire (niet-verwerkte) landbouwproducten konden de interesten betaald worden. De beperkingen van de uitgaven moesten vooral doorgevoerd worden in de landbouwsteun aan kleine boeren die niet voor export teelden, in de gezondheidszorg en in het onderwijs. Veel landen besteden nu meer aan het terugbetalen van schulden dan aan gezondheidszorg.

Vele landen vragen nu om een betere controle van de wereldmarktprijzen voor primaire landbouwproducten, omdat de huidige prijsdalingen en -schommelingen moeilijkheden veroorzaken om de schulden af te betalen (bijvoorbeeld voor koffie en katoen, ...).

Door ontwikkelingssteun kunnen ook projecten opgezet worden om de producten zelf te verwerken. Verwerkte producten hebben een hogere prijs, maar rijkere landen beperken vaak de invoer ervan om hun eigen industrie te beschermen.

In 2001 namen de rijkste landen (G8) het initiatief om een deel van de schulden van de armste landen kwijt te schelden, zodat de armste lagen van de bevolking niet langer de dupe zijn van schulden die in het verleden opgebouwd werden.

## D. De Wereldbank

"De Wereldbank (International Bank for Reconstruction and Development; IBRD of BIRD) is een organisatie die, net als het Internationaal Monetair Fonds (IMF), na de Tweede Wereldoorlog (27 december 1945) werd opgericht in het kader van het Marshallplan. Het is een internationale organisatie dat als autonoom onderdeel van de Verenigde Naties opereert om de armoede te bestrijden. Niet alle leden hebben zeggingschap, alleen de rijkste. De Wereldbank biedt leningen, giften en technische ondersteuning aan om ontwikkelingslanden te helpen hun armoedebestrijdingsplannen uit te voeren. De financiële steun van de Wereldbank kan worden gebruikt voor veel verschillende zaken, van structurele hervormingen van de gezondheids- en onderwijssector van een land, tot milieu en infrastructuur projecten zoals dammen, wegen en nationale parken. Tijdens de Koude Oorlog financierde ze ontwikkelingsprojecten om te voorkomen dat arme gebieden in de invloedssfeer van het communisme zouden komen.

De Wereldbank stimuleert projecten in ontwikkelingslanden. Een van haar initiatieven — samen met het IMF — is de HIPC uit 2000: een initiatief tot gedeeltelijke kwijtschelding van de schulden van de allerarmste landen.

Vanuit de hoek van het andersglobalisme is er veel kritiek op de Wereldbank. Ze zou neo-liberalisme stimuleren, niet duurzaam zijn en niets doen tegen schendingen van mensenrechten. Men verzet zich niet tegen het nobele doel van de Wereldbank, maar is het fundamenteel oneens met de invulling die hier door de organisatie aan gegeven wordt." (uit nl.wikipedia.org)

### Vragen:

- Wat is het belangrijkste verschil tussen de werkingen van het IMF en de Wereldbank?
- Wat vind je van de stelling dat een internationale instelling zoals het IMF het realiseren van de mensenrechten moet integreren in haar doelstellingen en programma's?
- Zouden niet alle landen in principe zeggingschap moeten hebben in het beleid van de Wereldbank?
- Welke invloed kan de Wereldbank hebben op het realiseren van het recht op voedsel?

## E. De Wereldhandelsorganisatie (WTO)

De Wereldhandelsorganisatie of World Trade Organization (afgekort WTO) is een intergouvernementele organisatie. Zij is opgericht in 1995 en komt voort uit de General Agreement on Tariffs and Trade (GATT, Algemene Overeenkomst over Tarieven en Handel) die in 1947 in Genève door 23 landen werd ondertekend. Het hoofdkantoor van de Wereldhandelsorganisatie zit eveneens in Genève. Ondertussen zijn er meer dan 150 staten lid van. Samen genereren ze meer dan 95% van alle internationale handel.

### Doel van de WTO is

1. de bevordering van internationale handel,
2. de beslechting van handelsconflicten
3. de opheffing van handelsgrenzen.

De basisfilosofie van de organisatie is dat internationale handel de beste en snelste manier is om de wereld welvarender te maken en dat daarom alle obstakels voor die internationale vrijhandel, zoals douanetarieven en oneerlijke exportsubsidies, moeten verwijderd worden. Bij de oprichting van de WTO, in 1995, werden een hele reeks vrijhandelsakkoorden afgesloten: een Landbouwakkoord (AoA), een Algemeen Akkoord over de Handel in Diensten (GATS), een akkoord over de bescherming van de intellectuele eigendomsrechten die onderzoeksinvesteringen van bedrijven bij het maken en gebruiken van nieuwe zaden en farmaceutische producten veilig stellen (TRIPS), een akkoord over investeringsmaatregelen (Trims), enz.

In 1999 stuurde de EU aan op de lancering van een nieuwe uitgebreide onderhandelingsronde in de WTO, die al snel Millenniumronde werd gedoopt. In de Millenniumronde moest er volgens de EU ook onderhandeld worden over een hele reeks nieuwe thema's. Veel ontwikkelingslanden hadden geen zin om nog eens een uitgebreide onderhandelingsronde te beginnen of om de WTO-bevoegdheden uit te breiden met nieuwe thema's. Ze vonden dat de eerste reeks akkoorden hen weinig voordeel hadden opgeleverd en dat veel beloftes van toen dode letter waren gebleven. Vijf jaar later blijven de grieven van de ontwikkelingslanden gehandhaafd. Zo blijven rijke landen hun gesubsidieerde landbouwproducten op de wereldmarkt dumpen, en blijven de uitzonderingsmaatregelen voor ontwikkelingslanden die bijvoorbeeld de voedselzekerheid van hun kwetsbare bevolkingsgroepen willen beschermen heel vaag: het is nog altijd niet duidelijk welke 'speciale' producten meer beschermd mogen worden en hoe dat mag gebeuren.

Rijkere landen beschermen hun boeren met hoge invoertarieven, zodat hogere prijzen betaald worden aan de boeren zonder gevaar van goedkope invoer die hen beconcurrert, of met subsidies. Andere landen kanten zich tegen de invoertarieven en subsidies in andere landen, om op die manier de eigen producten te kunnen slijten. Sommige landen nemen zelfs een verschillende houding aan naargelang het product. De EU, en in mindere mate de VS, spannen daarin de kroon: ze houden niet alleen hoge invoertarieven in stand voor sommige producten en subsidiëren volop hun boeren, maar tegelijk zoeken ze de vermindering van invoertarieven in andere landen om daar hun landbouwproducten te kunnen afzetten, zelfs als die met subsidies geproduceerd en geëxporteerd worden.

### Vragen:

- a. Waarin verschilt het landbouwthema van andere thema's in de WTO onderhandelingen?
- b. Op welke manier kan het WTO via haar 3 doelstellingen invloed hebben op het realiseren van het recht op voedsel?
- c. Wat vind je van de stelling dat een internationale instelling zoals de WTO het realiseren van de mensenrechten moet integreren in haar doelstellingen en programma's?
- d. Wat vind je van de stelling dat de rijke landen de grootste voorstanders zijn van vrije handel?

Cijfer van de les.

**40%**

Is het percentage inwoners van de landen in het Zuiden die hun inkomen hebben zien dalen sinds de vrijmaking van de (landbouw)wereldhandel in 1995.

## F. De UNCTAD

De UNCTAD is de conferentie van de Verenigde Naties inzake handel en ontwikkeling. UNCTAD staat voor United Nations Conference on Trade and Development. Het is een permanent bestaand intergouvernementeel lichaam.

Deze conferentie werd in 1964 in Genève opgericht ter bevordering van de handel en de economische ontwikkeling. De hoofdzetel en het secretariaat zijn gevestigd in Genève.

UNCTAD heeft 400 mensen in dienst en een jaarbudget van US\$ 69 miljoen.

Tot 2004 hebben 10 UNCTAD conferenties plaatsgevonden, dat is een tweejaarlijks topeverleg over het verband tussen handel en ontwikkeling. De laatste conferentie was in 2004 in Brazilië. Daar werden de spanningen tussen de UNCTAD en de WTO over het mandaat van de UNCTAD duidelijk. Twee internationale organisaties die zich met handel bezig houden, is voor sommigen teveel, al heeft de ene een mandaat binnen de Verenigde Naties en de andere niet. De WTO, de VS en de Europese Unie op kop, willen dat UNCTAD zich niet meer met handel bezighoudt.

Over het antwoord van de UNCTAD verscheen het volgende persbericht:

### UNCTAD-rapport: "Vrijhandel alleen lost armoede niet op"

"Vrijhandel op zich leidt niet automatisch tot duurzame groei en minder armoede in de minst ontwikkelde landen. Schuldenlastverlichting, betere handelsvoorwaarden en ontwikkelingssteun zijn minstens even belangrijk, en vragen over de kwaliteit van de handel zijn even belangrijk als vragen over de kwantiteit." Dat stelt het jongste rapport van de VN-conferentie voor Handel en Ontwikkeling Unctad.

Om van vrijhandel een efficiënte motor voor armoedebestrijding te maken, pleit de Unctad voor een gecoördineerd politiek regelwerk in drie delen. De regeringen in arme landen moeten op zoek naar "postliberale ontwikkelingsstrategieën". Dat zijn maatregelen om de voordelen van de vrije wereldhandel over de hele bevolking te verspreiden, door nieuwe technologieën te verspreiden en het ondernemerschap te stimuleren.

Internationaal moeten er regels komen tegen het landbouwprotectionisme in de rijke landen, tegen schommelingen in de grondstoffenprijzen en voor meer transparantie in de opbrengsten van de olie-uitvoer. De donorlanden ten slotte, moeten niet minder maar meer ontwikkelingssteun verlenen, niet alleen voor onderwijs en gezondheidszorg maar ook voor investeringen in de productiesector en de handelsinfrastructuur. Schuldenlastverlichting is nodig om te vermijden dat het ontwikkelingsgeld alleen maar dient om schulden af te betalen.

Uit e-zine Globalisering van 24/05/2004 tot 28/05/2004

#### Vragen:

- Wat bedoelt men in bovenstaande tekst met 'landbouwprotectionisme in de rijke landen'?
- Waarom pleit de UNCTAD voor schuldenlastverlichting voor de ontwikkelingslanden?
- Het persbericht spreekt over een betere kwaliteit van handel. Op welke manier kan handel bijvoorbeeld bijdragen aan de ontwikkeling en vervulling van het recht op voedsel van boeren en arbeiders in het Zuiden? (denk aan de eerlijke handelsinitiatieven die reeds bestaan!)

# LES 9:

## WAT DENK IK EROVER? WAT DOE IK ERAAN?



### Inleiding

*In tegenstelling tot wat je zou kunnen denken, is de voedselproblematiek geen ver-van-mijn-bed-show waar we uiteindelijk geen vat op hebben. We kunnen invloed uitoefenen op verschillende manieren: door onze levenswijze en ons consumptiegedrag bijvoorbeeld. Het kan ook via politieke weg. Tenslotte kan ook gebruik gemaakt worden van actievormen die door maatschappelijke organisaties worden uitgewerkt, zoals briefschrijfacties.*

### Doelstellingen

- De leerlingen denken na over hun eigen opinie en houding ten aanzien van een aantal handelswijzen of maatregelen die een impact zouden kunnen hebben op de voedselproblematiek.
- De leerlingen zijn gevoelig voor het belang van persoonlijke inzet voor de verbetering van het welzijn en de welvaart in de wereld (VOET BuZi 17).
- De leerlingen worden vertrouwd met een briefschrijfactie als actievorm voor het voeren van een actie voor mensenrechten, zoals voor het recht op voedsel.

### Materiaal

Voor het stellingenspel (eventueel): een blad met 'eens', en een blad met 'oneens'.

Voor de briefschrijfactie: twee figuren (opgenomen in de leerlingenmap), als basis voor een brainstormoefening. Eventueel een stuk prikkeldraad en een karton.

### Opzet

Het eerste deel van de les bestaat uit een stellingenspel.

Het tweede deel is gebaseerd op een briefschrijfoefening of een briefschrijfactie, waarbij wordt nagedacht over het effect van deze actievorm: wat zijn de mogelijkheden van het internationaal aan de kaak stellen van een probleem waarbij het recht op voedsel of andere economische en sociale rechten worden geschonden?

### Verloop

#### A. Stellingenspel

Met behulp van onderstaande stellingen en bijstellingen (telkens deel b) kan je een stellingenspel en groepsdiscussie openen over het wereldvoedselsysteem en de rol van de leerlingen daarin. Laat de tafels en stoelen opzij schuiven zodat er een grote open ruimte ontstaat in de klas. Vraag de leerlingen – na het voorlezen van elke stelling – om na te denken of ze het met de stelling eens zijn. Leg hen bij de eerste stelling uit dat:

- indien ze het helemaal eens zijn, ze op het afgesproken teken vooraan in de linkerhoek gaan staan (hang daar eventueel een groot blad waarop in het groot 'eens' staat);
- indien ze het helemaal oneens zijn, ze achteraan in de rechterhoek gaan staan (hang daar eventueel een blad waarop 'oneens' staat);
- bij een opinie tussen deze beide in, ze overeenkomstig daarmee ook een plaats innemen tussen deze beide in.
- Geef hen dan het teken om allemaal tegelijkertijd snel hun posities in te nemen. Vervolgens kan je diegenen die in de hoeken staan, vragen waarom zij deze positie innemen. Daarna kan je ook de anderen aan het woord laten zodat de verschillende standpunten met hun argumenten aan bod komen. Eens dat gebeurd is kan je de bijstelling aan bod brengen, de leerlingen er even over laten nadenken, en dan terug posities laten innemen.

Mogelijke stellingen zijn:

1. In de wereld worden de beste gronden gebruikt voor de productie van voedsel voor de lokale bevolking die er nood aan heeft.
2. De rijkere landen moeten een groter deel van hun inkomsten afstaan ten voordele van een verhoging van de welvaart in de armste landen. (b.: zelfs al gaat dit ten koste van een deel van onze welvaart).
3. Onze overheid mag onze markt niet zo sterk afschermen tegen de invoer van goedkopere producten van de landbouw en de industrie van armere landen. (b.: ook al bedreigt dit op termijn een deel van de tewerkstelling in onze eigen landbouw en industrie, en de leefbaarheid van een deel van onze landbouw- en andere bedrijven).
4. Bij de invoer van producten uit armere landen, moeten er controle-mechanismen komen voor de omstandigheden waarmee deze zijn geproduceerd (milieu-effecten en sociale arbeidsvoorwaarden).
5. Bij de uitvoer van producten naar armere landen, moeten er controle-mechanismen komen om na te gaan of deze producten het inkomen en de voedselzekerheid van de armste groepen in deze landen niet bedreigen.
6. Als consument moeten we over meer en betere informatie beschikken over de herkomst van de producten die we kopen en de manier waarop ze geproduceerd zijn.
7. Ik wil me inzetten opdat andere mensen het beter hebben. (b.: en wil daar een deel van mijn vrije tijd aan besteden, zonder dat ik daarvoor iets betaald word).
8. Het patent dat een multinationale onderneming genomen heeft op een nieuwe veredelde graansoort mag zonder schadevergoeding verboden worden door een arm land. (b.: ook al heeft dit voor gevolg dat geen nieuwe veredelde graansoorten meer zullen kunnen geproduceerd worden).
9. Ik wil mijn eigen voedingspatroon aanpassen (b.v. minder vlees eten, en meer graanproducten) omdat zo efficiënter en rechtvaardiger wordt

- omgegaan met het voedsel dat de aarde produceert. (b.: ook al vind ik mijn voedsel dan iets minder lekker).
10. Ik vind dat de overheid een rol heeft om zoveel mogelijk mensen aanzetten tot een meer gematigd en verantwoord consumptiegedrag.
  11. Zorg voor het milieu is cruciaal om genoeg voedsel te kunnen blijven produceren in de toekomst.
  12. Ik vind dat in landen met grootgrondbezitters, waar boeren over onvoldoende landbouwgrond beschikken, grootgrondbezitters door de staat gewoon onteigend mogen worden. (b.: en als de staat dat niet doet mogen organisaties van boeren zonder landbouwgrond hun grond ongestraft bezetten en in gebruik nemen).
  13. Ik vind dat hoge belastingen in ons land moeten mogelijk blijven, indien ze efficiënt worden aangewend om een voldoende leefloon, werkloosheidsuitkering en pensioenen te blijven betalen, zodat niemand honger hoeft te hebben.
  14. Ik vind dat als België of de EU landbouwhandelsakkoorden sluit met andere landen, er moet nagegaan worden of de bepalingen in het akkoord de voedselzekerheid van kwetsbare bevolkingsgroepen in die landen niet bedreigen.

**Opgdracht: schrijf een brief. Wat is het belang van mijn inzet om een brief te schrijven?**

Hier kan je een keuze maken.

- Ofwel kan je de onderstaande oefening gebruiken die gebaseerd is op een waar gebeurde situatie, en die ondertussen opgelost is. Dit geeft de mogelijkheid om dieper in te gaan op de effecten van een briefschrijfactie.
- Ofwel kan je voor een actuele situatie op de website van FIAN ([www.fian.be](http://www.fian.be)) de nodige informatie vinden, en een modelbrief. In dit geval kan je de brief effectief versturen. Dit geeft de mogelijkheid om het geval verder op te volgen (eventueel door een lokale groep te vormen), de briefschrijfactie in de school te verspreiden (eventueel in de vorm van een petitie), misschien een reactiebrief van de verantwoordelijke overheid te krijgen, enz.

## Situatieschets

### Inbreuk op het recht om zich te voeden, op een koffieplantage in Guatemala

Zelfs na de ondertekening van de Vredesakkoorden, die een eind maakten aan dertig jaar burgeroorlog, vindt het grootste deel van de Guatemalteekse plattelandsbevolking geen vrede. Dat landarbeiders een vakbond willen oprichten om hun rechten te verdedigen, dat is nog steeds ontoelaatbaar voor de meeste grootgrondbezitters in Guatemala. De organisatie van de arbeiders in vakbonden is belangrijk omdat het loon van de arbeiders onvoldoende is om een familie voldoende te eten te geven en omdat vrouwelijke arbeiders vaak maar de helft verdienen van hun mannelijke collega's. Maar toen vijftig arbeiders het in de jaren negentig probeerden, werden ze prompt ontslagen van de koffieplantage waar ze werkten, zonder geldige reden en zonder ontslagvergoeding. De arbeiders besloten klacht neer te leggen bij de rechtbank. Maar recht geschiedt traag. Ondertussen moesten de ontslagen families overleven en de tegenmaatregelen van de grootgrondbezitter verwerken. De grootgrondbezitter had een zwarte lijst gestuurd naar de andere plantages, om ze nergens te laten aannemen. De toegang van de vrouwen tot de lokale maïsmolen om tortilla's te maken, werd onmogelijk gemaakt. Kinderen die meededen aan het vakbondsinitiatief mochten niet naar school en enkele huizen van arbeiders werden afgebrand. Uiteindelijk erkenden de rechtbanken toch dat de klacht gegrond was en veroordeelden ze de bedrijfsleiding tot de vergoeding van de arbeiders sinds hun ontslag en een wederindienstneming. De bedrijfsleider weigerde dit te doen en legde de veroordeling naast zich neer. In een laatste wanhoopspoging bezetten enkele vakbondsleden het huis van de eigenaar, maar ze werden verdreven door de politie. Twee leden worden na overleg met de overheid gevangen genomen. Twee dochters van de arbeiders worden verkracht.

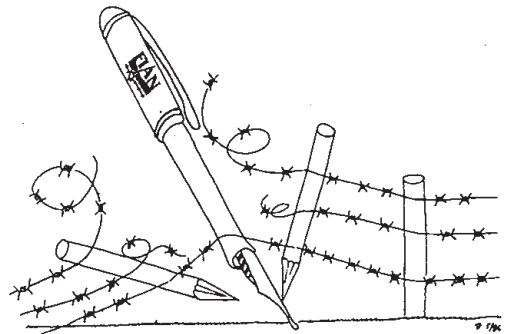
De basis voor een briefschrijfactie:

De mensenrechtenorganisatie FIAN gaat onderhandelen bij de president en de minister van arbeid en bekomt naast de vrijlating van de boeren de belofte om het geval nader te onderzoeken en de toepassing van de internationale en nationale wetten door te drukken. Een jaar later is er echter nog altijd geen oplossing voor de arbeiders. Daarom is het belangrijk om te tonen dat de wereld op de hoogte is van deze inbreuk van het recht op voedsel door brieven te schrijven om de situatie aan te klagen.

## Opgdracht

- a) Laat de leerlingen nadenken over de prikkeldraad aan de hand van enkele vragen.
  - Waarvoor wordt prikkeldraad gebruikt?
  - Welke associaties roept het op?
- b) De prikkeldraad wordt vervolgens op een karton geplakt, en kaartjes met onrechtvaardigheden in de situatieschets en de gevolgen ervan worden op het prikkeldraad geprikt.
- c) Hou een brainstorm aan de hand van de figuur met de pen en de prikkeldraad. Wat zou die kunnen betekenen?
 

Mogelijke antwoorden: onrecht is zoals een prikkeldraadomheining, inzet van vele mensen door het bekend maken van onrecht kan deze omheining doorbreken, een brief maakt onrecht zichtbaar en klaagt de verantwoordelijken aan, enz...
- d) Laat de leerlingen een brief schrijven naar de president van Guatemala, het ministerie van arbeid en de Pastorale Commissie die de arbeiders ondersteunt. Geef daarbij een aantal aanwijzingen betreffende de elementen die een brief moet bevatten:
  - Aan wie is hij gericht? (aanspreking, zoals 'Geachte'...)
  - Wie schrijft de brief en in naam van wie? wat is de aanleiding om te schrijven? (Ik ben een leerling..., Ik vernam via... dat...)
  - Welke eisen worden gesteld, wat moet er gebeuren, wat verwachten ze van de geadresseerde?
  - Waarom zijn de leerlingen het niet eens met de beschreven situatie? Op welke mensenrechten zijn die eisen gebaseerd?
  - Laat hen op het einde van de brief de eisen nog eens beleefd samenvatten, en met naam en handtekening ondertekenen (In afwachting van..., Hoogachtend,...).



### C. Hoe kan een brief bijdragen aan respect voor mensenrechten in de wereld?

#### Gevolgen van de actie

FIAN verneemt enkele maanden later dat de president onder nationale en internationale druk, een speciale gezant heeft aangesteld om over een oplossing te onderhandelen. Dat leidt uiteindelijk tot een gezamenlijk akkoord van alle partijen. Een akkoord dat als buitengewoon kan bestempeld worden. Een sprankeltje hoop in een regio waar de arbeidsrechten op de koffieplantages op grote schaal geschonden worden en de straffeloosheid totaal is. De grondbezitter, een familielid van de president Berger, moet wat verwonderd geweest zijn toen hij de internationale verontwaardiging merkte over iets wat hij als de normaalste zaak van de wereld beschouwde! De bedrijfsleiding aanvaardt door het akkoord om de helft van de achterstallige salarissen sinds het onrechtmatige ontslag tien jaar geleden te betalen. Met dit geld hebben de arbeiders intussen hun eigen koffieboerderij kunnen kopen, en echte huizen kunnen bouwen om hun landbouwactiviteiten te hervatten. De verkrachting van de meisjes wordt verder onderzocht om de schuldigen te veroordelen.

*Opdracht: zoek op wat de directe en indirecte gevolgen zijn van de actie.*

### D. Verwerking: leg de volgende stelling voor aan de leerlingen, en vraag hen over welke acties het concreet zou kunnen gaan.

Bij schendingen van het recht op voedsel, kunnen we als burgers internationale druk uitoefenen op regeringen om hun engagementen na te leven en mensenrechten te respecteren. We kunnen ook in actie komen als consumenten.

De onderstaande categorieën van actie kunnen gebruikt worden in de discussie, waarbij gezocht wordt naar concrete voorbeelden van elke soort actie.

- petities tekenen of brieven schrijven (vb. acties van FIAN, 11.11.11, schoolpetitie gericht naar een lokaal bestuur...)
- een lokale groep oprichten om een gemeenschap in moeilijkheden te ondersteunen (via een lokale FIAN groep, individuele acties bij noodsituaties, ...)
- erover praten of een project maken om familie, vrienden en schoolgenoten tot actie te overtuigen (een tentoonstelling maken, een schoolproject doen, FIAN vrijwilliger worden om mee stands en petities te organiseren...)
- je consumptie van voedingsproducten wijzigen om ze meer verantwoord te maken (producten uit de eerlijke handel kopen, minder vlees eten, meer lokale producten kopen, een abonnement op groentenpakketten van de boer nemen (bv. voedselteams), ...)

**Elke individuele actie van elk van ons is als een regendruppel in een oceaan, maar als honderden of duizenden mensen in jouw regio en over heel de wereld hetzelfde doen, kan die actie heel veel gewicht hebben!**

## Bijlagen

### Mythes inzake het recht op voedsel

(uit www.fian.be)

#### MYTHE 1 ER IS NIET GENOEG VOEDSEL OM IEDEREEN TE VOEDEN

*Fout: Overvloed, niet schaarste, is de beste term om de voedselvoorziening in de wereld te omschrijven.*

Er wordt genoeg rijst, tarwe en andere granen geproduceerd om iedereen een dieet van 3500 calorieën te geven, ruim voldoende om van te leven. En daar rekenen we dan nog niet de andere veelgegeten voedselgewassen bij- groenten, bonen, noten, wortelgewassen, fruit, gras omgezet in vlees, en vis. In totaal geeft dat een dagelijks voedselpakket van ongeveer 2 kilo per persoon op deze aardkluit!

Het echte probleem ligt aan het feit dat mensen niet genoeg geld hebben om eten te kopen. Of waarom zou India jaarlijks voor meer dan een miljard dollar aan rijst exporteren, terwijl er toch 200 miljoen ondervoeden leven?

Zelfs in landen die hongersnoden kennen, is er meestal eten genoeg. Ook tijdens droogtes exporteren de Afrikaanse landen meestal meer voedsel dan ze importeren!

#### MYTHE 2 NATUURRAMPEN ZIJN DE OORZAAK VAN HONGER

*Fout: droogtes, overstromingen of orkanen zijn hoogstens de druppel die de emmer doet overlopen.*

De meeste mensen leven door continue schendingen van hun recht op voedsel, in een kritieke situatie. De minste tegenslag kan hen over de afgrond tillen. Sociale onrechtvaardigheid maakt hen dus kwetsbaarder voor de grillen van de natuur. In landen waar de sociale zekerheid rechtvaardiger is, veroorzaakt een overstroming bijvoorbeeld veel minder slachtoffers.

Voor wie weinig middelen heeft, is het beleid bepalend of je in moeilijke tijden eten hebt of honger lijdt. Vergelijk het met de volgende situatie in het Noorden: als er in de winter mensen sterven van de kou op hun appartementje of op straat, schuiven we de schuld toch ook niet af op de winterkoude zelf?

#### MYTHE 3 WE ZIJN MET TE VEEL, DE AARDE KAN HET NIET DRAGEN

*Fout: er is geen bewezen verband tussen bevolkingsdichtheid in een land en het aantal ondervoeden. Vaak is een hoge bevolkingsdichtheid zelfs de garantie voor een duurzaam landbouwsysteem met hoge voedselproductie.*

Of waarom zouden er in een megaland als Brazilië, met betrekkelijk weinig inwoners, nog altijd zoveel hongeringen zijn? Vruchtbare grond is er genoeg! De landbouwproductie stijgt bovendien in de meeste gebieden nog altijd sneller dan de bevolking, terwijl de snelheid van bevolkingsaan groei gestaag daalt (ook in probleemcontinenten als Afrika: daar heeft een moeder nu gemiddeld nog 5 kinderen, terwijl dat dertig jaar geleden nog 7 kinderen was). Een verdere daling is natuurlijk nodig, maar die zal alleen gebeuren als de arme mensen minder arm worden, m.a.w. bij een gelijkere welvaartsverdeling en meer zekerheid voor families. Land, werk en voedsel zijn cruciaal om dat gevoel van zekerheid te krijgen.

Mensen hebben veelal de kennis en de technieken om zorg te dragen voor hun land. Vaak hebben ze echter zelf geen land, en is het dus niet de moeite om te investeren in duurzame landbouwtechnieken! De meeste milieuproblemen, misbruiken van ontbossing en pesticiden, worden trouwens veroorzaakt door grote bedrijven die landbouwgewassen exporteren (bananen, katoen, veeteelt, snijbloemen...) en niet door de mensen die voor hun eigen levensonderhoud telen.

#### MYTHE 4 DE LANDBOUW MOET MEER VOEDSEL PRODUCEREN OP GROTE SCHAAL, OM DE HONGER OP TE LOSSEN

*Fout: meer produceren betekent niet dat honger wordt opgelost. Grote landeigendommen zijn zelden productiever dan kleine, arbeidsintensieve landbouwbedrijfjes.*

Met de Groene Revolutie vanaf de jaren 60, is de graanproductie in een aantal landen als India, en Mexico sterk gestegen, maar het probleem van de honger blijft bestaan in diezelfde landen.

Waarom? Omdat de onrechtvaardige verdeling van bestaansmiddelen behouden blijft. Of verergert, want kleinere boeren raken makkelijker in de schulden door alle meststoffen en pesticiden die ze moeten aankopen voor de veeleisende gewassen. Velen verliezen dan ook hun land aan rijkere burens, de overwinnaars. Ook het milieu is een grote verliezer door het toenemend gebruik van chemicaliën.

Het is dan ook niet te verwachten dat de tweede landbouwrevolutie die nu door bedrijven gepromoot wordt, met GGO's, dezelfde problemen wel gaat aanpakken...

Rijke boeren met veel goede grond, bewerken nooit al hun land. In Brazilië bijvoorbeeld, ligt 88% van hun grond braak! Kleine boeren die zelf land bezitten, hebben een heel diverse productie, met vaak meerdere gewassen op één akker. Hun totale productie per hectare met duurzame landbouwtechnieken, kan tot vier keer hoger liggen! Tegelijkertijd leven ook veel meer mensen per oppervlak van de grond: tot maar liefst 20 maal meer! De Wereldbank heeft uitgerekend, dat landhervormingsprogramma's de productie met 10 tot 80% kan doen toenemen! Welk GGO-wonderzaad doet dat na?

#### MYTHE 5 MEER VRIJHANDEL EN ONTWIKKELINGSHULP ZIJN DE OPLOSSINGEN VOOR HET PROBLEEM

*Meestal fout: zolang landen geen werk maken van armoede en sociale onrechtvaardigheid, zijn armen niet gebaat met deze maatregelen, zijn ze er alleen de dupe van.*

Landen in het zuiden kennen een enorme ongelijkheid. Vaak heeft een kleine minderheid tot meer dan 90% van de gronden in zijn bezit. Deze zijn meestal bestemd voor exportgewassen, zonder oog voor lokale voedselproblemen. Als de rijke consument in het Noorden meer kan betalen dan de arme buur, is het interessanter om te exporteren! Pikant detail: de inkomsten van deze export, worden door de rijkere



mensen vooral gebruikt voor de import van luxegoederen uit het buitenland. Ook aan deze inkomsten hebben de lokale economie en de armen dus niets. Alleen wanneer de rijkdom en de koopkracht meer gelijk verdeeld is onder de mensen, kan handel beantwoorden aan de echte noden van mensen. Alleen zo kan ze meehelpen in de strijd tegen honger.

Ontwikkelingsgeld vloeit eerder naar de bevordering van grootschalige landbouw in handen van de rijkere boeren, dan naar kleine boeren en vrouwen, die de belangrijkste rol vervullen om hun gezin te voeden.

De overheid en de handel bevorderen vaak lage voedselprijzen: om de stadsbevolking tevreden te houden, om lage exportkosten voor internationale voedselbedrijven te garanderen, of omdat import van het buitenland de prijzen drukt en de voedselgewoontes van de mensen verandert.

De meerderheid van hongerigen leeft op het platteland, en kan met deze lage prijzen voor hun producten, niet voldoende inkomen opbouwen om uit de valstrik van de armoede te geraken.

## MYTHE 6 DE HONGERIGEN DOEN ZELF GEEN MOEITE OM UIT DE PROBLEMEN TE GERAKEN

*Fout: overal ter wereld groeit de strijd van de armen om hun rechten op te eisen.*

In de media worden we nog steeds overspoeld worden met het beeld van arme, hongerige en hulpeloze mensen als het op het hongerprobleem aankomt. Meer en meer bieden armen weerstand tegen de onrechtvaardigheden die er de oorzaak van zijn. De zapatistas in Mexico, de inheemse indianen in Latijns-Amerika, de landlozen in Brazilië de lage kasten in India... iedereen wil zichzelf kunnen voeden. Ze moeten er alleen de middelen voor krijgen!

## MYTHE 7 VOEDSELHULP IS DE OPLOSSING

*Fout: voedselhulp bestendigt de problematische stand van zaken*

Men heeft geconstateerd dat voedselhulp vaak wordt misbruikt ter verrijking van lokale elites en niet diegenen bereikt die echt honger hebben.

Voedselhulp ontmoedigt de lokale boeren om te investeren in hun landbouw. Ze veroorzaakt nieuwe voedselgewoontes, waardoor lokale boeren hun traditionele gewassen moeilijker verkocht krijgen.

Naast het feit dat voedselhulp als handelsinstrument wordt gebruikt, wordt ze nu ook gebruikt om van overschotten aan GGO's af te geraken en ze gedwongen te introduceren in andere landen.

## MYTHE 8 WIJ PROFITEREN VAN HUN ARMOEDE

*Fout: ongelijkheid in de wereld treft uiteindelijk iedereen*

Hoewel de uitbuiting van goedkope werkkrachten in het Zuiden betekent dat wij hier goedkopere grondstoffen kunnen invoeren, betekent het tegelijk dat bedrijven steeds op zoek gaan naar lagere lonen en lagere arbeidsnormen. Dit gaat ten koste van werkgelegenheid en sociale voorzieningen hier.

Als armere landen meer koopkracht krijgen bij arme mensen, leeft hun economie op en kunnen rijkere landen er ook meer producten verkopen.

Economische vluchtelingen zoeken hun heil in landen waar het beter leven is, hier dus.

Oorlog, wapenhandel en drughandel, zijn bijkomende complicaties in landen waar veel honger heerst.

Kortom: wereldwijde stabiliteit en onze verwezenlijkingen op het gebied van economische en sociale rechten, kunnen maar verzekerd worden op termijn als elke wereldburger er van kan genieten.

(achtergrondmateriaal) Economische en sociale rechten  
(uit 'RECHT-vaardig, menswaardig', VORMEN vzw)

## Historische achtergrond van het Internationaal verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten

De eerste pogingen van geletterde samenlevingen om te schrijven over rechten en verantwoordelijkheden gaan meer dan 4000 jaar terug tot de Babylonische Code van Hammourabi. Deze code, het Oude en het Nieuwe Testament van de Bijbel, de Analecten van Confucius, de Koran en de Hindu Vedas zijn de 5 oudste geschreven bronnen die de plichten, rechten en verantwoordelijkheden van de mens omschreven. Ook de Inca's, de Azteken en de Iroquois hadden gedrags- en rechtvaardigheidscodes die teruggaan tot de 18e eeuw. Andere documenten van voor Wereldoorlog II zoals de Engelse Bill of Rights, de Amerikaanse grondwet en de Bill of Rights van de Franse Verklaring van de Rechten van de mens en de Burger, concentreerden zich vooral op burgerlijke en politieke rechten: o. a. het recht van de burgers op gelijkheid, vrijheid en een goede rechtsbedeling en op deelname aan het politieke leven van hun gemeenschap en maatschappij via het stemrecht.

Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog ontstond het mensenrechtenverdrag als antwoord op de gruweldaden van staten tegenover onschuldige burgers. Dit verdrag moest internationale relaties verbeteren maar daarnaast, en vooral, moesten staten hun burgers bepaalde rechten vrijwaren. Het doel van deze rechten was bescherming bieden aan iedereen waar ook ter wereld.

Het eerste officiële document van de internationale mensenrechten was de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, unaniem goedgekeurd en geratificeerd door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 10 december 1948. De kernboodschap van het verdrag komt hierop neer: inherente menselijke waardigheid aan eenieder. Samen met de Universele Verklaring ontstond er ook een nieuwe visie rond mensenrechten: de erkenning dat mensenrechten onderling afhankelijk zijn, ondeelbaar en universeel zijn.

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens bepaalt wat de basisrechten voor iedereen in de wereld zijn. Regeringen hebben bij de ondertekening beloofd bepaalde rechten te vrijwaren voor iedereen, zowel voor burgers in eigen land als in andere landen. Met andere woorden, staatsgrenzen mogen niet verhinderen anderen te helpen om effectief hun rechten te verkrijgen. De verklaring moet enerzijds burgerlijke en politieke vrijheden garanderen (door het recht op leven, op fysieke integriteit, vrije meningsuiting, op geloof, op eerlijke rechtszaken,...) en anderzijds het economisch en sociaal welzijn (door het recht op een behoorlijke levensstandaard, op voedsel, op onderdak, op onderwijs, op werk en gezondheid.)

Sinds 1948 is de UVRM de internationale standaard voor de mensenrechten. In 1993 hebben 171 staten die samen 99% van de wereldbevolking vertegenwoordigen, in een wereldconferentie herbevestigd dat ze de mensenrechten ernstig willen nemen.

Al is de UVRM de inspiratiebron voor een groot deel van het internationaal recht betreffende mensenrechten, zelf heeft het geen bindende kracht. Wel heeft het als algemene principeverklaring een belangrijk gewicht in de publieke opinie.

Daarom was het de bedoeling om de principes van de UVRM te vertalen in een internationaal verdrag. De oorspronkelijke bedoeling om zowel de burgerlijke en politieke vrijheden als de economische en sociale rechten in het verdrag op te nemen, mondde echter uit in een ideologische discussie tussen Oost en West over de aard van mensenrechten, tegen de achtergrond van de Koude Oorlog. Het Westen vond dat de economische en sociale rechten niet op gelijke voet stonden met de burgerlijke en politieke rechten. Economische en sociale rechten konden namelijk niet juridisch afdwingbaar zijn.

Deze ideologische discussie leidde uiteindelijk tot de aanneming van twee verschillende verdragen: Het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten, dat de zogenaamde rechten van de 'eerste generatie' bevat en het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten of de rechten van de 'tweede generatie'.

Alle landen die deze verdragen hebben geratificeerd (d.w.z. dat ze dan werden aangenomen door het parlement) hebben daarmee beloofd de wetten in hun land hiermee in overeenstemming te brengen. Meer dan de helft van de staten echter hebben minstens één van deze verdragen niet geratificeerd.

Daarnaast zijn er ook regionale en specifieke mensenrechteninstrumenten die geïnspireerd werden door de UVRM. Zo is er het Afrikaans Charter voor de Rechten van Mensen en Volken, het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, Het Europees Sociaal Handvest, de Amerikaanse Conventie betreffende de Rechten van de Mens, Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, Verdrag inzake de Uitbanning van Alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen, Verdrag tegen Foltering en andere Wrede, Onmenselijke of Onterende Behandeling of Bestrafing, ...

### **Inhoud van het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten**

Dit verdrag handelt onder meer over discriminatie, gelijkheid van de geslachten, keuze van arbeid, werkomstandigheden, beloning, vakverenigingen, stakingsrecht, vereniging en vergadering, gezin, huwelijk, verlof bij zwangerschap, voedsel, gezondheid, onderwijs, culturele participatie en vooruitgang in de wetenschap. De meeste van deze rechten zijn geformuleerd als aanbevelingen of streefdoelen en daardoor minder bindend dan die van het Verdrag voor Burgerlijke en Politieke Rechten. Bij het verdrag hoort een VN Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten. Dit comité werd ingesteld in 1987 om toezicht te houden op de uitvoering van het verdrag. Dit verdrag vereist ook dat staten al het mogelijke doen om de rechten te realiseren die beschreven staan in het verdrag. Het verdrag bevestigt bovendien dat de rechten van mannen en vrouwen op dezelfde manier gerealiseerd moeten worden. Het verdrag bepaalt ook het recht van alle mensen op een toereikende levensstandaard, met inbegrip van voedsel en het recht om geen honger te lijden. Het verdrag legt staten op specifieke programma's te ontwikkelen en verplichtingen aan te gaan ten opzichte van de mensen om hen deze rechten te verzekeren. Ook verplicht het verdrag staten om te streven naar een lager sterftecijfer bij zuigelingen en kinderen en het onder controle krijgen van ziekten.

Staten hebben dus volgens het verdrag vooral verplichtingen. Een staat is verplicht om de economische en sociale rechten te respecteren, te beschermen en te vervullen. Respecteren betekent dat staten reeds verworven rechten van hun burgers niet mogen schenden. Dit kan bijvoorbeeld wel gebeuren wanneer een staat land onteigent van boeren waardoor het recht op voedsel en een behoorlijke levensstandaard geschonden wordt. Beschermen betekent dat een staat verplicht is om zijn burgers te beschermen tegen mensenrechtenschendingen van een derde partij zoals bvb. andere staten of bedrijven. Vervullen betekent dat staten stap voor stap ervoor moeten zorgen dat alle rechten voor alle



burgers verwezenlijkt worden. Regeringen moeten er bijvoorbeeld voor zorgen dat voedselzekerheid voor iedereen verzekerd wordt, dat iedereen over gratis onderwijs kan beschikken, dat er met andere woorden in de samenleving condities gecreëerd worden waardoor alle rechten vervuld kunnen worden.

Staten moeten er dus op vooruitgaan, achteruitgang is een schending van het verdrag.

Alle economische en sociale rechten kunnen echter niet tegelijkertijd vervuld worden. Er is tijd voor nodig op ze stapsgewijs te verwezenlijken. Om het recht op onderwijs te vervullen moeten bijvoorbeeld eerst voldoende leerkrachten opgeleid en aangeworven worden, om het recht op gezondheid te verwezenlijken moeten er misschien eerst nieuwe verplegers en dokters opgeleid worden, ... Toegang tot landbouwgrond voor arme boeren maakt deel uit van de verwezenlijking van het recht op voedsel en een behoorlijke levensstandaard. Er is ook heel wat tijd nodig om alle vormen van discriminatie op de werkvloer tegenover vrouwen, allochtonen of gehandicapten, ... uit te bannen, ... Zeker voor arme landen is het onmogelijk om al deze economische en sociale rechten tegelijk te verwezenlijken. In rijkere landen heerst er daarentegen vaak het probleem dat de verwezenlijking economische en sociale rechten geen prioriteit is.

Lidstaten van het verdrag kunnen het verdrag op verschillende manieren schenden waaronder de volgende:

- Er niet in slagen om rechten die reeds verwezenlijkt zijn, te respecteren.
- Er niets of te weinig aan doen om bepaalde hindernissen weg te nemen die een recht in de weg staan.
- Er niet in slagen om een verplichting die onmiddellijk uitgevoerd moet worden, na te leven.
- Het minimum van een recht niet naleven ondanks het feit dat het recht noodzakelijk is voor de bevolking en wanneer de regering over voldoende middelen beschikt om het recht te verwezenlijken.
- Een recht begrenzen of beperken terwijl dat niet in het verdrag staat (bvb. vrouwen of minderheden discrimineren voor een bepaald recht.)
- Het afremmen van verbeteringen...
- Wetten of programma's die de rechten kunnen verwezenlijken, ongedaan maken of stopzetten.
- Er niet in slagen om (voldoende) informatie te geven aan de Verenigde Naties zoals in het verdrag vereist is.

#### **Afdwingbaarheid van economische en sociale rechten**

Het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke rechten (IVBPR) kent 3 procedures: de rapportageprocedure, een statenklacht-procedure en een individuele klachtenprocedure. In een rapportage-procedure moeten staten verslag uitbrengen van de maatregelen die ze genomen hebben om de rechten te respecteren. De rapporten worden voorgelegd aan de Secretaris-Generaal en aan het Comité dat door het verdrag ingesteld werd. Daarnaast is er een statenklachtprocedure waarin staten elkaar kunnen aanklagen voor het schenden van het verdrag. Daarop wordt door het Comité een uitgebreide procedure opgestart waarin de klacht wordt onderzocht. Tenslotte bestaat er nog een procedure op basis van een individueel klachtrecht. Als staten het Optioneel Protocol waarmee deze mogelijkheid aan het IVBPR gekoppeld wordt, geratificeerd hebben, kunnen individuele burgers van die staat een klacht indienen als hun rechten uit dit verdrag geschonden worden.

Het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR) kent alleen een rapportageprocedure. Staten moeten rapporten voorleggen aan de Secretaris-Generaal die vervolgens het rapport voorlegt aan de Economische en Sociale Raad en het Comité inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.

De formuleringen van de rechten in het IVESCR zijn inhoudelijk veel vager dan die in het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke rechten (IVBPR). De rechten in het IVBPR zijn allemaal op deze manier geformuleerd: 'ieder heeft het recht op ...'. In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens zijn zowel de burgerlijke en politieke rechten als de economische, sociale en culturele rechten op deze manier geformuleerd (ieder heeft het recht op vrijheid, ieder heeft het recht op werk, ...). De formulering in het IVESCR is daarentegen de volgende: 'De staten die partij zijn bij dit verdrag erkennen het recht op ...', ofwel worden staten in het verdrag gewoon aangespoord tot actie of om maatregelen te nemen om bepaalde rechten te verwezenlijken. Op deze manier is het IVESCR veel vager geformuleerd en wordt het idee opgewekt dat de rechten niet bindend zijn.

Het bindend karakter van het IVESCR is natuurlijk ook minder sterk aanwezig dan in het IVBPR. Ondanks een positieve evolutie in de rapporterings-procedure, verkeren de economische en sociale rechten nog steeds in een tweederangs positie.

Zoals hierboven al gezegd is er aan het Internationaal Verdrag voor Burgerlijke en Politieke rechten een optioneel protocol toegevoegd dat toelaat dat burgers uit een staat een klacht kunnen indienen tegen de staat als hun rechten geschonden worden. Deze mogelijkheid bestaat bij het IVESCR nog niet. Vanaf de jaren '90 wordt er gesproken over een mogelijke invulling van zo een protocol om later aan het verdrag toe te voegen. In het ontwerp wordt niet alleen een klachtrecht voor individuen voorzien, maar ook voor groepen hetgeen in het protocol van het IVBPR niet het geval is. Op die manier kunnen in de toekomst niet alleen individuen maar ook groepen opkomen voor hun economische en sociale rechten en kunnen staten aangeklaagd worden als deze rechten geschonden worden. De invulling van dit protocol is echter niet vanzelfsprekend en stuit nog op heel wat tegenstand en discussies.

#### **Nog even een blik op het Europees Sociaal Handvest**

Er is ook een Europese tegenhanger van het Internationaal Verdrag voor Economische, Sociale en Culturele Rechten: het Europees Sociaal Handvest.

Terwijl de Europese Conventie over Mensenrechten de burgerlijke en politieke rechten waarborgt, verzekert het Europees Sociaal Handvest de economische en sociale rechten van de burgers van de betrokken staten.

Het Sociaal Handvest werd in 1961 aangenomen door de Raad van Europa en 3 protocollen werden toegevoegd in 1988, 1991 en 1995. Het Handvest en het Protocol van 1988 waarborgen een reeks rechten die we in 2 categorieën kunnen onderbrengen :

- Arbeidsvoorwaarden: verbod op dwangarbeid, gelijkheid in de werkomgeving, vakbondsrechten, verbod op kinderarbeid onder de leeftijd van 15 en bescherming van de 15- tot 18-jarige werkers, gelijke behandeling van migrantenwerkers, enzovoort.
- Sociale cohesie: het recht op gezondheid, sociale zekerheid, medische bijstand, het recht van ouderen om beschermd te worden, ...

Het herziene Sociaal Handvest in 1996 werd aangenomen. Het werd op 1 juli 1999 van kracht en zal geleidelijk het Handvest van 1961 vervangen. Dit nieuw document waarborgt: gelijkheid tussen man en vrouw, bescherming in geval van ontslag, de waardigheid van de werknemers in de werkplaats, bescherming tegen armoede en sociale uitsluiting, het recht op huisvesting, de uitbreiding van het recht om niet gediscrimineerd te worden, enzovoort.

Het Handvest heeft een controlemechanisme gebaseerd op de overhandiging van nationale verslagen door de lidstaten (het 1991 Protocol)



alsook een systeem van collectieve klacht (1995 Protocol) dat toelaat dat o.a. vakbonden en NGO's collectieve klachten indienen. Een individueel klachtenrecht bestaat er bij het Europees Sociaal handvest echter (nog) niet.

**Relatie tussen burgerlijke en politieke rechten en economische en sociale rechten**

Ondanks het feit dat beide soorten rechten door een verschillende ideologische achtergrond in twee verschillende verdragen terecht gekomen zijn, kunnen beide 'generaties' mensenrechten niet los gezien worden van elkaar.

Om sociale, economische en culturele rechten te verwerven heb je in elk geval burgerlijke en politieke rechten nodig en omgekeerd.

Deze beide soorten rechten komen samen in een verklaring die niet universeel aangenomen is maar waarnaar wel vaak wordt verwezen in VN-documenten en –vergaderingen: de Verklaring van het Recht op Ontwikkeling. De Algemene Vergadering van de V.N. erkent in dit document namelijk dat 'ontwikkeling een economisch, sociaal, cultureel en politiek proces is dat een voortdurende verbetering eist van het welzijn van de gehele bevolking en van alle individuen op basis van hun actieve, vrije en betekenisvolle deelname in ontwikkeling en eerlijke verdeling van de voordelen die hieruit voortkomen.' Het feit dat ontwikkeling of het verwerven van sociale en economische rechten ook een politiek proces is, impliceert de noodzaak van burgerlijke en politieke rechten in dit proces. Om sociale en economische rechtvaardigheid te promoten heb je burgerlijke en politieke rechten nodig om een stem te hebben in de beleidsvoering: recht op inspraak, recht op een eigen mening, ... Je kan politieke en burgerlijke rechten m.a.w. gebruiken om op te komen, actie te voeren voor economische en sociale rechten.

Het verleden heeft al vaak bewezen dat actievoeren voor sociaal-economische rechten in een klimaat waarin de burgerlijke en politieke rechten afwezig zijn (zoals het recht op vrijheid, op vrije meningsuiting, op bescherming van de persoon, op inspraak,...) , desastreuze gevolgen kan hebben, zowel voor een individu als voor een hele gemeenschap. Talrijke activisten die opkwamen voor economische en sociale rechten zijn al opgepakt, of zelfs vermoord...

In elke maatschappij staan beide soorten rechten dus volledig met elkaar in verband. Mensen aan wie de burgerrechten en politieke rechten ontzegd worden, beschikken niet over de mogelijkheid om de economische, sociale en culturele rechten te beschermen die hen hun basisbehoeften moeten garanderen. In een maatschappij waar niet voldaan wordt aan de basis overlevingsbehoeften zijn burgerrechten en politieke rechten betekenisloos als een individu zich eerst moet bekommeren om het verkrijgen van voldoende voedsel, bescherming en gezondheidszorg.



# ACHTERGRONDMATERIAAL

## HET RECHT OP VOEDSEL uit 'RECHT-vaardig, menswaardig', VORMEN vzw

### Wat is het recht op voedsel?

Alle mensen moeten toegang hebben tot de elementen die nodig zijn om in leven te blijven, inclusief voedsel en water. Daarom zijn de toegang tot "de minimumhoeveelheid essentiële voedingsmiddelen die toereikend, voedzaam en veilig is" en een "een toereikende, veilige, aanvaardbare, fysiek toegankelijke en betaalbare hoeveelheid water" zelf mensenrechten geworden (VN General Comment 12). Het recht op toereikende voeding wordt expliciet vermeld in het VN Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, Artikel 11 waarin regeringen: "erkennen het recht van een ieder op een behoorlijke levensstandaard voor zichzelf en zijn gezin, daarbij inbegrepen toereikende voeding, kleding en huisvesting, en op steeds betere levensomstandigheden."

Om deze rechten te realiseren moeten mensen verzekerd zijn van de beschikbaarheid en toegankelijkheid van voedsel en water, wat leidt tot de zekerheid van voedsel en water. Beschikbaarheid gaat over de daadwerkelijke aanwezigheid van voedsel of de middelen om voedsel te bereiden in een gemeenschap of een gezin; hiertoe hoort ook een waterbron. Toegankelijkheid betekent de mogelijkheid van mensen om het beschikbare voedsel en middelen te verkrijgen. In veel gevallen is toegankelijkheid het grootste probleem. Armoede beperkt in vele landen de toegankelijkheid van voedsel en water voor de bevolking. Zekerheid betekent dat voedsel en water altijd beschikbaar en toegankelijk zijn voor de bevolking, zowel voor de huidige als voor de toekomstige generaties.

Om het recht op voedsel te verzekeren hebben staten de volgende verplichtingen:

- **Respect:** De staat moet erkennen dat alle menselijke wezens recht hebben op toereikend voedsel, en bijgevolg ook op de toegang ertoe. Door dit recht te respecteren zal de staat op geen enkele manier verhinderen dat een persoon het voedsel verkrijgt dat hij/zij nodig heeft.
- **Bescherming:** De regering van de staat moet er niet alleen voor zorgen dat zij zelf de toegang van een persoon tot toereikend voedsel niet belemmeren of verhinderen, maar ook dat andere partijen hun bevolking de toegang tot voedsel verhinderen.
- **In de behoeften voorzien:** Om in de voedselbehoeften van de bevolking te voorzien moet de staat de mensen zowel helpen als verzorgen. Hulp en verzorging zijn de oplossingen voor het voedseltekort en de ondervoeding op korte en lange termijn. Om hulp te bieden moet de regering programma's opstarten die zullen bijdragen tot voedselzekerheid. Om voedselzekerheid te creëren, moet de staat ervoor zorgen dat de mensen de middelen hebben om onafhankelijk te zijn. Dit kan gebeuren door mensen te leren op een efficiënte manier om te springen met natuurlijke rijkdommen, door de hervorming en/of herverdeling van de landbouwgronden of door werkgelegenheid te creëren om mensen de middelen te bieden om voedsel te kopen. Door hulp te bieden, zorgt de staat ervoor dat voedsel toegankelijk is via verschillende wegen die nog altijd ruimte laten om te kiezen hoe je aan welk voedsel geraakt. De verplichting om in de behoeften te voorzien zou voorbehouden moeten worden voor noodsituaties als alle andere middelen uitgeput zijn. In dat geval verstrekt de regering direct voedsel aan de mensen.

Het recht op toereikend voedsel wordt door het Verdrag erkend, en daarom zouden deze stappen gezet moeten worden voor de volledige realisatie ervan.

### Wat is hongersnood?

Wereldwijd zijn er algemeen erkende problemen zoals honger, ondervoeding en verhogering. Honger is de toestand waarin een persoon geen toegang heeft tot voldoende voedsel. Ondervoeding wordt veroorzaakt door honger, voedsel met een slechte kwaliteit en ziekte. Hoewel een persoon dagelijks misschien voldoende calorieën opneemt, is het mogelijk dat er voedingsbestanddelen die van levensbelang zijn, in zijn of haar dieet ontbreken. Verschillende ziekten zijn ofwel de oorzaak of het gevolg van ondervoeding. Om het recht op toereikend voedsel te realiseren, moeten honger, ondervoeding en verhogering bestreden worden.

Wanneer een groot deel van de bevolking van een land aan voedseltekort lijdt, dan hebben we het over voedselschaarste, die voedselschaarste is dan een tijdelijk probleem en komt meestal voor wanneer een nieuwe oogst wat lang op zich laat wachten. Wanneer tenslotte die voedselschaarste wel lang aanhoudt, dan spreken we van een echte hongersnood, de bevolking heeft dan een totaal gebrek aan voedsel en vele mensen sterven letterlijk van de honger.

We hebben allemaal al wel eens beelden van hongersnood gezien op televisie. Veel mensen denken dat hongersnood alleen maar voorkomt in gebieden waar er grote droogte heerst, maar dat is een fabeltje. Het weer is wel één van de drie grote oorzaken van hongersnood, maar niet alleen grote droogte zorgt ervoor dat mensen niet genoeg meer te eten hebben, ook hevige regenval, overstromingen of tornado's kunnen de oogsten finaal vernietigen. Naast weersomstandigheden ontstaat hongersnood voornamelijk door oorlog en armoede. Door oorlog is voedsel vaak heel moeilijk of niet meer beschikbaar, soms wordt de toegang tot voedsel ook gebruikt als middel om oorlog te voeren. In tijden van conflict is het al gebeurd dat voedsel ontzegd wordt aan de burgerbevolking, wat leidt tot verhogering. Armoede is tenslotte ook één van de oorzaken van hongersnood. Overal ter wereld wordt voedsel geproduceerd, maar in veel ontwikkelingslanden is het voedsel vaak te duur voor armen of wordt het voedsel verbouwd voor export en niet voor de mensen die het nodig hebben. Ook kunnen boeren die voedsel verbouwen vaak hun voedsel niet meer verkopen omdat er goedkoper voedsel uit het Noorden gedumpt wordt. Al die boeren hebben daardoor te weinig inkomsten en worden arm.

Over de hele wereld leven er ongeveer 840 miljoen mensen in hongersnood, zowel volwassenen als kinderen. Kinderen onder de 5 jaar zijn het snelst ondervoed (zie thema 'recht op gezondheid', infotekst 'De grootste vijanden van gezondheid: armoede én rijkdom') Het is niet zo dat er voor al die mensen niet genoeg voedsel kan verbouwd worden op deze wereld, zelfs met de snelle bevolkingsgroei is er voorlopig nog best genoeg om al die buiken te vullen.

Als er dan toch genoeg voedsel op de wereld is, waarom lijden er dan zoveel mensen honger? De ongelijke verdeling van het voedsel is hiervan de oorzaak.

Wij hier, in het Noorden (in de ontwikkelde landen), hebben eigenlijk te veel voedsel, geregeld gooien we voedsel weg. Bovendien zijn heel wat ziekten die te maken hebben met een overvloed aan voedsel of met overgewicht. De verdeling van voedsel heeft grotendeels met de wereldhandel in voedsel- en landbouwproducten te maken. Het zijn vooral de multinationals (of multinationale ondernemingen, MNO's, dit zijn grote bedrijven die over de hele wereld producten maken en verkopen) die het grootste gedeelte van het voedsel in de wereld produceren en verkopen. En het doel van deze bedrijven is zoveel mogelijk winst te maken. Daarvoor willen ze zo goedkoop mogelijke grondstoffen voor hun voedsel, grondstoffen die meestal uit ontwikkelingslanden komen en waarvoor de boeren of de arbeiders op de velden veel te weinig betaald



## INTERNETLINKS

**Promoting and defending economic, social and cultural rights: a handbook.** A. Mc Chesney.

<http://shr.aas.org/escr/handbook/>  
meest interessante hoofdstukken:

3. **What Are Economic, Social and Cultural Human Rights and Who Must Ensure that They Are Implemented?**  
<http://shr.aas.org/escr/handbook/chap03.htm>
4. **How Are Civil and Political Rights Linked to Economic, Social and Cultural Rights?**  
<http://shr.aas.org/escr/handbook/chap04.htm>
5. **Do "Universal" Human Rights Always Apply? And Do they Apply Everywhere?**  
<http://shr.aas.org/escr/handbook/chap05.htm>
6. **Violations of the Covenant—A Quick Summary**  
<http://shr.aas.org/escr/handbook/chap06.htm>
8. **Violations of Specific Covenant Rights**  
<http://shr.aas.org/escr/handbook/chap08.htm>
9. **How Do Non-Governmental Organisations Help to Stop Violations of Economic, Social and Cultural Rights, and Work for Their Implementation?**  
<http://shr.aas.org/escr/handbook/chap09.htm>

**E-thesaurus:** documenten rond economische, sociale en culturele rechten. De databank bevat ongeveer 150 documenten, en het aantal blijft groeien. De meeste documenten zijn VN-verdragen die geassocieerd worden met verschillende thema's binnen de economische en sociale rechten. <http://shr.aas.org/ethesaurus>

**Economic, Social & Cultural Rights: A Guide to the Legal Framework.** Jan. 2000, Center for economic and social rights.  
<http://www.cesr.org/text%20files/escrguide.PDF>

inhoud:

- Historische achtergrond van economische en sociale rechten
- Inhoud van het verdrag
- Verplichtingen van staten en internationale instellingen
- Wettelijke verantwoordelijkheden
- Schendingen van economische en sociale rechten
- ESCR en sociale rechtvaardigheid

**Globalisering. Te nemen of the haten.** Rudy De Meyer. NoordZuid Cahier, juni 2001.  
[www.wereldwijd.be/archief/0106-007.htm](http://www.wereldwijd.be/archief/0106-007.htm)

**Gender en globalisering.** Julia Chambers. NoordZuid Cahier, juni 2001.  
[www.wereldwijd.be/archief/0106-041.htm](http://www.wereldwijd.be/archief/0106-041.htm)

**Anti-globaliseringsbeweging van Seattle tot Den Haag. Iets nieuws onder de zon?**

Soaade Messoudi. Wereldwijd Magazine, januari-februari, 2001.  
[www.wereldwijd.be/archief/ww307-48.htm](http://www.wereldwijd.be/archief/ww307-48.htm)

**Alternatieven in globalisering.** Rico Lie. NoordZuid Cahier, september 1998. *(over culturele globalisering)*  
[www.wereldwijd.be/archief/9809-087.htm](http://www.wereldwijd.be/archief/9809-087.htm)

**The Road to Cancun.** Xavier Declercq. Wereldwijd Mail (E-zine), nr. 144, 29 november 2002.  
[www.wereldwijd.be/archief/debat.htm](http://www.wereldwijd.be/archief/debat.htm)

**Armoede in België:** veel informatie over allerlei thema's i.v.m. armoede, links, artikels, getuigenissen, ...  
[www.armoede.be](http://www.armoede.be)

**In dialoog, zes jaar na het Algemeen Verslag over de Armoede.** Eerste tweeverjaarsverslag, 2001. Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

[www.armoedebestrijding.be/tweeverjaarsverslag.htm](http://www.armoedebestrijding.be/tweeverjaarsverslag.htm)  
*(armoederapport België, analyse van sociaal-economische rechten.)*

**What is poverty? Human Rights in Development.** UN Office of the High Commissioner for Human Rights.  
[www.unhcr.ch/development/poverty-02.html](http://www.unhcr.ch/development/poverty-02.html)

**Human Rights and poverty.** The People's Movement for Human Rights Education.  
[www.pdhre.org/rights/poverty.html](http://www.pdhre.org/rights/poverty.html)

**Causes of hunger and poverty. (bondige informatie met tal van links)**  
<http://www.globalissues.org/TradeRelated/Poverty/Hunger/Causes.asp>

**Draft Guidelines: A Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies.** UN Office of the High Commissioner for Human Rights.  
[www.unhcr.ch/development/povertyfinal.html](http://www.unhcr.ch/development/povertyfinal.html)  
[www.unhcr.ch/development/poverty.html](http://www.unhcr.ch/development/poverty.html)

**Human Rights, Poverty Reduction and Sustainable Development: Health, Food and Water.**

The Office of the High Commissioner for Human Rights (A Background Paper. World Summit on Sustainable Development Johannesburg, 26 August – 4 September, 2002)  
[www.unhcr.ch/html/menu6/2/wehab.final.doc](http://www.unhcr.ch/html/menu6/2/wehab.final.doc)

Hoofdstukken:

- Poverty eradication and Human Rights
- Health, food and water as human rights concerns
- State obligations

**Rural Poverty Report 2001 - The Challenge of Ending Rural Poverty.** The International Fund for Agricultural Development (IFAD).

Inhoud:

- The Rural Poor
  - Assets and the Rural Poor
  - Technology, Natural Resources and Rural Poverty Reduction
  - Markets for the Rural Poor
  - Institutions and the Rural Poor: Building Coalitions for Rural Poverty Reduction
  - Ending Rural Poverty: Challenges and Opportunities Bibliography
- [www.ifad.org/poverty/index.htm](http://www.ifad.org/poverty/index.htm)

**Gedragscode voor het Recht op een Adequate Voeding.** Info-Folder, juni 2001. Noord-Zuid Coalitie. *(kort artikelje over het 'recht op voedsel')*  
[www.ngoforum.be/info/thema4\\_1\\_nl.htm](http://www.ngoforum.be/info/thema4_1_nl.htm)

**De Feiten over Honger.** Vertaling van 'Hunger Facts' op [www.thehungersite.org](http://www.thehungersite.org)  
[www.languages-on-the-web.com/hunger/hung-dut-eng.htm](http://www.languages-on-the-web.com/hunger/hung-dut-eng.htm)

**Hongerbestrijding gaat veel te traag.** In: Dimensie 3, tijdschrift uitgegeven door DGIS, augustus-september 2002, p. 3-5. *(Artikel naar aanleiding van de Wereldvoedseltop)*  
[www.dgdc.be/nl/in\\_belgie/dimensie3/dimensie3\\_2002\\_03\\_nl.pdf](http://www.dgdc.be/nl/in_belgie/dimensie3/dimensie3_2002_03_nl.pdf)

**The Right to Food. In Theory and Practice.** Publicatie van FAO (Food and Agriculture Organisation of the United Nations). *(Uitgebreide informatie over alle aspecten van het Recht op Voedsel)*  
[www.fao.org/Legal/rtf/booklet.pdf](http://www.fao.org/Legal/rtf/booklet.pdf)

**Unequal Harvest. Farmers' Voices on International Trade and the Right to Food.** Lauren Posner, 2001. *(publicatie over het recht op voedsel: algemene info, problemen van internationaal handelsbeleid, verplichtingen van de staat en van*



*internationale instellingen, getuigenissen van boeren.)*

[www.eldis.org/static/DOC10172.htm](http://www.eldis.org/static/DOC10172.htm)

**Basic Income: A States' Obligation Under the Human Right to Food.** Rolf Künemann. BIEN (Basic Income European Network) 9<sup>th</sup> International Congress

Geneva, September 2002. (*Paper over het 'recht op voedsel' in het algemeen de mogelijkheden om met een basisinkomen het recht op voedsel te garanderen.*)

[www.ilo.org/public/english/protection/ses/download/docs/kunn.pdf](http://www.ilo.org/public/english/protection/ses/download/docs/kunn.pdf)  
[www.widerquist.com/usbig/discussionpapers/041-Rey-right-BI.doc](http://www.widerquist.com/usbig/discussionpapers/041-Rey-right-BI.doc)

**Food: a fundamentele human right?** Issues in global education – Center for Economic and Social Rights.  
[www.globaled.org/issues/170%20FINAL.pdf](http://www.globaled.org/issues/170%20FINAL.pdf)

**Death on the doorstep of the Summit.** Oxfam Briefing Paper, 2002.  
[www.oxfamamerica.org/news/art3317.html](http://www.oxfamamerica.org/news/art3317.html)  
[www.oxfamamerica.org/pdfs/briefing-death\\_on\\_doorstep.pdf](http://www.oxfamamerica.org/pdfs/briefing-death_on_doorstep.pdf)

**World Food Summit.** (10-13 juni 2002). FAO (Food and Agriculture Organisation of the United Nations). (*Links naar onderwerpen i.v.m. voedsel en honger.*)  
[www.fao.org/worldfoodsummit/english/index.html](http://www.fao.org/worldfoodsummit/english/index.html)

**Food First. Institute for food and development policy.**  
[www.foodfirst.org/](http://www.foodfirst.org/)

**Open brief aan de anders-globalisten - "Van Doha tot Cancun: de hypocrisie achter het westerse medelijden".** Guy Verhofstadt.  
[www.globalisationdebate.be/2002/openletter/openletter.htm](http://www.globalisationdebate.be/2002/openletter/openletter.htm)

**Achtergrondverhaal: Vrijhandel en armoedebestrijding.** Oneworld Nederland. Wereld.nieuws, oktober 2001. (*artikel over de verschillende opvattingen over de relatie tussen vrijhandel en armoede (bestrijding)*)  
[www.oneworld.nl/wtocampagne/p\\_ne\\_re.asp?BerichtID=1343](http://www.oneworld.nl/wtocampagne/p_ne_re.asp?BerichtID=1343)

**Ontwikkelingslanden in het globaliseringstijdperk. Een wereld te winnen?** Miquel Dijkman. Monetair en economisch beleid. De Nederlandsche Bank.  
[www.dnb.nl/monetair\\_beleid/pdf/serie2002-21.pdf](http://www.dnb.nl/monetair_beleid/pdf/serie2002-21.pdf)

**What is globalisation?**  
[www.baobabconnections.org/artikel.php?id=311](http://www.baobabconnections.org/artikel.php?id=311)

**Globalization 101 - The Three Tensions of Globalization.** Laurence E. Rothenberg. Issues in global education. (The American Forum for Global Education.). No. 176 • 2002-2003 (betekenis, definitie van globalisering)  
[www.globaled.org/issues/176.pdf](http://www.globaled.org/issues/176.pdf)

**Globalization and its impact on the full enjoyment of all human rights.** United Nations, Economic and social Council. 15 January 2002.  
[www.tradeobservatory.org/library/uploadedfiles/Economic\\_Social\\_and\\_Cultural\\_Rights\\_Globalizat.htm](http://www.tradeobservatory.org/library/uploadedfiles/Economic_Social_and_Cultural_Rights_Globalizat.htm)

**Trade and development report, 2002.** United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD).  
[www.r0.unctad.org/en/pub/ps1tdr02.en.htm](http://www.r0.unctad.org/en/pub/ps1tdr02.en.htm)

**Rigged Rules and double standards. Trade, globalisation and the fight against poverty.** Make Trade Fair - Oxfam.  
[www.maketrade4fair.org/assets/english/Report\\_English.pdf](http://www.maketrade4fair.org/assets/english/Report_English.pdf)

**Stop de hypocrisie - Stop het dumpen van Europese suikeroverschotten.** Oxfam Wereldwinkels. 22/11/2002  
[www.oww.be/actualiteit/artikel.php?itemID=62](http://www.oww.be/actualiteit/artikel.php?itemID=62)

**EU-landbouwakkoord stopt dumping naar Derde Wereld niet.** Oneworld. 26 juni 2003.  
[www.oneworld.nl/p\\_ne\\_re.asp?BerichtID=2624](http://www.oneworld.nl/p_ne_re.asp?BerichtID=2624)

**Achtergrond: Liberalisering van de landbouwsector.** Oneworld, 19 mei 2003.  
[www.oneworld.nl/p\\_ne\\_re.asp?BerichtID=2545](http://www.oneworld.nl/p_ne_re.asp?BerichtID=2545)

**Stop the dumping! How agricultural subsidies are damaging livelihoods in the developing world.** Oxfam Briefing Paper.  
[www.oxfam.org/eng/pdfs/pp020111\\_Stop\\_the\\_Dumping.pdf](http://www.oxfam.org/eng/pdfs/pp020111_Stop_the_Dumping.pdf)

**The great EU Sugar Scam.** Oxfam Briefing Paper.  
[www.oxfam.org/eng/pdfs/EU\\_Sugar\\_Scam.pdf](http://www.oxfam.org/eng/pdfs/EU_Sugar_Scam.pdf)

WTO-landbouwverdrag. Milieudefensie Nederland. (*kort artikeltje over inhoud van dat landbouwverdrag en de gevolgen ervan.*)  
[www.milieudefensie.nl/wto/wto-landbouwverdrag.htm](http://www.milieudefensie.nl/wto/wto-landbouwverdrag.htm)

**Boxing Match in agricultural trade. Will WTO negotiations knock out the world's poorest farmers?** Oxfam Briefing Paper.  
[www.oxfam.org.uk/policy/papers/32trade/32trade.pdf](http://www.oxfam.org.uk/policy/papers/32trade/32trade.pdf)

**WTO, handel en armoede.** WTO campagne van Oneworld Nederland. (Veel achtergrondinfo en links.)  
[www.oneworld.nl/wtocampagne/p\\_ho.asp](http://www.oneworld.nl/wtocampagne/p_ho.asp)

**Het ABC van de WTO** (vragen en antwoorden: beknopte en duidelijke basisinformatie). Oneworld.  
[www.oneworld.nl/wtocampagne/p\\_faq\\_ns.asp?strRubricName=WTO%3A+het+ABC+van+%2E%2E%2E%2E](http://www.oneworld.nl/wtocampagne/p_faq_ns.asp?strRubricName=WTO%3A+het+ABC+van+%2E%2E%2E%2E)

**WTO: verklarende woordenlijst (begrippen in verband met de WTO)**  
[www.oneworld.nl/wtocampagne/p\\_faq\\_ns.asp?strRubricName=WTO%3A+verklarende+woordenlijst](http://www.oneworld.nl/wtocampagne/p_faq_ns.asp?strRubricName=WTO%3A+verklarende+woordenlijst)

**An introduction to the WTO. Newsletter of the American Forum for Global Education.** Issue No.160, 2000. (basisinformatie over de WTO)  
[www.globaled.org/issues/160/b.html](http://www.globaled.org/issues/160/b.html)

**Trade Observatory (WTO-watch):** [www.tradeobservatory.org/](http://www.tradeobservatory.org/)  
**Officiële website van de WTO:** [www.wto.int/](http://www.wto.int/)

**Economic, Social and Cultural Rights: Liberalization of Trade in Services and Human Rights.** United Nations, Economic and Social Council. 25 June 2002  
[www.tradeobservatory.org/library/uploadedfiles/Economic\\_Social\\_and\\_Cultural\\_Rights\\_Liberaliza.htm](http://www.tradeobservatory.org/library/uploadedfiles/Economic_Social_and_Cultural_Rights_Liberaliza.htm)

**Armoede in België:** veel informatie over allerlei thema's i.v.m. armoede, links, artikels, getuigenissen, ...  
[www.armoede.be](http://www.armoede.be)

**In dialoog, zes jaar na het Algemeen Verslag over de Armoede.** Eerste twejaarlijks verslag, 2001. Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.  
[www.armoedebestrijding.be/tweejaarlijksverslag.htm](http://www.armoedebestrijding.be/tweejaarlijksverslag.htm)  
(*armoederapport België, analyse van sociaal-economische rechten.*)

**Armoede, ontwikkeling en mondialisering. Een nieuwe wind?** Francine Mestrum. Noord-Zuid Cahier, juni 2001.  
[www.wereldwijd.be/archief/0106-111.htm](http://www.wereldwijd.be/archief/0106-111.htm)

**Een actuele kaart over de verdeling van mensen met honger over de landen in de wereld**  
[www.populationdata.net/docs/carte\\_faim\\_dans\\_le\\_monde.pdf](http://www.populationdata.net/docs/carte_faim_dans_le_monde.pdf)